

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

КУП ТОМЛИК

дostonлар

Цнтитор

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ
ИНСТИТУТИ

Ўн тизор

РЕДКОЛЛЕГИЯ
ОҒБЕК, ҒАФУР ҒУЛОМ, ЯШИН, САРВАР АЗИМОВ,
Ҳ. ЗАРИФ, М. АЛАВИЯ, РАМЗ БОБОЖОН

Томларни тузувчи
ҲОДИ ЗАРИФ

Расом
М. Я. ШЧИРОВСКИЙ

Айтувчи
ФОЗИЛ ИУЛДОШ УҒЛИ

Езиб олувчи
МАҲМУД ЗАРИФОВ

Нашрга тайёрловчи
М. АЛАВИЯ

Масъул муҳаррир
ҲОДИ ЗАРИФ

Ч

амбил Чамбил бўлганда, Чамбилга Гўрўғли бек бўлганда, Чамбилга одам тўлганда Гўрўғли беклик қилиб, йилма-йил овозаси баланд бўлиб, қирқ шаҳардан қирқ йигит келиб, Гўрўғлига йигитлик қилиб. Ҳасан, Авазни олиб келиб, ўғил қилиб, Аширбек, Юсуфбек деган кишиларни лашкарбоши қилиб қўйди, ёвлардан қайтмай иш кўрсатиб юра берди.

Чамбилнинг бир тарафида Шохдоршоҳ деган подшо бор эди. «Баччағар, Гўрўғли жуда авж қилди,— деб неча мартаба жосус¹ юбориб, Гўрўғлининг юртидан хабар олиб,— вақтини топсак, лашкар тортиб борсак, бир қон тўкишиб кўрсак, Гўрўғлини бандга келтирсак, банди қилиб олсак, ё ўлдирсак, ё айтганимизга кўндирсак!»— деб шу маслаҳатда бўлар эди.

Гўрўғли Юсуфбек лашкарбошини Чамбилга қўйиб, бир тарафга кетган эди. Шохдорнинг элчиси Гўрўғлининг Чамбилда йўқ эканини билиб, вақтини топиб, Шохдоршоҳ одамининг ҳаммасини йигиб, карк минган, фил минган полвонларини жамлаб, Қисакўз деган полвонни олдига солиб, Рустам полвонига кўп эътиқодлар қилиб, Чамбил юртини оларнинг умидида бўлиб, Рустам полвонига қараб бир сўз деб турган ери экан:

¹ Қўлёзмада жонсиэ.

Лашкарбоши, Рустам эшит сўзимди,
 Сендан хизмат, мендан инъом лозимди(р).
 Лашкар тортиб, тинмай юриб боринглар,
 Чамбил атрофини қамсаб олинглар,
 Чамбилнинг шаҳрига эга бўлинглар!
 Гўрўғли одамин банди қилинглар.
 Уруш бўлса, юз қайтармай туринглар.
 Гўрўғли зўр бўпти, тоза қиринглар!
 Бориб юртин ебир-есир қилинглар,
 Шаштини қайтариб, изо беринглар!
 Сардорларин бориб бойлаб олинглар!
 Гўрўғлини йўлларингга солинглар.
 Зўрлик қилиб кўп ўлжани олинглар!
 Эшит, Рустам, менинг айтан сўзимни,
 Сенга берай мен ҳам Ойша қизимни.
 Эшитгин шоҳингнинг айтган додини,
 Сабил қилсанг Гўрўғлининг юртини,
 Ойша бўлсин сендай полвон хотини,
 Қилмагин-да Гўрўғли ҳурматини.
 Ғазнада зарима эга қиларман.
 Узинг ўйла, қизим тўйлаб берарман.
 Сени мен ўзимга куёв қиларман.
 Неча шаҳарларни сенга берарман.

Рустам полвон шоҳнинг қизини илгари кўриб юрган, ўзи
 унча-мунча гаплашиб, кўнглини олиб юрган. Рустам полвон
 бу қизни билади. Узи шундай сарвиноз, муҳрланган қороз-
 дай, қизил юзли, ширин сўзли, иссиқ юлдузли, шундай
 яхши қиз эди. Шу қизни бераман деганига тошиб, жуда ҳад-
 дидан ошиб, лашкарни «жўнай бер!»— деб қичаб, Шоҳдор-
 шоҳга бир сўз айтиб турган экан:

Гўрўғли устига, шоҳим борарман,
 Топсам Гўрўғлини, банди қиларман.
 Не кунларни, бориб, унга соларман,
 Йигитларин бошин боғдай чоларман.
 Мен борарман бундан Гўрўғлин¹ излаб,
 Йўлиқса зарбимдан бўтадай бўзлаб,
 Ушласам Гўрўғлин бағрини тузлаб
 Хеч топмасам, одамини кўрарман,
 Хотинларин бунда ҳайдаб келарман,
 Эшигимга хизматкор қип қўярман.

¹ Гўрўғлини.

Ғайрат билан бундан Чамбилга борсам,
 Чамбил шаҳрин бу ўртадан кўчирсам.
 Тупроғини яна кўкка созуриб,
 Тағи қайтиб бунда юртимга келсам,
 Ерим билан бунда ўйнасам, кулсам,
 Бу чўнтоқ дунёни шундай ўткизсам,
 Зўрлигимни ҳар кимсага етказсам,
 Шоҳнинг ҳожат ишларини биткизсам.
 Дунёни қидирсам полвонлик қилиб
 Манманларни айтганимга кўндириб,
 Кўнмагани тоза қўяй ўлдириб,
 Рустамбекнинг шунда зўрлигин билиб,
 Юборай Гўрўғли тахтин кўчириб,
 Зўрга йўлиқмайин шўрли кун кўриб.
 Рустам дейди элда мен ҳам зўравор,
 Гўрўғли деганинг нима жон бўлар?
 Унинг қилган ишин бари хом бўлар,
 Менга йўлиққан сўнг ҳоли танг бўлар.
 Полвон халқи ҳўб бардошли, кенг бўлар,
 Мен борсам Гўрўғли қандайин турар
 Менинг зўрлигимни ўзи ҳам билар.
 Мен биламан, Гўрўғлида нима бор,
 Унга ёрдам бериб уч-тўрт ўғрилар,
 Ҳар подшога бориб ўзи уринар,
 Иши шу: ҳар замон мол қувиб келар.
 Кўрингизлар Рустам полвон зўрини,
 Бундан бориб қамай Чамбил шаҳрини
 Ўлжа қилиб қайтай молу зарини,
 Рустам айтар кўнгилдаги борини,
 Келиб вақтин хушлар олган ёрини.
 Шоҳим, энди жўнай берсак қайтади!
 Рустам борса, Чамбилни тайин бузади.
 Шоҳдоршоҳ лашкари анжом тузади,
 Шоҳдоршоҳ лашкари энди жўнади.
 Лашкар бир-бирига дуч бўлиб,
 Уруш излаган, хуш бўлиб,
 Қисакўз, Рустам бош бўлиб,
 Излагани сабош бўлиб,
 Гўрўғли билан ғаш бўлиб,
 Лашкар жўнар тўп-тўп бўлиб,
 Чиқар шаҳардан кўп бўлиб.

¹ Қандай бўлади.

Кўшин жўнаб баланд-паста,
 Жўнай берди даста-даста,
 Сабош қилмоқ чапа-раста,
 Урушмоққа кўп ҳавасда.
 Намойишга карнай тортиб,
 Катта тўпларини ортиб,
 Хурма тўплар гумбурлатиб,
 Шундай кўп лашкар жўнади.
 Бариси қирағай мерган,
 Қушларнинг кўзидан урган,
 Мудом уруш излаб юрган,
 Чамбил юртини гапирган...
 Сибизиқ, сурнайин тортиб,
 Яшил туғни пирпирлатиб,
 Мис чилимни чулдирлатиб,
 Арабасин гилдиратиб,
 Аскарнинг овқатин ортиб,
 Бораётир лашкар тортиб.
 Полвонлар илгари тушиб,
 Бораётир йўлни босиб,
 Сиёсатга одам шошиб,
 Тил билмаган лоловлашиб.
 Шундай бўлиб лашкар кетиб,
 Уч-тўрт қир илгари ўтиб,
 Рустам полвон:— Ҳайда!— дейди,
 — Юргин,— дейди,— менга егиб,
 Қанча аскар бедов минган,
 Эгнига найзасин илган.
 Қилични белга бугган,
 Отлиқлар илгари тушган,
 Яёвларнинг ақли шошган,
 Саф-саф бўлиб кўп юришган.
 «Чамбил элга борсак,— дейишиб,
 Чўзилиб дам олсак,— дейишиб,
 Хўб роҳатни кўрсак,— дейишиб,
 Чиқса Гўрўғли лашкари
 Қизил қонни тўксак»,— дейишиб.

* Чамбил шаҳрининг қорасини кўриб, лашкар қўниб, оқ чодир-кўк чодир тикилиб, чодир чодирга чотилиб, тўплар отилиб, лашкар қўниб ётди.

Гўрўғли кетган ёғидан келган эди, келиб катталигини қилиб турган эди: Экиш-тикиш қилиб ётган одамлар бу

лашкарни кўриб қочиб мазгилига келган эди. Бу ҳаймиқиби¹ келган одамларни Гўрўғли кўриб:— Нима гап бор?— деб амалдорлардан сўради.

Бу сўзни эшитиб Гўрўғлининг Аҳмад сардор деган тоғаси айтди:— Нимани биласан, даладан келган одамларга ихтиёр берасан, ўз-ўзингни душман биласан, сен бек бўлган билан ақлинг бўлмади, шу аҳмоқлик сендан қолмади, ўзингнинг одамларинг ош, нонингни еб, сарпонгни кийиб, отингни миниб, ички сир бўлиб, Шохдоршоҳга хабар қилиб, Шохдоршоҳдан лашкар келтириб, Чамбилни олмоқчи бўлиб юрган-да. Сенда эс бўлмаса, одамларингнинг кўнглини нима биласан! Сен кўнглини билмай, лашкарбошиларингни яхши кўрасан, бундай бўлсанг элингни қўлдан бериб, ўзинг ҳам банди бўласан. Бош бўлиб Ҳазорис шаҳрини ўзингга тобе қилиб келдинг, шуларнинг ғайратидан тобе бўлди деб, Холдорхон, Юсуфсултон, Аширбекларни сардор қилдинг, лашкар ихтиёрини шуларга топшириб, қўлига анжом бериб, ўз қариндошларингни ерга урдинг, бизларнинг қобирғамиз қайишиб туради. Бизлар биламиз: олдингда сени кўтарма-лаб, кейнингда кулади, билсанг, одамларинг қанча маслаҳатлар қилади. Шу ўзингнинг сардорларинг тағ-остидан тил бериб, Шохдоршоҳга хабар юбориб, шуларнинг тили билан, хат-хабари билан келган лашкар бу. Энди шундай ихтиёрингни бераверсанг, бу юртингни ҳам қўлдан берасан.

Гўрўғли бу сўзни эшитиб:— Хайр тоға, ҳозир бу келган лашкарга баравар бўлайик, сўнгра сўрайик, ундай жонларни, сўзи бошқа кишиларни бизга билдиринг, ундай одамларни жаллодга берайик, бошини узиб, танасини дорга илайик. Ёв кепти, уруш устида бир огиз бўлиб сир бермай турайик, ҳозир буларни чақириб олиб, уруш тараддудида бўлайик.

Маслаҳатни шу ерда қилиб довулни уриб, Гўрўғлининг барча амалдорлари йиғилиб, катта-кичик келиб, уруш маслаҳатини қилиб, сўзни бир ерга қўйиб, Гўрўғли бир сўз айтиб турган экан:

Олмос пўлат белга чолиб бойлаган,
 Олтин байдоқ² билан отни сайлаган.
 Неча мазгил йўлда душман овлаган.
 Уруш деса қарчиғайдай бўйлаган,
 Қайтмай мудом, ёвга талаб айлаган.

¹ Ҳаймиқиби.

² Байроқ.

Баринг бирдай от, абзални шайланглар!
 Шоҳдоршоҳдан бунда лашкар келибди,
 Сардори Қисакўз, Рустам бўлибди,
 Қайсар жуда ўзин чоғлаб келибди,
 Бизман урушмоққа оша толибди(р)
 Қайтманглар, ғазога талаб айланглар!
 Уруш анжомини энди ўйланглар.
 Сабош бўлса, ширин жондан кечинглар,
 Душманларга кафан тўнин бичинглар,
 Олтин пиёладан шароб ичинглар.
 Гўрўглиман менинг сўзим билинглар,
 Урушли кун арғимоқни мининглар,
 Қисакўзнинг жазосини беринглар!
 Моли, зарин-барин ўлжа қилинглар,
 Омонликда биз ҳам ботир деганлар,
 Сарпа кийиб биздан инъом олганлар,
 «Қани ёв, бизга кўрсат»,— деганлар,
 Мана ёв! Отлангин, азамат эрлар!
 Бир навжувон, ўзи шундай хиромон,
 Ҳар ким кўрса бўлар ҳуснига қурбон,
 Урушли кун сардор бўлсин Авазжон!
 Бу сўзни шу замон Гўрўгли айтди,
 Амалдорлар отни эгарлаб ётди,
 Хон Гўрўгли миниб энди Ғиротди,
 Қиличин қўлига олиб шу замон
 Ғиротин ўйнатиб Чамбилдан чиқди,
 Аваз, Ҳасан Мажнункўкни минганди,
 Сардорларнинг бири бўлиб турганди,
 Лашкарга бош бўлиб Аширбек сардор
 Сўнгра қалъадан чиқди муқаррар.
 Юсуфсултон миниб Қоратулпорни,
 Баҳодирлик ном кўтариб кўп юрди,
 Не бир душманларнинг додини берди,
 Қанча одамиман энди шу замон,
 Чаман ўгли Алибек ҳам отланган.
 Уруш бўлса кечар эди ширин жон
 Зарбасидан титраб Балху Бадахшон,
 Чамбил белда кўп одамман отланди
 Йигитларга сардор бўлиб Холдорхон.
 Уруш деса қайтмай қилар юришни
 Кўп душманман ёлғиз қилар урушни,
 Янгитта оп келган Холдор Бувишни.
 Шу замонда ёрига кўзи тушди.

Шунда Холдорхоннинг отланганини кўриб, Ваянган
 шаҳридан келган, мусофирлик юртни кўрган, Холдорхонга
 қараб бу сўзни айтиб турган экан:

Утар дунё ўтарини ўйладинг,
 Қиёмат деб ширин жонинг қийнадинг.
 Ваянгандан олиб келибсиз бизни,
 Бизни ташлаб, қайда талаб айладинг?
 Мусофир қип қўйма мендай ёрингни,
 Баланд-пастин мен билмайман шаҳрингни,
 Чўл қип кетма бунда кирдикорингни...
 Остингда бедовинг ўйнар юз алвон,
 Олмос пўлат белда, эгнингда қалқон,
 Бу сўзима жавоб бергин, бегижон.
 От ўйнатиб, хоним, қайда борасан?
 Борар мазгилингни сендан сўрайман,
 Айтиб кетгин, борар еринг билай ман.
 Аёл деб, сен мени хафа қилмагин,
 Ўз бошингга, хоним, кета бермагин!
 Борар мазгилингни баён айлагин,
 Қайтар мўлжалингни сендан сўрайман.
 Жон боринда мен йўлингга қарайман.
 Сенинг билан қилиб мен ўтиришни,
 Кўнглини чўкирма мендай бувишни,
 Сен кетарсан менинг хаёлим қочди
 Қайси юртга, хоним, гузаринг тушди?
 Беклар оша юртга сафар қилдими?
 Гўрўглихон амри шундай бўлдими?
 Сендайин хонимга навбат келдими?
 Бизни ташлаб, хоним, қайда борасан?
 Остингга минибсан араби тулпор.
 Кетсин-да кўнглингдан чер билан губор,
 Хон тўрам, бўйингдан, давлатли шунқор,
 Нима десанг ўзингдадир ихтиёр,
 Сен отландинг, кўнгилима гап келар,
 Борар еринг айтиб кетмоқлик даркор!

Бу сўзни эшитиб, Холдорхон отининг жоловини тортиб,
 одамларини илгари ўтказиб, ўзи кейин қолиб, ёрига қараб
 бу сўзларни айтиб турган экан:

Асли ўзим хонга навкар¹ бўламан,
 Хоннинг хизматига кетиб бораман.

¹ Қўлёзмада нўкар.

Шоҳдоршоҳдин оғир лашкар келибди,
 Ёвмит дашти душманларга тўлибди.
 Хон Гўрўгли у лашкарни билибди,
 Амалдор барига хабар берибди.
 Олис эмас, келган ёви яқиндир
 Чамбилнинг одамин ҳаммаси билди,
 Бу Ёвмит даштига бари отланди.
 Қисакўз лашкарга сардор бўлибди,
 Шакарқўлни ёқалашиб қўнибди,
 «Юртни бўшатсин», деб хабар қилибди.
 «Қани, қайтмай бундай ёвга борай» деб
 «Юрт бўшатғич душманларни кўрай» деб,
 Аччиғ билан кетди Гўрўгли шунқор,
 Кейнидан отланиб сардору навкар,
 Қисакўзнинг лоппи сўзлари бекор,
 Гўрўглидан омон кетмас, укағар.
 Олис эмас, яқин ерда уруш бор,
 Тез қайтарман борсам, гул юзли дилбар!

Холдорхон бу сўзларни айтиб, одамларин ияртиб,
 Аширбек сардорнинг кейинидан етди. Асад, Шодмон, бу-
 лар соф шакаман мерган одамларнинг олдига тушиб, Гўр-
 ўглининг кейинидан етишиб, Шакарқўлга яқинлаб борди.
 Ёвмит элига хабар берди. Талаб қилганнинг бари келди.
 Шакарқўлини ёқалаб, Зебит чўлига қўниб ётган Шоҳдор-
 шоҳнинг лашкарини кўрди. Буларнинг боришини кўриб,
 Қисакўз лашкари тебраниб, билмаганга билганлари хабар
 қилиб, ҳар катталари очдирга йиғилиб, тараддуд қилиб,
 булар ҳам саф-саф бўлиб, отини миниб, майдонга келиб
 турди. Гўрўгли буларнинг тараддуд қилганини кўриб,
 йигитларига шердиллик бериб, бир сўз айтиб турган
 экан:

Мард йигитлар, киринг майдон орага,
 Душман қонин чочмоқликдир, ёронлар!
 Кафан тўнин бичмоқликдир, ёронлар!
 Қойил бўлсин бизга халқи замона.
 Тоғлар кўринмасин бўлган тумана,
 Ҳар даралар тўлсин қирмизи қона,
 Боринглар душманга сиз дўна-дўна
 Бу душманлар қила билмас ишини,
 Емон кунда кўздан тўкар ёшини,
 Кўрган йўқдир мардларнинг сабошини,

Номус учун қучоқлайди бошини.
 Бу душманга қочмоқликдир, ёронлар!
 Ҳар қайсинг арқираб эрдай бўлинглар,
 Тоғда ақирган мисли шердай бўлинглар.
 Бу душманни бир ўртага олинглар,
 Юз қайтармай баринг бирдай боринглар,
 Омон бермай жудагина қиринглар.
 Англандлар, йигитлар, сўзнинг мазасин,
 Эшитинглар мендан гапнинг тозасин,
 Душман топиб кетсин бунда жазосин.
 Бунда кепти қилиб ният қазосин.
 Талаб қипти, катта уруш бўлсин-да,
 Келганига кўп пушаймон қилсин-да,
 Гўрўглининг одамлигин билсин-да,
 Қолгани элида айтиб юрсин-да.
 Гўрўгли деб талаб тортиб келибди,
 Неча сўзни шоҳи лоф урибди,
 Юрт олмоққа ажаб талаб қилибди,
 Шоҳдоршоҳи маслаҳатни берибди,
 Душман бўлиб бизларга қасд қилибди,
 Чамбил юртим бу ўртада қолибди.
 Бу элни олмоққа толиб бўлибди.
 Мендай шоҳинг бу ишларни билибди,
 Азаматлар, бир иш бошлаб туринглар,
 Довул уриб бу лашкарга киринглар,
 Бирор майдон қиличбозлик қилингллар,
 Ким голиб келади сўнгра билингллар.
 Сардорларим, бўлиб боргин ҳозир бош!
 Урушни Авазим кўрсин — ҳали ёш.
 Уруш кунлар бу майдонда туради.
 Ҳасан, Аваз кўрса таълим олади.
 Гўрўглибек сўзни айтиб туради,
 Мардларнинг ғайрати тошиб боради,
 Бир нечанинг ақли шошиб боради...

Бу сўзларни Гўрўглидан эшитиб, урушда юрганлар:—
 Гўрўгли рост айтади, қалқон ишлатганлар қилич, найза-
 яроқни қайтаради, ишлата олмаган анойилар тикка бориб
 ўзини тўпга уради: ё ўлади, ё ярадор бўлади. Хонимиз
 Гўрўгли неча ишларни кўрган, не катта урушларда туриш
 берган, ҳаммасини ҳам [бошидан] ўтказиб кўрган, бу иш-
 ларнинг маъносини билган, баҳодирлар билсин,— деб га-
 пириб турган,— деди.

Гўрўғлининг бир деган одами Юсуфсултон неча урушларда бирга юрган, ҳам маҳрамлик қилган, иш билмаган нечовлар таълим олган. Юсуфсултон Гўрўғлига қараб бу сўзларни айтиб турган [экан]:

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
Эсонликда давлатингни кам дема!
Шохдоршоҳ лашкарин кўриб, султоним,
Оғир лашкар бу, деб сира ғам ема!
Баҳодирлар тўш-тўшидан от солар,
Бу турган лашкарни ўртага олар,
Қилич, найза, билинг, ўтдайин ёнар.
Қочиришиб, қувиб, қириб ўч олар.
Баҳодирга ғам емоқлик не даркор?
Иркилишиб қараб туриб не бўлди?
Эртароқ, султоним, ургин довулди,
Қиличлашиб, бир кўрайик сабилди!
Душман қолсин бунда ақли шошиб
Туман бўлсин, юрар йўлдан адашиб.
Улмаган тириси¹ қўлима тушиб,
Ҳалак бўлиб келган булар бирлашиб,
Бу бойқишлар Чамбил юртин сўрашиб,
Лашкарининг бари биза қарашиб,²

Қараманг баланд-пастига,
От қўйинг душман устига!
Бир иш бошлаб қилинг майдон,
Оғир-лашкар бўлсин яксон!
Тўрт бир ёндан, беш бир ёндан,
Эр йигитлар, кечинг жондан!
От қўйинг душман устига!
Бу сўзни Юсуфбек айтди,
Мардлар кўтарилиб кетди.
Аввал қичаб минган отни
Баҳодир илгари ўтди.
Хон Гўрўғли довул уриб,
Уруш йўлини кўрсатди
Ҳар қайси³ лочиндай — шунқор,
Бундай кунда туриш бекор,

¹ Тириги.

² Қарашибди.

³ Қайсиси.

Жовлик от қўйди кўп қайсар,
«Қиринглар!» — деб қолди шунқор.
Қисакўз билан Рустам бор,
Лашкарига шиддат бериб.
Бу ҳам от солди — душманлар.
Қилич, найза ширқиллашиб,
Бедов отлар дирқиллашиб,
Қарағай найза сўлқиллашиб,
Икки лашкар араллашиб,
Бир-бириман найзалашиб,
Бир нечаси қиличлашиб.
Қилич келар алаб-ялаб,
Ботир бир-бирига қараб,
Душман бўлди эрга талаб,
Олтин коса, гулгун шароб
Ичилди майдон ичинда.
Бўз тупроққа қирмиз қонлар
Қотилди майдон ичинда.
Бу майдонда араби отлар.
Қутилди майдон ичинда,
Қалтабақай ҳам торбиқин —
Тутилди майдон ичинда.
Чодир-чодирга чотилиб,
Бир-бирига ғайрат қилиб,
Урушда мардлар бош бериб,
Чопишар майдон ичинда.
От чопади овут-овут,
Йигит пири ҳазрат Довут,
Оқ кировка, олтин совут
Сўтилар майдон ичинда.
Баҳодирлар бир иш қилди,
Бирор майдон уруш қилди.
Энди беклар хўп иш қилди,
Бир неча отдан йиқилди,
Бир нечаси оғиб қолди.
Ҳали мурод бўлмади ҳосил,
Дам олишмайди бир фасл,
Душманни қиришмоқ учун,
Майдонда суришмоқ учун,
Юсуф лашкари жам бўлиб,
Қисакўзга босим келиб,
Бидебарларига дуч бўлиб,
Келди Рустам қўшилиб.

Аширбек майдонга борди,
Юсуфбекка ёрий берди.
Пўлат тигин қўлга олди,
Гўрўғлидан бошқа қолмай,
Бариси бирдай от солди.
Биров-бировини кўрмай.

— Бу урушдан обрў олмай,
Бу Қисакўзни ўлдирмай,
Рустамини банди қилмай
Сира қайтманглар қочирмай,
Майдонда довул урилмай!

Қарамайди ошу нонга,
Чиқиб тутуни осмонга,
Аралашиб кўп душманга,
Ичи ачимас ширин жонга,
Шундай бўп кириб майдонга,
Бир нечалар кетди қочиб,
Бир нечалар қўлга тушиб,
Кўринг Юсуфбекдай полвон,
Қисакўзга яқин борган.
Қисакўз ҳам калтагини
Бу бекка ҳавола қилган,
Душман зарбига рад берган,
Қулай ёгин олди полвон.
Қиличини қўлга олиб,
Қисакўзга қилич солиб,
Юсуфбек майдонда ғолиб.
Қиличман бошига урди
Исфиҳони олмос пўлат,
Одамга қараб чўзилди,
Душманнинг бағри эзилди.
Душман минган карки билан
Баробар қип икки бўлди,
Қисакўз майдонда ўлди,
Шу замонда Рустам келди.

Шунда Рустам Қисакўзнинг ўлганини билиб, от суриб
яқинлаб келиб, бу сўзни айтиб турган экан:

Сен бунда ажаб иш қилдинг,
Зўр Қисакўзни ўлдирдинг,

Сен калтагига рад бердинг,
Ўлдирмоқнинг тилин билдинг.
Ҳадискор бўлиб рад бериб,
Қисакўзни бежо урдинг.
Эр Рустам майдонга келди,
Ҳали ҳам сен турармисан?
Ё бўлмаса ўлармисан?
Мени таниб билармисан,
Мени ҳам сен урармисан,
Қисакўздай қилармисан?!
Мен ҳам Рустам ном кўтарган,
Шоҳдоршоҳдан инъом олган,
Оғир лашкарга бош қилган,
Шоҳим қизин бермоқ бўлган.
Рустам келди сен турибсан,
Қандай жонсан фалак урган?
Сен сира одамни билмай,
Ўламан деб парво қилмай,
Нима қиласан айрилмай?
Ҳали ҳам кета бер турмай,
Бир урсам яксон бўларсан.
Нега сен бунда турарсан?
Рустам эканим биларсан,
Қандай баробар бўларсан?
Гўрўғлига сен хизматкор
Тенгинга бўлгин баробар
Тур йўқол, сенга нима бор?
Овозам кетган фалакка,
Сенга рўпараман якка,
Бориб сен арзингни айтгин,
Суянган Гўрўғли бекка!
Қўлимда нобуд бўларсан,
Ўларингни сўнг биларсан,
Ўлимдан қайтмаган шўрли,
Ўзингни ҳалок қиларсан.
Мен ҳам кўп майдонни кўрган,
Қўлимда қанчалар ўлган.
Мени отлар тортолмайди,
Фил миниб майдонга кирган,
Сен ҳолингни билмай келиб,
Той миниб, талтайиб турган.
Бу сўзни Рустамдан билиб
Юсуфбек ҳам яқин келган:

— Шохдоршоҳда сен ҳам Рустам,
 Бунча сўзларни лоф урган,
 Ким ўлиб, кимлар қолган,
 Бадбахт, бунча кўтарилма!
 Иккови қандай бўлар деб,
 Кўп лашкар қарашиб турган.
 Бир-бирига ҳамла қилган,
 Аввал Рустам:— Улдинг,— деди,
 Ажал ҳайдаб келдинг,— деди,
 Зўрга дучор бўлдинг,— деди.
 Қиличин ғилофдан олди,
 Юсуфбекка бу сермади.
 Бу бошига сипар тутди,
 Дубулғасин қирқиб ўтди.
 Юсуфбек қилиб ғайратни,
 Утдаин тутаниб¹ кетди,
 Отига қамчи урганди
 Рустам навбат берганди,
 Илгаридан аралашиб,
 Неча ёв билан сабошиб,
 Кўп урушларни кўрганди.
 Тулпорни чопиб етганди,
 Қилични сермаб ўтганди,
 Йиқитди Рустам полвонди,
 Боши тандан айрилганди.
 Юмалаб калла қолганди,
 Филдан Рустам йиқилганди.
 Лашкар билди — ўлганди;
 Қараб турган одамлари
 Қочмоқни қулай билганди.
 Шохнинг қизин оларман деб,
 Улди кўрмайин давронни.
 Юрагига солиб кетди,
 Бу дунёдан юз армонни.
 Билгин, лашкар фалак урди,
 Қисақўз ҳам Рустам ўлди,
 Қочмай бунда турган лашкар,
 Қутулмаган, бари ўлди.
 Қочмоқ ишин қулай билиб,
 Келганлар пушаймон қилиб,
 Гўрўғлидан не йигитлар

Кейнидан тушди тиклаиб¹,
 Қочгандан кей² не бедовлар
 Кетди эгасиз бош олиб,
 Чодир-чаман, не либослар
 Шундайин қолди тўшалиб.
 Келган йўлин ўзи билиб,
 Қочиб боради бош олиб,
 Қочди лашкар бош-бошига,
 Сўз айтмас ҳеч бир кишига.

Шохдоршоҳдан лашкар келиб, Чамбил қалъасини олар-
 миз, деб умид қилиб, Қисақўз билан Рустам полвон ўлиб,
 таги қанча лашкари нобуд бўлиб, қочган қутулиб, зинкийиб
 турганлари тутилиб, бошини олиб кетганини Гўрўғлининг
 одамлари қувиб, йўлга солиб, билган ишини қилиб; Урда
 бозор — анжом, танга — дунё — зарлар ўлжа қолиб, ҳам-
 ма баҳодирлар йиғилиб, буларни бир ерга тўплаб уйиб,
 Гўрўғли айтди:— Ҳар нимадир бизинг юртга янгитта келган,
 бизинг урфу расмимизга тушунмай турган Авазни биз
 ўғил деган. Уруш ишини баҳодирлардан кўрди, энди ўзбак
 расмига тушунсин; бу мол — зарни [бўлиб] бермоқнинг
 ихтиёрини Авазга берайик, эси бўлса ўзи билар, ўз тамизи
 билан тахмин қилар, бу ҳам илгари катта эшикларни кўр-
 ган, неча йил Хунхоршоҳнинг олдида маҳрамлик қилган,
 катталарнинг ишини билган, улуғлардан таълим олган; шу
 ўлжани бўлса, ундан кейин бизинг расмимизни билса, уdda
 қилгудай экан, — деб гапирди. Бир неча беклар Гўрўғлидан
 бу сўзни эшитиб, Гўрўғлининг бетига айтолмай, ўз-ўзига
 қараб:— Оббо хумса, хотинлари тулмаган тумса, Хунхор
 мамлакатидан бир баччани олиб келиб, шунини ўлжа бўлгич
 қилиб, баримизни шунинг қўлига қаратиб, ихтиёримизни
 шунга беради шекилли бу, — деб бир-бирин билан шивирла-
 шиб турди.— Энди ихтиёримиз Авазда бўлади чоғдан, бу
 ҳали кимнинг қадрини билади.

Бу сўзларни кейинида айтиб, олдида айтолмай:— Ал-
 батта шундай бўлгани яхши, Авазнинг ҳам кўргани яхши,—
 деб Гўрўғлининг сўзини маъқул билишиб, Авазга ихтиёрни
 беришиб; Авазхон қалқонни қўлига олиб, қалқонни ўлчов
 қилиб, танга-тиллаларни қалқонлаб бўлиб, ҳар бекнинг

¹ Тутақиб.

¹ Кўлбўзмада тингиланб.

² Кейин.

мартабасини тажриба билан билиб, ҳамма қолган ўлжаларни бўлиб берди. Улжадан кўпроқ текканлар димоғи чоғ бўлди:— Илгари улуғларнинг олдида юриб, ҳар кимнинг мартабасини билиб қолган экан. Не бўлса, катта дўконларни кўрган экан, илгаридан ҳам мартабаси бор экан; биз буни бунча фаҳмлаганимиз йўқ эди. Катталарнинг олдида қалтанглаб қолади, деб эдик. Ўзи ёш экан, ёш ҳам бўлса, кўп кишиларга бош экан.

Улжадан озроқ текканлар:— Кимнинг қадрини билади, бўлувни қачон билади, бировга оз, бировга кўп; бу ерда ҳамма ҳам қонли кўйлақни кийган, жондан кечиби, қон тўкишиб ўлжа қилган. Бир хилларига сал нарса, фалони бекка кўп, у энасининг эри бўладигандай, ўлса бошига кўк тош кўядигандай.

Бир нечалари айтди:— Сизлар билмайсизлар, хўп бўлувчи экан, ҳеч қайсиларининг эси бунинг эси билан баробар эмас. Бу бўлувни илгаридан ҳам қилиб юрган экан, хўп ишларни кўриб ўтқазган экан,— деб ҳар қайсиси ўз билганини гапириб, қолган ўлжаларини олиб, димоғи чоғ бўлиб, қайтиб бу сўзларни айтиб, Чамбилга кетиб бораётгани экан:

Аваз ўғлон хўп бир ақли доноди(р),
Ботирларнинг мартабасин билади,
Бўлув тартибини шундай қилади,
Кўрганлар Аваздан таълим олади.
Каттакони хон Гўрўғли боради,
Зебит чўлдан бирга қайтиб бегу хон,
Барисидан голиб бирга Юсуфхон,
Найман уруғидан ботирдир Шодмон,
Гўрўғлига келиб навкарлик қилган,
Нечовнинг аламин у кўзлаб ўрган.
Бунинг мерганлиги дафтари бўлган.
Қипчоқ уруғидан келиб Асадхон,
Гўрўғлига бу ҳам хизматни қилган,
Мерганлиги бунинг ҳам дафтари бўлган.
Қирқ уруғдан бориб унда Холдорхон,
Отган ўқни нишонга етқизган,
Не оғир ишларни ёлғиз битқизган,
Дар қолганни ёмон кундан қутқизган,
Бу ўлжадан анча олиб Холдорхон.
Маст бўлишиб йўлга кириб бегу хон.
Қаҳрланса ҳар иш келар қўлидан,

Улжали бўп қайтган Зебит чўлдан,
Қуш солишиб юрган Шакарқўлидан.

Шоҳдорнинг одами олисдан келган,
Ўз оёғи билан келиб илинган,
Олиб кеп қўлидан ўлжани берган.
Оламиз деб келиб балога қолган,
Қолгани энтикиб элига борган,
Неча сўзни подшосига гапирган:
«Ўзбакларнинг қилган иши қурсин,— деб,
Эси бўлса подшо англаб билсин,— деб,
Бундан булай номаъқуллик қилмасин
Ҳолин билиб энди тўғри юрсин»,— деб.
— Бориб кўрдик ўзбек беклар зўрабор,
Ҳар қайсиси юз минггинга баробар;
Саваш бўлса қийғирдай бўп тияди,
Бугдойқдай одам бошин қияди.
Рустам билан Қисакўзди зўрабор,
Ҳеч қайсиман бўлолмади баробар.
Кўтарилиб бир кун майдонга кириб,
Гўрўғли ёғидан бир йигит келиб,
От устида тандан бошини юлиб,
Бекорга ўлиб қолди уриниб.
Не одамлар кетди беҳуда ўлиб,
Қанча ярадорлар йўлларда қолиб,
Бизлар омон-эсон келдик қутулиб,
Одамнинг ўткирин Чамбилда кўриб.
Энди десанг бу ерга ҳам келади,
Агар келса, от устида олади,
Гапимнинг бўлиши шундай бўлади:
Чамбил ботирларга манзил хонади(р),
Чамбилга ким борса, тайин ўлади.

Бу сўзни борган қочқинчилардан эшитиб, Шоҳдоршоҳ:— Бўлганинчга бўлган экансан, юрагинг ёрилиб ўлган экансан, хўп иш қилибсан, ўлмай келган экансан, ўзбакнинг жуда қирағайига йўлиқиб қолган экансан. Уруш ҳаминша бирдай бўлмайди. Уруш топса ўлжали бўлиб қолади. У бир Гўрўғли-да; у бир чангиб ётган белдан икки қўл остининг суқилишган еридан бир кўрғон солиб, чортоқли Чамбил от қўйибди. Бу кўрғондан илгари чортоқ қилиб соялаб ётган ери бу. Кўрғонни солгандан кейин бешта-ўнта ўғри-ўтрик келиб, қўшилиб, кўпайиб, пича мартаба

топибди. Бир ўғрига йўлқиб мунча юрагинг ёрилиб, қўриб, менинг олдимда таъриф қиласан. Мен унинг авлодаждодини биламан, Гўрўгли янгитта чиққан. Унинг отаси, энаси менинг юртимда қанча юрган; отаси «сиғичман» деб менинг қўлимда кўр бўлиб, менинг қўлимдан қутулиб кетган.

Мен ажали етган, кун битган икки лабарсақ полвонни сизларга бош қилиб юбордим: улар борибди, ажали етган экан — ўлибди, беш-олти ўғри сизларни олдиға солиб қувибди, унга — бунча таъриф нима даркор, — деди. Бу сўзини эшитиб, қочқинчилар Шохдоршоҳға тағи бир сўз деб турган экан:

Подшоҳим, уларни номард билмагин,
Менинг сўзим кўнгилингга олмагин.
Бир йўлиқсанг Гўрўглининг чангига,
Сен қутуларман деб умид қилмагин.
Бу гапимнинг ёлғони йўқ, зўравор,
Одам эмас, улар мисли аждаҳор.
Ишқирса, дамига кетар шаҳарлар,
Одам тухми бўлолмайди баробар
Юз мингта лашкаринг саф тортиб турса,
Қиличли, анжомли, яроқдор бўлса,
Чамбил одамидан биттаси келса,
Ҳадди йўқ лашкаринг баробар бўлса!
Агар сенинг шуңча сўзингни билса,
Бири юртинг вайрон қилар тикилса.
Уруш бўлса бедовини елади,
Нор кесар олмосни белга чалади,
Минган оти учар қушни олади,
Сенинг отинг яёвлардан қолади,
Улар билан ким баробар бўлади,
Узингдай ўрлашган одам ўлади.
Ширин жоним азоб кўриб бу танда,
Билсанг, бизлар бўлиб келдик шарманда,
Аҳмоқ бўпмиз сагга зўрни ахтариб,
Бизга не гап бўлди Чамбилга бориб?!
Одамнинг қайсарин Чамбилда кўриб,
Балли бизга, омон-эсон қутулиб,
Улмай келдик, қолмадик-ку тугилиб!

[Гўрўгли] кўн ўлжани олиб, булар Чамбилга келиб, ҳар қайсиси ўз мазгилига борди. Гўрўгли Аҳмад сардорни қо-

шига чақириб олиб, — менга неча сўзлар гапирдинг, уруш устида отланиб бораётиб, сўрамадим. Энди худога урдирмай гапиргин, — деб бир сўз айтиб турган экан:

Кўп йиғлайди ғамли қулар зор-зор,
Худога урдирма, тоғам, бек Сардор,
Неча сўзни тусмол қилиб гапирдинг,
Одамимдан қайси бўлди иғвогар?
Қайси одам ўлдирмоққа қасд қилар?
Қаерда маслаҳат қилди йигитлар?
Давлатимдан шоли-шолдан ўрайман,
Бу сўзларни таҳдид қилиб сўрайман,
Гапир, билсанг, ёмонини кўрай ман!
Боши кетар, агар бўлса гуноҳкор!
Неча сўзни ўзинг айтдинг, бек Сардор,
Сўзингга гувоҳлик берсин йигитлар.
Кимни ёмон десанг, бошин оларман,
Уғил-қизин ебир-есир қиларман,
Холисликдан одам кўрсатолмасанг,
Тоғам бўлсанг, сени дорга иларман.
Тоғам деб мен раъя қилиб турмайман,
Ёмонларнинг жазосини бергайман,
Бу сўзингни, тоға сўраб тергайман.
Бировни кўролмай юрган бўлмагин,
Бадфеъллик қилиб, иғво қилмагин,
Бировнинг ҳақиға зомин бўлмагин,
Рост гапир, ҳеч кимни раъя қилмагин.

Бу гап ҳеч амалдорнинг қулоғига теккан йўқ эди. Бирданига Аҳмад сардордан Гўрўгли сўради. Утирган амалдор, жиғадор, туғдор, саркарда беклар бу сўзни Гўрўглидан эшитиб, барининг ҳуши бошидан учиб кетди, ҳамма саросима бўлиб қолди: — Гўрўгли бундай сўз сўради, тавқи ланнат кимга илинади. Гўрўглининг тоғаси, туркман элининг отаси, кўп гапи ерда қолмайди, қирқ минг уйнинг каттаси, қирқ минг элат бунинг оғзига қараган. Кимни иғвогар қилиб кўрсатади, — деб ҳамма беклар саросима бўлиб қолган. Шунда Аҳмад сардор бекларга назар солиб, Аширбек сардор бу мажлисда йўқ эди. Аширбекда озгина иши бор, Гўрўглига қараб, бир сўз деди:

Хон Гўрўгли, сенга айтар арзим бор,
Қариганда сўлган гулдай тарзим бор,

Худойимдан беш вақт намоз қарзим бор.
 Қариганда иғво сўзинг не даркор?
 Албатта, биледи турган йиғитлар,
 Бешта-ўнта у ишлардан хабардор,
 Сенга душман бўлган Аширбек сардор.
 Аширбекка оша ёри берибсан,
 Яхши билиб лашкар боши қилибсан,
 Аширбекдан билмам, фойда кўрибсан?
 Унинг кўнглидагин билмай юрибсан.
 Неча шаҳарларни бориб олганди,
 Билгин, сени ўз йўлига солганди.
 Эндиги ваъдаси шундай бўлганди;
 Чамбилни қўлингдан олсам деганди.
 Оё, сенинг билмаганинг билдириб,
 Ҳарна деса, айтганига кўндириб,
 Вақтин топиб, бағринг қона тўлдириб,
 Гапи шу: Чамбилда сени ўлдириб,
 Беклик даврин сурмоқ Чамбилда туриб,
 Одамим деб, яхши қараб юрасан,
 Унинг гапин сен ҳам нима биласан.
 Кўнглидагин айтсам тайин ўласан,
 Ўзинг ўлиб, юртинг қўлдан берасан.
 Шу ўйни гапирган Аширбек сардор,
 Мендан ўзга эшитиб билган одам бор.
 Худойликни айта берсин йиғитлар,
 Тўғри сўзга ким бўлади гуноҳкор?!
 Сенга кўп қайишиб бу Аҳмад сардор,
 Тўғри айтар ичи ачиган йиғитлар,
 Аширбек қўлида у қанча лашкар,
 Туриб ўйла, бариси ҳам анжомдор,
 Қасд қилса, қўлидан ҳар иш ҳам келар,
 Бу сўзларни ўйла, Гўрўғли номдор!

Бу сўзни сардордан эшитиб, йиғитларга қараб Гўрўғ-
 ли бир сўз айтиб турган экан:

Катта-кичик турган азамат шерлар,
 Сардорнинг сўзига жавоб беринглар!
 Қайси ёмон бўлса маълум қилинлар,
 Гуноҳкорни туриб бойлаб олинлар.
 Бир қабоҳат ёмон кунни солинлар!
 Ким ёмон, ким яхши, ўйлаб билинлар!
 Бу гап қандай, беклар, жавоб беринглар,

Холис сўзни бунда ўйлаб туринглар.
 Турган беклар, ҳаммангдан ҳам сўрадим,
 Бирга-бирга йўлдош бўлиб юрдингми?
 Аширбекнинг маслаҳатин билдингми?
 Ҳеч маҳал сўзини англаб турдингми?
 Аширбекнинг душманлигин билдингми?
 Хазон урмай боғнинг гули сўласин,
 Ажал етиб паймонаси тўлмасин,
 Тухмат билан у Аширбек ўлмасин,
 Тоғамники асли тухмат бўлмасин;
 Утирик сўз ростдай бўлиб қолмасин,
 Бу сўзимга жавоб бергин, йиғитлар!
 Хабар беринг, Аширбекда не гап бор?
 Аширбек устидан сўйла, холислар!
 Еки Аҳмад тоғамиди иғвогар?
 Тухмат билан ўлса қабоҳат бўлар,
 Тоғамнинг сўзини сардор айтдимми?
 Аширбекнинг феъли озиб кетдимми?
 Иғвогарлик билан бунда етдимми?
 Айтинлар, баччагар биздан қайтдимми?

Бу сўзни Гўрўғлидан эшитиб, ўтирган беклар бир хили
 «ўтирик гап», деб жорий қилолмай ичида айтиб, гапирмоқ-
 қа Аҳмад сардордан кўрқиб, тилини тортиб, бир хили «рост
 бўлса ростдир», деди. Аҳмад сардорга тобе йиғитлар:—
 Гўрўғлихоним, ўзингиз билмайсизми? Шунча мартабаси
 билан Аҳмад сардор ўтирик айтадимми, Аҳмад сардор ҳар
 гапни етаклаб юргич одам кўринадимми? Албатта, билиб
 айтади. Билмаса бекор тухматни киши бировнинг устига
 қандай қилиб ортади. Аҳмад сардор тухматчи бўлса, бунда
 мунча мартабаси бўлмас эди. Аҳмад сардор, албатта, сизга
 қайишганидан, ичи ачиганидан гапирарди. «Бир ёмон тоға
 етти отанинг ўрнига ўтади» деган гап бор, танангизга ўй-
 ланг, бекор тухмат нима даркор?— деди.

Бу сўзни эшитиб бир неча беклар: «Аттанг, бу иш ёмон
 бўлди, Аширбекка бежо қасд қилди, гап улашиб кетди, кўп
 одамлар бу сўзни бежо айтди. Ўйласак, Аширбекнинг кунни
 битди. Энди ўлди деган гап шу бўлибди. Аширбек турк-
 маннинг ёвмит уруғидан, икки ўғли бор, болалари ёш қола-
 диган бўлди»,— деб кўнглига кечириб, жорий қилиб га-
 пирмади.

Бу ўтирган беклар ичида Аширбекка ҳам ёри биро-
 дар бор. Булар фикр қилиб кўнглида: «Бу сўзни Аширбек-

ка билдирмоқлик даркор. Гувоҳлик берди қанча одамлар, ҳайдаб келгани бундан борса амалдор, бу ерга олиб келса, армон билан ўлдирар», — деб ҳар қайсиси кўнглида борини гапириб турди. Аҳмад сардорнинг ҳурматини раъя қилиб, тўқсон олти киши гувоҳлик берди. Гўрўғли ўйлаб айтди:— Шариятда икки одам гувоҳлик берса, бир одамни ўлдирди, тўқсон олти одам гувоҳлик берди. Булар тоғамни ҳурмат қилиб билмай гапирган бўлса, жаҳаннамга кетди, — деб Гўрўғли бир сўз айтиб турган экан:

Утар дунё ўтарини ўйладим,
Аё беклар, тил боринда сўйладим,
Аширбекни мен гуноҳкор айладим,
Аширбекнинг ўрдасига боринглар,
Ўрдасининг атрофини олинглар,
Аширбекни бойлаб, банди қилинглар,
Қўлин бойлаб бунда ҳайдаб келинглар!
Бошин кесиб танин дорга илинглар,
Мерганларман бирга боргин, жаллодлар!
Бу сўз юртга кўп овоза бўлмасин!
Биров бориб, унга маълум қилмасин!
Ўзин тағи бўлак юртга олмасин,
Ҳар гап бўлса, бунда турмай боринглар!
Ўрдасини атрофини тутинглар,
Қуш кўринса ани чоғлаб отинглар,
Аширбекни бойлаб ҳайдаб етинглар,
Олиб келиб уни дорга тортинглар.
Шу сўзларни айтди Гўрўғли номдор,
Сарбознинг каттаси бўлди гуноҳкор,
Ҳозирга рост бўлди сўйлаган сўзлар
Туриб бирга-бирга боринг жаллодлар
Аширбекни энди ўлдирмоқ даркор.

Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, мерганлар билан бирга жаллодлар жўнаб кетди. Холдорхон Аширбек гуноҳкор бўлди, деб булардан бурун Аширбекнинг ўрдасига бориб, чақириб, бўлган сўзларни Аширбекка билдириб, бу сўзларни айтиб турган экан:

Сўзима қулоқ сол, Аширбек сардор,
Ҳақми, ноҳақ — бўлиб қолдинг гуноҳкор,
Кўп гувоҳлик берди саркарда беклар,
Сендан додхоҳ бўлиб Аҳмад баччагар.

Хон Гўрўғли сени қилди гуноҳкор,
Хукмикушинг тайин бўлди муқаррар.
Дам-бадамда келиб қолар жаллодлар,
Чамбил элда Гўрўғлидир аўравор,
Бунинг билан бўлолмайсан баробар,
Бу тўхматман билгин, сени ўлдирар,
Сенга айтган менинг сўзим шу бўлар:
Ўзингда қолмади ҳеч бир ихтиёр,
Сени кўролмаган неча беклар бор.
Менинг сўзим қулогингга ол энди,
Бундай ўлма, бош панангни қил энди!
Мени десанг, турма Чамбил шаҳрига,
Тушиб қолма жаллодларнинг қўлига,
Тортиласан Гўрўғлининг дорига.
Арзи ҳолинг айтма қариндошингга,
Ёмон савдо тушиб сенинг бошингга,
Қайда борсанг, сени қувиб тутуди
Агар қочсанг, кўрса сени отади.
Сени ўлдириб, бориб дорга тортади,
Бола-чақанг бу ерда бўзлатади.
Биз биламиз, Аҳмад сардор иғвогар,
Сўзин қабул қилмай, Гўрўғли номдор,
Ишонмайин турди у замон қайсар,
Сўнгра ўтди гувоҳликка йигитлар,
Ундан кейин қабул қилди у номдор.
Ҳаялламай келиб қолар жаллодлар,
Аҳмаднинг гапиман бўлдинг гуноҳкор,
Сенга кўзи ола у неча беклар.
Бунда турсанг армон билан ўлдирар,
Ҳаяллама, бундан кетмоғинг даркор!
Гапириб сўз айтма қариндошингга,
Эртароқ чиқа кўр Ёвмиг дашига,
Билдирай деб келдим сенинг қошингга,
Қувонмайман сенинг бундай ишингга.

Аширбек сардор неча йиллар Гўрўғлига хизмат қилган, Гўрўғлининг бирланчи одами бўлган, охир-оқибат бу сўз-ни эшитиб бу сўзни айтиб турган экан:

Илойим қурисин Гўрўғли иши,
Кажга айланган шум фалакнинг гардиши,
Ватанимдан қочиб қайда борайин?
Қандай бўлса, мен Чамбилда турайин,

Сўнгра мен ҳам бир бедовни минайин,
 От ўйнатиб Регистонга борайин,
 Баҳодирлик ишин мен ҳам қилайин,
 Ҳар гап бўлса, тақдиримдан кўрайин.
 Қон тўкишиб, бирор уруш қилайин,
 Иш қилиб, дўстларим бунда кулдириб;
 Неча душманларни бунда ўлдириб,
 Булар билан қиличлашиб кўрайин.
 Қиёматча бўлсин марднинг савашин,
 Бундан қочиб кетмоқ номарднинг ишин,
 Ажал келса, тайсалламас мард кишин,
 Бу ерда кесилсин нечовнинг бошин;
 Шундай қилса Гўрўғлихон сиёсат,
 Бу ўрдама босиб келса, кўп жаллод,
 Даврон сурдим мина! Чамбил белнда,
 Мазгилим бор менинг Ёвмит элида,
 Бола-чақам қолар кимнинг қўлида?!
 «Кетгин», деб насиҳат менга қилмагин!
 Дўстим, мени оша номард билмагин!
 Одам ўғли бунда келмоқ,
 Мерос бўлди келиб ўлмоқ,
 Қочиб мен бўлмайин аҳмоқ,
 Бола-чақадан айрилиб,
 Қолмасин юракда бир доғ.
 Баланд тоғлар тумон бўлди,
 Неча дўстлар душман энди,
 Омон қолмоқ гумон бўлди,
 Гўё охир замон энди.
 Хазон бўлиб тоза гулим,
 Бемаҳал етишди ўлим.
 Билмайман не бўлар ҳолим,
 Сабил бўлди кирдикорим,
 Сочин ёйиб йиғлаб қолар,
 Бунда тул бўп олган ёрим,
 Гўдақларим норасида
 Қочиб кетсам, жудо тушар,
 Ота дейишиб кўп йиғлашар,
 Ғариблик кулфати ошар.

Бу сўзни эшитиб Холдорхон:— Эй сардор, асли бўйин йўғонлик бекор, сен чиқиб Гўрўғли билан уруш қиламан,

¹ Мана бу.

дединг, у ишлар сенинг ишинг эмас, у билан тенг бўлмоқ-
 лик бир қийин нарса; сен, мен бир одаммиз, унга хиз-
 маткормиз. Ҳар мамлакатда кўряпсан, бир юртнинг подшо-
 симан, деб сўраб турганлар баробар бўлолмапти, бунинг
 дамини қайтаролмапти. Беҳуда кўтарилиб ўртага тушиб
 ўлганча, «кун кўрганнинг кунин ортиқ» деган гап бор, бола-
 чақам демагин, не бўлса Гўрўғлига дучор бўлмагин, ўзинг
 хўп танангга ўйлагин. «Зўрнинг зўрлигига, югурикнинг
 югуриклигига, эрнинг эрлигига қойил бўлмаганинг хоти-
 ни талоқ» деган гап бор. Менга солсанг, кетмоқни қил их-
 тиёр,— деб Холдорхон икки оғиз сўз айтиб турган экан!

Албатта, жон дўстим, кетмоғинг даркор!
 Бўлак подшоларга бўлгин хизматкор...
 Ким билмайди баҳодирлик номингни,
 Бўлак подшо берар от-анжомингни,
 Хизмат қилсанг, берар ошу нонингни.
 Икки ўғлим дейсан, кўнглинг бўласан,
 Кўп турсанг сен, қўлга тушиб ўласан,
 Уйла ўзинг, қаерда кам бўласан!
 Мен айтган сўзларни ўзинг биласан,
 Ақли расо сардор, ўзинг доносан...

Бу сўзларни Холдор айтди,
 Насиҳатни бериб қайтди.
 Сардор ўрдасидан шунқор
 Шу сўзни айтиб чиқиб кетди;
 Ҳадик олиб у Аширбек,
 Дарбозасини беркитди.
 Шу вақти жаллодлар етди,
 Шакаманлар бирга бўпти
 Дарвозани анғиб бари,
 Чиқар деб пойлаб турибди.
 Бу ишларни сардор билди.
 Ички ўрдасига борди,
 Урдада ёрини кўрди,
 Фарзанди — жонини кўрди.
 Кўриб бу кўнгли бузилди,
 Сардорнинг бағри эзилди.
 Ҳеч қайсига сўз гапирмай,
 Олган ёрига сир бермай,
 Узи дилтанг, гап гапирмай,
 Сардор ишин булар билмай,

Шу замон таблага борди.
 Хотинига ҳам гапирмай.
 Шу замонда миниб отни,
 Изламоқ бир бошқа юртин.
 Сардор бошига кун туғиб,
 Дарбозани энди очди,
 Шу замон жаллодни кўрди,
 Жазойилни қўлга олиб,
 Кўп мерган ангиб турибди,
 Қочди деб, милтиқ бўшатди,
 Бу ўқлардан омон ўтди,
 Шу замонда кўринг сардор,
 Қиличини сермаб кетди.
 Ўн тўрт-ўн бешта жаллоднинг
 Қилич бошин олиб кетди.
 Бекорига жаллод ўлиб,
 Улиги айқашиб ётди.
 Шуйтиб чиқди мазгилидан
 Айрилиб туркман элидан
 Мусофирлик юртин излаб,
 Холига бўтадай бўзлаб,
 Ўз юртидан чиқиб кетди.

Шунда сардор чиқиб боряпти, болаларининг қолгани эсига тушиб, кўнгли бузилиб, кўзидан ёши тизилиб боряпти. Гоҳ у ёнбошидан, гоҳ бу ёнбошидан болалари «ада», деб чопиб келаётгандай бўляпти. Шундай қилиб, гуноҳкор бўлиб, ўз кўнгида «Хайр, мен кетдим, ажалим етса, мусофирликда ўларман»,— деб ўйлаб бораётир. Сардор бу юртдан Қизилбош мамлакатига ўтиб кетди. Жаллодлар Сардорни ушлаёлмай нечтаси ўлиб, нечтаси ярадор бўлиб Гўрўғанининг қошига етди. Буларни кўриб, сардорни сўраб, Гўрўғани бир сўз айтиб турибди:

Қани, менинг айтган сўзим билганинг,
 Гуноҳкор сардорни олиб келганинг?¹
 Қуруқ келиб мени нодон қилганинг,
 Жаллод, ўзинг нима ишда юрганинг?
 Қандай бўлди қуруқ қайтиб келганинг?
 Не бўлди Сардорни топмай келганинг?
 Мен ҳам сенга ҳарна сўзим айтаман,
 Менинг сўзим бекор кетди қайтаман,
 Бир иш бошлаб, жаллод, сенга айтаман;

Жаллод деган хоннинг амрин тутмасми,
 Гуноҳкорнинг бошин боғдай чопмасми,
 Шиқирлатиб дарров дорга тортмасми,
 Ҳамманг бир зинкийиб қуруқ келасан?
 Аччиқлансам армон билан ўласан,
 Нега ҳам жаллодлар бундай қиласан?¹
 Менинг сўзим сен поймоллаб келипсан,
 Аширбекка, билдим, сўзни берибсан,
 «Қочирдик» деб, бунда қайтиб келибсан,
 Гўрўғанини балки нодон билибсан?¹

Жаллодлар бу сўзни Гўрўғанидан эшитиб, эҳди қилиб турганини билиб, ўлганини маълум қилиб, жаллодлар бу сўзни айтиб турган экан:

Ғарибликда менинг сўлган тарзим бор,
 Бизлар жаллод, сенга айтар арзим бор.
 Эшитгин арзимни, Гўрўғани номдор!
 Беҳуда сиёсат бизга не даркор?
 Сардорнинг ўрнига қилманг гуноҳкор,
 Улиб кетди, билинг, қанча жаллодлар,
 Сенинг сўзинг билан бизлар йўл юрдик,
 Сардор бекнинг ўрдасида биз турдик.
 Бориб кўрдик — сардор ичкари кетган,
 Очолмадик, дарвозасин беркитган,
 Бир палла отланиб у сардор келди.
 Отни қичаб устимизга у солди,
 Билмайман сардорга энди не бўлди,
 Қилич солиб ўн-ўн бешни ўлдирди.
 Сардор бек деб сўрамагин, султоним,
 Ҳали жаллодининг қанчаси ўлди.
 Бизга балли, ўлмай бунда қутулдик,
 Бизлар кўрдик у сардорнинг ишини,
 Ҳарба қилса, қирар қанча кишини,
 Ола ёзди баримизнинг бошини.
 Бежо экан билдик Аширбек сардор,
 Қуриб кетсин ундайғачоқ¹ гуноҳкор
 Бари ўлиб кета ёзди жаллодлар.
 От солиб устинга тикка келади,
 Ўқдан қайтмас ўзи шундай балоди(р)
 Ҳозир ўзи Чамбилдан чиқиб кетди,
 Бунда турса, кўп ишларни қилади.

¹ Ундай чағғи.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўғли: сардор бир қадрли одам эди, ҳар кимга ёрдам — ҳимояти тегиб турган киши эди, гуноҳкор бўлиб, бу юртдан кетди, биздан қочди. Улмаи қутулибди. Асли бизнинг ҳам ўлдирмоққа раъйимиз йўқ эди. Бизнинг ҳурматимизни қилибди; бошини олиб, бола-чақасини ташлаб кетибди. Улмаса, тағи бир замонда айланиб келар, бир замонда келса кўрмагандай бўлар,— деб Гўрўғли одам буюриб, сардорнинг бола-чақаларидан хабар олдириб, овқат, кийим бериб, етмаслигини етказиб турди.

Шунда неча кун, неча вақт орада ўтди. Авазхон Ғиротни миниб, йигитлари билан ҳамроҳ бўлиб, ҳар кун қуш солиб, қўллардан ўрдак ғоз олиб юраверди.

Юртнинг баланд-пасти ўзига маълум бўлиб, Авазхон бу юртга синамол бўлиб, тағи бир кун Ғиротнинг белига миниб, ўзи ёлғиз сайр-томоша қилиб, қўлларни кўриб бораётиб эди. Чамбилда Ҳасан Кўлбар ниҳоятда зўр эди, бир номини Ҳасан чаққон дер эди. Чаққонлигининг маъниси — яёв овга чиқар эди, икки тоғнинг икки чўққисини қўлига олиб юрар эди, пиёда қулон-булонларни қувиб олар эди, агар шу тоғнинг чўққиси қўлида бўлмаса, қулонлардан ўтиб кетиб: «Бу сойда қолди, у сойда қолди» деб ҳалак бўлиб, айланиб излаб юрар эди, ўзини от тортолмасди. Гўрўғли тилсимот билан Оқшер деган девни эшак суратида қилиб берган эди. Қирқ йигитга чулон пиширадиган ошпазлиги ҳам бор эди. Йигитлар Авазга: «Авазхон, Ҳасан Кўлбар қозонга айланганда бир кўриниш бериб кет. Бир ош егандек бўлиб қолайик»,— дер эди. Авазхон хайр,— деб Ҳасан Кўлбарга: «Бобо, Гуржистонда бир аммам бор, сизга олиб келиб бераман»,— деб кулиб ўтиб кетар эди. Шу куни паловни тасма палов қилиб ўхшатар эди.

Бир палла Ҳасан Кўлбар қаради: Ғиротни миниб, бир-бир босиб, тенгсалиб Аваз келаётир. Ҳасан Кўлбар: «Кўринмай ётайин, илкисдан устима келиб қолса, жиловидан ола кетайин»,— деб ётди. Авазхон устига бориб қолди. «Шошма, қўзим»,— деб Авазнинг жиловидан ушлай кетди. Ҳасан Кўлбар бундан бир сўрайин,— деб сўраб турган сўзи экан:

Чечанни сўйлатган қизил тил бўлсин,
Ақли расо болам, сенга йўл бўлсин?
Остингда Ғиротинг ўйнар юз алвон,
Ярашиққа тақиб эгнингга қалқон,
Олғир қуш қўлингга сенинг Авазхон,

Толпиниб, жон болам, қайда борасан?
Шовдирлатиб кимхоб кийиб устингга,
Ҳар ким қойил бўлар қадди-бастингга,
Олмос пўлат олиб юрсанг дастингга,
Ғирот ўйнаб бугун сенинг остингга,
Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?
Сени кўриб, кетар кўнглимдан ғубор,
Минибсан остингга назари тулпор,
Болам, сенга айтадиган арзим бор,
Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?
Мен қойилман, болам, сенинг ишингга,
Қуш солмагин, болам, тоғнинг ташига,
Чиқибсан отланиб Ёвмит дашига,
Ҳеч кимсани йўлдош қилмай қошингга,
Йўл бўлсин, Авазхон, қайда борасан?
Хон Гўрўғли отанг жавоб бердим?
Сени ёлғиз чўлга амр қилдим?
Йигитлар чиқариб йўлга солдим?
Жоним қўзим, кўнглингдаги бўлдим?
Гўрўғли ўғил қип, илик бердим?
Чамбил элдан энди кўнглин тўлдим?
Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?

Ҳасан Кўлбардан бу сўзни эшитиб, бу мендан бунча савол сўради, буни алдаб бир сўз айтйин деб турган экан:

Аё бобо, тимсол айтай бир алвон,
Олмос пўлат белга бойлаб бу замон,
Жон бобожон, мен бораман Гуржистон.
Қаторда тиркалган лўкча нор эди,
Атайин, кўнглимда сўзим бор эди,
Сендайин нечалар интизор эди,
Кўрган одам унга харидор эди,
Гуржистонда менинг аммам бор эди.
Мен билдим аммамнинг бойи ўлибди,
Билсанг аммам есир бўлиб қолибди,
Бир хати-хабари менга келибди,
Шу хабарман мен бораман Гуржистон,
От жиловин қўя бергин, бобожон!
Ростин айтсам, шу хизматга бораман,
Мени иркма, бобо йўлдан қоламан,
Дардли қул дардимни кимга ёраман.
Сенинг учун, бобо хизмат қиламан,

Шу аммамни сенга опкеб бераман.
 Сенинг тараддингда кетиб бораман.
 Хон Гўрўгли, бек отамдан сўрадим,
 Савлат билан Чамбил элга қарадим.
 Опкеб берсам, ҳосил бўлар муродинг.
 Олиб келсам, шу аммамни оласан,
 Агар кўрсанг, ошиқ бўлиб ўласан,
 Шу хизматда бобо кетиб бораман.
 Сендайин нечовлар югуриб юрган,
 Аммамнинг ишқида девона бўлган.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, Ҳасан бобоси боз Авазга
 бир сўз айтиб турган экан:

Чамбил элда, болам, юрган тўрасан,
 Ярашиққа от кокилин ўрасан,
 Гуржистон шаҳридан хабар берасан,
 «Аммам бор»,— деб ҳамиша алдаб юрасан.
 Амманг кирган, болам, неча ёшига?
 Эшитгайсан Ҳасан бобонг тилини,
 Сен биларсан Гуржистоннинг йўлини,
 Кўзлаб чиқсанг, Гуржистоннинг элини,
 Нима дейди шу аммангни йилини?
 Йили, ёшин мен ҳисоблаб кўрайин,
 Йили, ёши тўғри келса, Авазжон,
 Аммангнинг бори рост, жавоб берайин.
 Ёши, йили агар тўғри келмаса,
 Сўзингнинг ёлғонин шундан билайин,
 Мендай бобонг унга жуда толибди,
 Тўғри айтгин, неча ёшга борибди,
 Ҳасан бобонг, бил, харидор бўлибди,
 Оху, кийик бунда овлаб юрибди,
 Шу аммангнинг харидори бўлибди.
 Тўғри айтгин, неча ёшга кирибди?

Аваз бу сўзни эшитиб: «Бу сўрови ёмон бўлди; бу ёши,
 йили нечага кирган деб сўрайди; менинг айтганим бир йўқ
 нарса эди; кўпми-озми бир нарсани чўтлаб, ёши мунчага
 кирган десам, йилан фалон десам, бу уйинг куйгурнинг йил
 ағдарадиган одати бор эди, агар йилини ағдариб кўрса, ёши
 йилига тўғри келмаса, агар сўзим ёлғон бўлса: бунинг қў-
 лдан қутулмоғим қийин бўлиб қолади»,— деб фикр қилиб,

ўйланиб туриб: «Кел, таваккал қилайин, бир нарсани чўт-
 лаб айтийин»,— деб бобосига айтиб турган сўзи:

Эшит, бобо Авазжоннинг тилини,
 Осон¹ қилгай мискиннинг мушкулини,
 Кўзлаб чиқдим Гуржистоннинг элини,
 Аммам кирган юз йигирма ёшига.
 Маймун² дейди шу аммамнинг йилини,
 Қани, бобо ҳисоблаб кўр барини!
 Топгин қани, сўзим ёлғонларини.
 Хон Гўрўгли — Авазжоннинг отаси,
 Белига ярашган заррин пўтаси.
 Ёши, йилин, бобо ҳисоблаб кўргин,
 Бобо борми бу сўзимнинг хатоси?
 Қўя бергин, олис йўлга бораман,
 Ғайрат билан энди кетиб бораман,
 Ҳарна десанг мен сўзингни биламан.
 Бобо сенинг хизматкоринг бўламан.
 Сени дейман Гуржистонга бораман,
 Шу аммамни сенга опкеб бераман.

Бу сўзни Аваздан Ҳасан бобоси эшитиб, кўнглини хуш-
 лаб: «Мабодо, гапи ўтирик чиқиб қочиб кетмасин»,— деб
 бир қўли билан отнинг жиловидан ушлаб, ҳисоблаб, юз
 йигирма ёшга маймун йилини тўғрилаб, йил ағдариб кўр-
 ди. Маймун йили юз йигирма ёшга тўп-тўғри келди. Ҳасан
 бобоси айтди:— Баракалла, ўғлим, неча одамларга рад бер-
 ган эдинг, ўзинг ҳам энадан бино бўлгандан бери ҳеч кимга
 бундай тўғри гапирганинг йўқдир, бир менга тўғри гапир-
 динг. Аммангнинг бори рост экан; амманг юз йигирмага
 кирган бўлса, ҳали ёш экан. Ёш ҳам бўлса майли, менинг
 қўлима олиб келиб бер, ўзим кўтариб юриб, кийик гўшти
 бериб боқиб, каттартиб³ оламан,— деб бу сўзни тайинлаб
 ётир Авазга:

Майдон бўлса сотар эдинг ширин жон,
 Эрта борсанг, тезроқ қайтгин, Авазжон,
 Кўрмай ошиқ бўлдим амманг қилига,
 Бориб қайтгин Гуржистоннинг элига,
 Опкеб бергин Ҳасан бобонг қўлига.
 Кўрмайин аммангга ошиқ бўламан,

¹ Қўлэзмада онсот.

² Шевада маймил.

³ Катта қилиб.

Шу аммангга оху гўшти бедаман,
 Кўтараман, катга қилиб оламан,
 Шу аммангнинг харидори бўламан.
 От устидан қайта кўргин, Авазжон!
 Аваз болам, хаёлингни бўлмагин,
 Номард одам билан суҳбат қурмагин,
 Олис қилиб сен беҳуда юрмагин,
 Мендайин бобонгни хафа қилмагин!
 Неча сўзни шунда бобоси айтди,
 Шўхлик сўзман шунча айланиб ётди,
 — Сен келганча мен ҳам овда юрай, деб,
 Оху гўштни мен кўпайтиб турай, деб
 Отнинг тизгинини энди бўшатди.
 Қарчиғай қуш Авазхоннинг қўлида,
 Аваз кетди Боли Ҳовдак кўлига,
 Қуш солмоққа зумрад довул туяди,
 Олғир қушни энди кўлга чуяди.
 Яшиндай қуюлиб қуши боради,
 Ҳар солганда тўққиз сўна олади.
 Қарчиғай қанча қушни тепиб йиқитди,
 Кўлнинг тўрт ёрига Авазхон ўтди,
 Кўлдан олган қушни тақимлаб олиб;
 Қанжиғалаб ўрдак, сўналарини,
 Узангилаб олди бунинг барини.
 «Бобом билан кўп гаплашиб қолдим, деб,
 Кечга тортиб энди шундай бўлдим, деб,
 Аваз кетди мен Чамбилга бордим»,— деб.

— Аваз кечга тортиди, бу нима гап бўлди, келар вақтдан анча ўтди,— деб Гўрўғли йўлга қараб йигитларига бу сўзни айтиб турган экан:

Аваз овга ёлғиз кетди.
 Келар муддатидан ўтди,
 Кунлар ботиб тоғ-тошга,
 Ёлғиз кетган Ёвмит дашга.
 Ишқи тушиб олғир қушга
 Не бўлди, қўзим келмади?
 Биз билан бирга турганлар,
 Бир суҳбатда ўтирганлар,
 Чамбилда даврон сурганлар;
 Ҳаловатда умри кечиб,
 Пиёладан шароб ичиб,
 Айналдим қуши қочиб;

Не бўлди, қўзим келмади?
 Бу вақтида кўллар баҳор,
 Обод бўлар Чамбил шаҳар,
 Келмади Аваздай қўчқор,
 Билмадим, Аваздай мардни
 Овда юриб, қушга айналиб,
 Қочирдим Гиротини?
 Хон Гўрўғли сўрар бунда,
 Аваз деган фарзандини,
 Не бўлди, қўзим келмади?
 Беклар, бу замон туринглар,
 Ҳовдак кўлига боринглар!
 Авазжон ҳалак бўлдими,
 Аваздан хабар олинглар,
 Ҳаққа етсин айтган нолам,
 Не бўлди келмади болам
 Дам-бадамда менадан сўрар
 Юнус, Мисқол икки санам,
 Утирмагин беклар, қаранг
 Нега келмади жон болам?
 Тар очилган тоза гулим,
 Мен сўрарман, жону дилим,
 Не бўлди, келмади улим?
 Чаманда сайрар булбулим,
 Осон бўлгай-да мушқулим,
 Забун бўлмасин-да, ҳолим,
 Зарар қилмасин душманим,
 Хафа бўлса Авазжоним,
 Сўнгра кўпдир пушаймоним,
 Ҳозир Аваз суянганим,
 Қувват олар ширин жоним,
 Не бўлди, қўзим келмади?

Шунда бу сўзни эшитиб, беклар ҳаммаси йўлга қаради.
 Қараса, Аваз келаётир, қарчиғайга олдирган қушини Гиротга ортиб, қарчиғайини чарқиллатиб, Гиротни йўртиб «келар муддатим ўтди»,— деб отини терлатиб келаётир.
 Беклар Авазнинг келаётганини кўриб, Гўрўғлига хабар бериб, бу сўзни айтиб турган экан:

Гиротига аччиқ қамчи чолибди,
 Ҳовдак кўлга Аваз ўғлон борибди.
 Олма бош сўнадан қанча олибди.

Кўринг, хоним, мана Аваз келибди,
 Қушларга қизиқиб кечга қолибди.
 Келаётир шоду хуррам куддириб.
 Қарчиғай қушини қўлга қўндириб,
 Эрлигини бу орада билдириб,
 Келаёзди, қаранг, Чамбилга кириб,
 Аваз ўғлон вақти хуш бўп келади,
 Аваз менинг тўражоним бўлади,
 Қуш гўштига палов қилиб беради,
 Қаранг бегим, Аваз ўғлинг келади
 Жамоли ярқиллар, ҳусни хиромон,
 Олдига кўндаланг чиқолмас душман.
 Ёлғиз деб, султоним, қилманг пушаймон,
 Ўзи ёлғиз, кўпдай бўлиб келади;
 Қара, хоним, шердай бўлиб келади.

Шу вақтда Гўрўғли Авазни кўрди. Авазнинг қўлидан олғир қушни қушбозлар олди, овлаган қушини беклар тушириб олди. Соқибулбулга Ғиротни топширди. Соқибулбул Ғиротни таблага олиб кетди. Авазхон майлихонага кириб кетди. Қуш гўштига палов қилиб, кайфу сафо қилиб ўтирибди. Шунда Гўрўғли Аваздан икки оғиз сўз сўраб турибди:

Сўзимни эшитгин, болам Авазхон,
 Не сабадан кечга тортиб келдинг сан?
 Қарчиғай қуш эркин қўнар хомага,
 Баччалар молини ҳайдар подага,
 Қулоқ солгин, болам, айтган нидога,
 Жасадингдан мендай отанг садага;
 Не сабадан кечга тортдинг, Авазхон?
 Ёлғиз ўзинг кетдинг чўлларга овга;
 Қамчи уриб, болам, миндинг бедовга,
 Сенга бўлмадими, болам, ҳеч говга,
 Не сабадан кечга тортдинг, Авазхон?
 Кўнглим алаб-ялаб йўлга қарадим,
 Келар вақтинг ўтди, нега келмадинг?
 Сен келмадинг, менда қолмади тоқат;
 Душман кўриб бўлдими деб аломат;
 Сендан беҳабардир, ўтирган бекзод,
 Кечга қолиб, болам, нега келмадинг?
 Кун ёйилиб тоғу тошга,
 Келар вақтинг эди чошқа,
 Кўп қарадим мен ҳам тушга,

Нега кечга тортдинг, болам келмадинг?
 Чиққан кун айланиб ботди,
 Кабоб муддатидан ўтди,
 Бу отанг диққатлик тортди,
 Билмам болам не гап бўпти?
 Нега келмадинг, Авазхон?
 Ҳар тарафда кўпдир душман,
 Кўнғилга келиб у замон.
 Келар вақтинг ўтгандан сўнг,
 Кунлар бориб ботгандан сўнг,
 Қолмади сабру қарорим,
 Ҳеч бўлмайин ихтиёрим,
 Бормоқчи бўлди бекларинг,
 Не сабадан кечга қолдинг,
 Кун ботди кечроқ келдинг?
 Омон-эсон сени кўрдим,
 Мен ҳам ғамдан озод бўлдим,
 Тарзингни кўриб қувондим,
 Бу мажлисда бирга турдим,
 Не сабадан кечга тортдинг, келмадинг?
 Келмадинг — қуриди отанг дармони,
 Сени кўриб кетди кўнглим армони,
 Нега кечга қолдинг Чамбилнинг хони?

Бу сўзни эшитиб Авазхон юриш-туришини, қилган ишини отасига билдириб, бу сўзни айтиб турган экан:

Ғиротни ўйнатиб Чамбилдан чиқдим,
 Чошгоҳда қайтсам деб ваъдани қилиб,
 Боли Ҳовдак қараб мен ҳам йўл юриб,
 Бўз қарчиғай олдим қўлга қўндириб,
 Олис демай, яқин ваъдани бериб,
 Ёвмитнинг даштига равона бўлиб,
 Борар эрдим неча элларни кўриб,
 Йўлда Ҳасан Кўлбар менга йўлиқиб,
 Фойдаси йўқ кўп гапларни гапириб,
 Бир неча сўзларни мандан сўради...
 Мен алдадим: Бобо сени билай деб,
 Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулай деб,
 Қани, мен ҳам жаҳонгашта бўлай деб,
 Бир аммам бор — сенга ошқаб берай деб,
 Бобо, сенга яхши хизмат қилай деб.
 Чошгоҳ вақти ўтиб, ота, туш бўлди,

Бобомнинг олдидан қицадим, юрдим,
Кеч пешин бўлганда Ҳовдакка бордим.
Шошиб Ҳовдак кўлда мен ҳам қуш солдим,
Ҳар солганда неча сўналар олдим.
Қушни отга ортиб анча айландим,
Бўлак гап йўқ, ота, шундай кеч қолдим.

Бу сўзларни Аваздан Гўрўғли эшитиб, димоғи чор бўлди.

— Ҳасан Кўлбар: «Авазжон мени уйлантиради, амма-сини олиб келиб беради», деб шўхлик гапга ишониб юрган-дир,— деди. Ҳамма бекалар бу сўзни билиб «Авазнинг шўхлиги келиб, Ҳасан Кўлбарга шундай гапирибди»,— деб чақ-чақ қилиб ўтирди.

Эрта-мертан Авазхон ўрнидан туриб, дилтанг бўлиб, Гўрўғлига қараб бир сўз айтиб турган экан:

Етиб эдим бу мажлисда бу кеча,
Жонима қасд этиб келди бир неча,
Жилва қилиб, менинг ақлим олибди,
Асли турган жойин маълум қилибди.
Гул чорбоғда бизман бирга бўлибди.
Атрофида бордир сонсиз канизи,
Кўп экан, кўрдим мен у қирқин қизи,
Кийгани ипакдан, тоза қирмизи;
Шириндан-шакардир сўйлаган сўзи,
Атрофини олиб унинг кўп қизи,
Сайрбоғ қип ўйнаб-кулди у ўзи.
Оша юртдан келган қизларнинг ўзи —
Паризод жасадли дилбар кўринди.
Бир-бирин бўйнига қўлини солиб,
Кулганда одамнинг ақлини олиб,
Тар хинали, нозик бели буралиб,
Қараганда кетди ақлимни олиб,
Шундай дилбар келиб менга кўринди;
Ойдаи тўлиб менинг ақлимни олди,
Сўраб бор, деб менга ваъдалар берди,
Зулайхо нишонли дилбар кўринди.
Тонг отганча бирга давронни суриб,
Қизлари олдида бирга югуриб,
Кулади одамнинг ақлини олиб,
Шундайин дилбарни тушимда кўриб,
Бу тушимда кепти мени ахтариб,

Қошимда ўтирди бетини очиб,
Сўзлаган сўзидан дурларни сочиб,
У нурли юзига мен ҳам қарадим,
«Қайдан келдинг?»— дедим — шунда сўрадим,
Кўнглима бермади бир зарра озор,
Оти экан исфиҳонли Интизор,
Жамолини кўриб бўлдим харидор,
Шу ёрни олмаса, Авазинг ўлар,
Бу тушимда шундай дилбар кўринди.
Келди парвоз қилиб, ўзини чоғлаб,
Исфиҳондан кепти у мени йўқлаб,
Кулиб баҳрим очди, зулфини тоблаб,
Бу кўзима ҳуру гулмон кўринди.
Паризоддай бўлиб бу элда юрди,
Бир ажаб шавкатли ойим кўринди.
Неча қайта дилбар ёр деб сўрадим,
Шунда ҳосил бўлар менинг муродим.
Кўзим очиб у дилбарни кўрмадим.
Ишқ ўтидан беҳуш бўлиб йиқилдим,
Бир қари кишидай икки букилдим,
Лаҳзадан сўнг мен ҳам ҳушима келдим,
Оҳ тортиб ўзимни ҳар ерга урдим.
Кўзим очиб энди сўзни гапирдим,
Шу дилбарни излаб бормоқчи бўлдим.
Тағи бир кўрмасам, ишқида ўлдим,
Бораман деб, мен ҳам ваъдани бердим.
Мен унинг ишқида беқарор бўлдим,
Ўйласам қолмайди сабру қарорим,
Ғамзаси жон олди, кўзлари золим,
Менда қолмади-ку ҳеч ихтиёрим.

Гўрўғли бу сўзни эшитиб, Авазга қараб, бир сўз деб турган экан:

Билдим, Аваз болам, ажаб туш кўрдинг,
Бу тушингда хўп ажойиб иш кўрдинг
Билдим, кўзим, сен ҳам ёрга толпиндинг.
Сенинг руҳинг Исфиҳонга борибди,
Исфиҳонда шоҳнинг қизин кўрибди.
Бу сўзларга сендай болам ғам эмас,
Сенинг ҳуснинг у дилбардан кам эмас,
Икковингнинг руҳинг йўлиқиб қолган,
Шоҳнинг қизи сенинг ақлингни олган,

Хаёлингда шундай бўлиб кўринган,
 Бу ишни кўнглингдан чиқар, Авазжон.
 Турган жойи у Исфиҳон бўлади,
 Уйласанг, дунёга ярим келади.
 У қизинг отаси, билсанг, зўр подшо,
 Шоҳнинг қизин қайтиб¹ одам олади?..
 Тушимда кўрдим, деб кўнглинг бўлмагин;
 Бунинг учун болам хафа бўлмагин,
 Шоҳларнинг қўлида ғариб ўмагин.
 Емон қиздир, болам, ҳалак бўлмагин.
 Қўйгин, кўзим, ундан умид қилмагин.
 Йўл юрсанг, олисга отлар чопилар,
 Ундай қизлар ҳар ердан ҳам топилар,
 Беҳуда, нафи йўқ ишлар не даркор?
 Унинг учун, болам, бўлма беқарор.
 Сенга ванду насиҳатим шу бўлар:
 У юртларга болам қилма ихтиёр.
 Исфиҳони яроқ бари-анжомдор,
 Унда бөр сўрасанг кескир яроқлар,
 Урушлар кун бўлса, бари кераклар,
 Хафа бўлма, бўлолмайсан баробар;
 Менинг насиҳатим қулоққа олгин,
 Ҳолинг билгин, кўзим, Чамбилда юргин;
 Сен ҳозир тўрасан бекликни қилгин,
 Даврон суриб, мана элатни кўргин.
 Неча сўзни ёр ишқидан гапирдинг,
 Сен менинг сўзимни бир ҳазил билдинг.
 Бир қизни тушингда кўриб, Авазжон.
 Бунча ҳам Чамбилда диққатлик қилдинг.
 Беклар билан ҳўп маслаҳат қилайин,
 Мен билмасам, билганлардан сўрайин,
 Кўрган қизинг анигини билайин,
 Тузук бўлса, болам, олиб берайин.
 Ҳозир нодон, билдим, кўзим сўзини,
 Ҳеч ким яхши демас шоҳнинг қизини.
 Хафа қипти, болам, сендай кўзини,
 Тушингда кўрибсан сарвинозини.
 Қайта бошдан шоҳнинг қизин сўрарман,
 Бир кун Ғиротимни миниб еларман,
 От ўйнатиб Исфиҳонга борарман,
 Яхши бўлса, ўзим онкеб берарман.

¹ Қандай қилиб,

Хафа бўлма, болам, кўнглинг оларман,
 Сенинг учун қайтмай унда борарман,
 Сабош бўлса мен ҳам қайтмай турарман,
 Устида бош олиб, бошим берарман.
 Исфиҳондан ўзим олиб келарман,
 Сенинг учун, болам, хизмат қиларман,
 Авазжон, Чамбилда дилтанг бўлмагин,
 Бу сўзимни сен ҳазилдай кўрмагин,
 Жон болам, отангни номард билмагин,
 Вақтинг хушла, болам, хафа бўлмагин.

Аваз отасидан бу сўзни эшитиб, дилтанг бўлиб, неча
 гэнлар кўнглига келиб, Гўрўғлига бу сўзни айтиб турган
 экан:

Хаёлингда сўзман вақтим хушладинг,
 Сен менинг сўзимни кейин ташладинг,
 Билдим, ота, бир шумликни бошладинг.
 Шумлик билан неча сўзларни айтдинг,
 Гоҳи айтиб, гоҳда сўзингдан қайтдинг
 Сўзинг билиб мен тарзингга қарайман,
 Ота, сенинг Ғиротингни сўрайман,
 Исфиҳонга ўзим талаб айлайман.
 Бир ёр учун ширин жоним қийнайман.
 Чамбил белда қарчиғайдай бўйлайман.
 Боргандан тегар деб ёрни ўйлайман.
 Ота, сен менинг ҳам ҳолимни билсанг,
 Яхши яроғ билан отингни берсанг,
 Оқ фотиҳа бериб сен йўлга солсанг,
 Дуо қилиб, ота, Чамбилда турсанг,
 Бу дунёда ота, ишимни кўрсанг,
 Шоҳ қизини ўзим бориб опкелсам.
 Ота, мени бундай йўлдан урмагин,
 Аваз марддир, сира номард билмагин,
 Елғизликдан Аваз ўғлим ўлар деб,
 Бек ота, кўнглингга оғир олмагин,
 Султоним, беҳуда йўлдан урмагин.
 Мен кетарман бундан ёримни излаб,
 Душман чиқса кесиб бағрини тузлаб,
 Қочсин-да зарбимдан бўтадай бўзлаб,
 Авазингни, ота, номард билмагин.
 Қора зулфи эшилгандир тол-тол,
 Ҳар толига берсанг етмас дунё-мол.
 Сўзима, бек ота, энди қулоқ сол,

Душманларим бўлиб кетсин пойимол!
Авазингни, ота, номард билмагин,
Жавоб бергин, мени йўлдан урмагин!

Гўрўғли Авазни ҳарчанд сўз билан қайтариб йўлдан урди, бўлмади, Аваз кўнглига маъқул бўлган ишдан қолмади, ҳеч кимнинг панд-насиҳатини қулогига олмади. Узини ботир чоқлайди. У зўр подшо деб йўлдан урган билан парво қилмайди. Гўрўғли Авазга бора қол¹ демоққа кўнгли бўлмади. Кўрди, Авазда тоқат қолмади. Гўрўғли амалдор бекларни чақиртди, ҳаммаси йиғилиб етди. Шунда Гўрўғли номдор, қанча бедавсувар амалдор, туғдор, қанча муҳрдор бирга ўтириб, Аваз ҳам буларнинг ичида туриб, одамларин синамоқ учун хизмат косани қўлига олиб, тўладириб шароб солиб, Гўрўғли бу сўзни айтиб турган экан:

Бир тоғим Палапон, бир тоғим Болқон,
Чортоқли Чамбилим, беглигим дарҳон
Ерга талаб қипти болам Авазжон,
Унгу сўлда бир азамат бормисан?
Аваз билан бирга йўлдош бўлгудай,
Адашса, бошқариб йўлга солгудай,
Қаттиқ кунлар бўлса, туриш бергудай,
Исфиҳонга Аваз билан боргудай,
Шоҳнинг қизин бунда олиб келгудай,
Қани Аваз билан бирга юргудай,
Ҳарна деса, айтганини қилгудай,
Хизмат деса, қайтмай бошин бергудай,
Унгу сўлда бир азамат бормисан?
Шу косани келиб қўлга олгудай.
Беклар, сенга тимсол айтай бир алвон,
Олмос пўлат белда, эгнингда қалқон,
Неча ой, неча йил Чамбилда даврон,
Исфиҳонга талаб қипти Авазжон,
Унгу сўлда бир азамат бормисан?
Сабош бўлса ширин жондан кечгудай,
Душманларга кафан тўнин бичгудай,
Ғанимларни найза билан санчгудай,
Бекнинг хизматини ўрин қилгудай,
Олис йўлни яқин қилиб олгудай.

¹ Қўлёзмада борагай.

Унгу сўлда бир азамат бормисан?
Бир юртга Авазга йўлдош бўлгудай.

Бу сўзларни туриб Гўрўғли айтди,
Йигитлардан садо чиқмай турибди.
Бошини ерга соп, беклар ўтирибди,
Авазхоннинг ўзи талаб қилибди.
Боз Гўрўғли бу сўзни гапирибди:
— Инъом олиб неча беклар лоф урган,
Ҳолин билмай катта сўздан гапирган,
Баҳодирлар бари бунда ўтирган,
Тўхта, Аваз, бекларимни синайин.
Тинчлик кунда мен ҳам ботир деганлар,
Гўрўғлидан инъом сайлаб олганлар,
Беклик қилиб яхши сарпо кийганлар,
Отнинг бедовини сайлаб минганлар,
Оқ туғни кўтариб, найза олганлар,
Йигитларда бир азамат бормисан,
Исфиҳон юртига бирга боргудай?
Беклар борми, мардлигингни билайин,
Қўлимдан косани олгин, кўрайин,
Мард билан номардни ўзим синайин,
Мамлакатнинг ярмисини берайин,
Беклар беги, амалдор қип қўяйин.

Гўрўғли сўзини Авазхон билди,
Шу замонда Аваз ўрнидан турди.
Бу майлисда қўл қувшириб¹ Авазхон.
Узга йигит Авазхонча бўлмаган,
Ҳеч қайсиси бирга талаб қилмаган.
Аваз туриб хизмат коса тилади,
Эр йигитлар бир-бирига қаради.
Авазнинг мардлигин бунда билади,
Неча сўзни Аваз айтиб туради:
— Ота, қулоқ солгин, менинг тилима,
Холис жавоб бергин мендай улинга,
Ёлғиз бораё Исфиҳоннинг элина,
Мени жўнат йигитларнинг шаънини;
Авазни ёлғиз деб сира ғам ема,
Инъом олган бекларингдан кам дема,
Одам бўлган билан ҳар одам дема,

¹ Қовуштириб.

Номардлардан, ота, сира дам ема,
 Қулоқ солгин, ота, менинг тилима,
 Хизмат косанг узат берман қўлима,
 Мени солгин Исфиҳоннинг йўлига.
 Оралайин мен душманлар мўлига,
 Дилбар ёри текса Аваз қўлига,
 Омон-эсон келар Чамбил белига.
 Отажон, қолмасин кўнглимда губор,
 Қўлингда косани сен берман юбор,
 Бизга ваъда қилган ойнм Интизор,
 Ота, менинг ёлғиз бормоғим даркор,
 Номард йўлдош менга бўлур дардисар.
 Қия чопса, ҳолин билар душманлар,
 Ҳозир бизга, ота, йўлдош не даркор?
 Бекларнинг кўнглини ўзим биларман.
 Буларни ияртиб нима қиларман,
 «Кийиз кимдан бўлса, билак шундан» деп¹.
 Ерим излаб ўзим ёлғиз борарман.
 Омон-эсон турсин саркарда, беклар,
 Даркор эмас муҳрдор, ботирлар!
 Сен эшитгин Авазхоннинг сўзини,
 Бориб олса, кўрган сарвинозини.
 Олиб келсам, шоҳнинг барно қизини.
 Шундай қилсанг, Аваз ишин билади,
 Бу ҳам одам экан дейишиб юради,
 Ерим келса, Чамбил элда тўй берсанг,
 Қорнин қашлаб ошга тўйиб туради,
 Булар тўйга бақовуллик қилади,
 Ҳар ким қўлдан келганини қилади.
 Ошни, гўштни бўлмагини билади,
 Бир-бирига кўп суяниб туради.
 Бу бекларинг оша элга бормаса,
 Ёлғиз бориб бир иш бошлаб кўрмаса,
 Оша юртдан ёр онкелган бўлмаса,
 Бурун-сўгин бундай ишни билмаса,
 Қандай булар бизман бирга боради?!
 Борган билан сарсон бўлиб ўлади,
 Бу хизмат, отажон, ўзимдан бўлади.
 Хизмат коса отасидан сўради,
 Бу сўз билан беклар изза бўлади,
 Авазнинг бу замон сўйлар сўзига

¹ Дебди.

Отаси Гўрўғли қойил қолади.
 Авазхоннинг сўзи ўтиб бекларга
 Ҳаммаси ўлгудай бўлиб боради.
 Авазнинг сўзини билиб бир неча:
 «Баракалла»,— дейишиб тан олади,
 Авазнинг гапига қойил қолади.
 Бир нечаси Аваз сўзига уялиб,
 Шу замон майлисдан туриб боради,
 Бир нечаси ўлгудай бўп қолади.
 Нима деб сўйларин билмай Авазга,
 Бир хил беклар оғзи очилиб қаради.
 Гап билан бекларни Аваз тузатди,
 Хон Гўрўғли хизмат коса узатди.
 Авазхон косадан шаробни ичиб,
 Бу хизмат шу замон Аваздан бўлиб,
 Гўрўғли ўтирди, кўнгили тўлиб.

Шунда Гўрўғли Авазнинг гапига вақти хуш бўлиб, не-
 ча беклар Авазнинг айтган сўзига ўлгудай бўп қолиб, бир
 нечаси тан бериб, бир хили уялса ҳам уялмаган киши бў-
 либ, гапириб турди. Шунда Гўрўғли Соқибулбулга қараб,
 бир сўз айтиб турган экан:

Соқибулбул, қила кўргин хизматди,
 Аваз сўйлаб кўп бекларни уялтди.
 Аваз ўғлим қилар экан хизматни,
 Сен эгарлаб опкеб бергин Ғиротди.
 Аваз болам, ёрга талаб қилибди,
 Чамбил элдан ёлғиз бормоқ бўлибди,
 Бир дилбарнинг вафосини кўрибди,
 Бирга бўлиб қаттиқ ваъда қилибди.
 Аваз минсин Ғиркўк отнинг белига,
 Бориб келсин Исфиҳоннинг элига.
 Авазни миндиргин отнинг белига,
 Омон келиб беклик қилсин элига,
 Тушмасин, албатта, душман қўлига.
 Соқижон, абзалаб келтир Ғиротни,
 Отлантиргин шундайин валлакатни,
 Ғирот Авазимни ёрга етказиб,
 Неча баланд қия тоғдан ўтказиб
 Уруш кўрган, душманлардан қутқазиб,
 Авазхоннинг мушкул ишин битқазиб,
 Эгарлаб кел, назаркарда тулпорни.

Ёрни излаб, кўрган неча шаҳарни,
Неча шаҳарларни кезиб борганди.
Ирам юртларини балки кўрганди
Неча душманларнинг додин берганди,
Кўйиқоф юртидан пари олганди,
Соқижон, абзаллаб келтир Ғиротни.

Бу сўзни Ғурўғлидан Соқи эшитиб, бекларнинг ичида ўрнидан туриб, тош таблага бориб, Ғиротни кўрди. Ғирот оша юртга борарини билиб, сағриси тошиб, ёли қулоғидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзи таркашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб турганини кўриб; отни яланғочлаб, қашлаб, жиловидан ушлаб, гул ҳовузунинг бўйига етаклаб келиб, тилло жом билан сув қуйиб ювиб, арчиган сабзидай қилиб тозалаб, эгар-абзалининг қошига етаклаб борди. Ғирот совуқсираб¹ ўйнай берди. Бу, Ғиротни таъриф қилиб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Ҳайвонлар ичида ўзинг синлисан,
Тўбушқон туёқли, морол беллисан,
Аросат кунинда ажаб ҳоллисан,
Беклар юриш қилса, ажаб йўллисан,
Эр йигитнинг ҳолин билган тулпорсан.
Сени минган одам дарёдай тошар,
Авазга йўлиққан бувиш Интизор,
Исфиҳонга борар бўлдинг, жонивор,
Эсига келибди у дилбар ёри,
Сени минар Чамбил кўчқори,
Сен жонивор Ғурўғлининг тулпори,
Кел юганга, бўйнинг узат, жонивор.
Оёқларинг қоққан қозиқ,
Сағринг букуш, бағринг ёзиқ,
Баданларинг қиздан нозик.
Кел, юганга бўйнинг солгин, жонивор.
Емини тоза есин деб,
Таблага шамлар ёқтирдим.
Ем еганда чанг бўлар деб,
Пўлатдан охур сўқтирдим.
Тишини арпа урар деб,
Кишмиш емлар тўқтирдим;
Оёгин кишан қирқар деб,

¹ Шевада сувухсираб.

Пўтадан пайва тақтирдим.
Эркакнинг қўли заҳар деб,¹
Қирқин қизларга боқтирдим.
Қулоқларинг эрак-сирак,
Бугун бўлдинг бекка керак.
Кел юганга, бўйнинг узат, жонивор.
Сени минса топар мурод,
Ақлинг одамдан зиёд,
Еминг кишмиш, тўрванг банот,
Безабонсан, бўйнинг узат,
Назари, беадаб бўлма,
Бекорга ўйин қилма,
Бу Соқининг кўнглин бўлма,
Кўп чарчатиб, ҳалак қилма,
Так, эй жонивор, қасдинг борма?²
Кел юганга, бўйнинг узат, жонивор.

Бу сўзларни отга айтиб, от Соқининг сўзини билиб, бўйини ерга солиб, ўзини ювош қилиб турди. Соқи «отни Авазга эгарлаб берайин» деб турган ери экан:

Душманга Авазхон қилар эрликни,
Елғиз бориб қилсам дейди зўрликни.
Соқибулбул солди отнинг белига,
Атласу кимхобдан бўлган терликни.
Бир нечалар мудом қарар дурбини,³
Дурезгар ишлатар, ўткир қирғини,
Соқибулбул солди отнинг белига,
Устини зарбобдан тиккан чирғини.
Чирғининг устидан ташлаб белликни,
Белликнинг устидан жаҳалдирикни,
Оша юртга Аваз қилар сафарни,
Қолиб кетса, ким еткизар хабарни?
Соқибулбул солди отнинг белига
Қоши олтин, корсони тилла эгарни.
Аваз қайтмай юрар энди ҳар ишдан,
Узангиси тилла, миҳи биричдан,
Узанги боғлари карки қайишдан;
Соқибулбул хизмат қилар шу замон,

¹ Заҳри бор, деб.

² Борми.

³ Дурбини.

Эл кўчирса, Олатогдан оширди,
 Сир бермаган душманлардан яширди.
 Кўринг, Соқибулбул хизматни қилиб,
 Узангини икки ёққа туширди.
 Овозаси юрт-оламга ёйилди,
 Соқибулбул тортди отнинг белидан
 Ичи майин, сирти зарбоф айилди,
 Умид қилиб Интизордай бувишдан
 Йўлин қирқиб чиқмасин, дейди, душман.
 Соқибулбул тортди отнинг белидан —
 Ун саккиз қуббали чағатой пуштан.
 Сағрисига ташлаб карки қуюшқон,
 Ҳар қуббаси келган катта таркашдан,
 Абзалининг бари ола қайишдан.
 Душманга Гўрўғли қилар зўрликни,
 Аваз қайтиб келса қилар бекликни.
 Соқи хизмат қилиб тақди шу замон,
 Отнинг гарданига умулдирикни.
 Ун икки ой бу таблада боқтириб,
 Гарданига тилла қўтос тақтириб,
 Оёғига абжўш нағал қоқтириб,
 От эгарлаб жасадига қаради.
 Отнинг ёли, қуйруғини таради.
 Фиротни етаклаб Соқи жўнади,
 Ҳар алвонда ўйин қилиб боради,
 Кўриб ҳамма томошага қаради.

Соқи отни етаклаб, пойтахт остига олиб келди. Гўрўғли
 Авазхонга яхши сарполар қийғизиб, йилон тилла кескир
 пўлатни белига бойлаб, отлантириб, Авазга қараб бир сўз
 айтиб туоган экан:

Давлатим бор шоли-шолдан ўрайман,
 Беклик қилиб ҳар тарафга қарайман,
 Бир келар мўлжалинг сендан сўрайман.
 Исфиҳонга ёлғиз кетиб борасан,
 Исфиҳон йўлини ўзинг биласан,
 Неча кунда болам бориб келасан?
 Неча кун ҳаяллаб унда турасан?
 Қайтар мўлжалингни айтгин, Авазжон,
 Сен бўласан элатимнинг тўраси,
 Олис эмас Исфиҳоннинг ораси,
 Катта бўлар, кўрсанг душман қаласи,

Неча кунда Исфиҳондан келасан?
 Сўйла, Аваз болам, сендан сўрайин,
 Неча кунда мен йўлингга қарайин?
 Хабар берсанг йўлга чиқиб турайин.
 Ҳаялласанг, ҳар қимсадан сўрайин,
 Хабар бергин, мўлжалингни билайин,
 Неча кунда Исфиҳондан келарсан?
 Сенга ваъда қилган у шоҳнинг қизи,
 Унг тушса ёрингнинг сенга юлдузи,
 Орқанга мингашса дилбарнинг ўзи,
 Жон болам, сен бек отангнинг ёлғизи,
 Мана элда сенсан Гўрўғли кўзи,
 Айтгин кўзим, неча кунда келарсан?
 Келар мўлжалингни сендан сўрадим,
 Омон-эсон келсанг менинг муродим,
 Сен келсанг бўлади кўнгилда шодим,
 Шунда топилади менинг мақсадим.
 Болам, менга эрлигингни билдирдинг,
 Назаркарда Фиротимни миндирдим,
 Исфиҳон юртига бормоқчи бўлдинг
 Неча сўзни, кўзим, сенга гапирдим.
 Не гаплар келади менинг ўйима,
 Қувонаман, болам, кўриб бўйинга,
 Тўғри жавоб айтгин қиблагоҳинга,
 Омон келиб қўшил маъзил жойинга
 Қанча сўзни, болам, сўйланиб турдим,
 Омонлигинг тилаб ўйланиб турдим.

Бу сўзни Гўрўғлидан эшитиб, Аваз от устида туриб,
 отасига бир сўз айтиб турган экан:

Келар мўлжалимни, ота сўрадинг,
 Мўлжалимни, ота нима биламан?
 Насиб этса, бориб бир кун келаман.
 Исфиҳон йўлини мен ҳам биламан.
 Кириб кўрганим йўқ, унинг шаҳрини,
 Юрганлардан неча марта сўрадим,
 Олис эмас, яқин хабарин билдим.
 Бундан Исфиҳонга излаб юрарман.
 Эшитган сўзимдан тахмин қиларман,
 Омон-эсон йўл хатарли бўлмаса,
 Ун тўрт кунда Исфиҳонга кирарман,
 Бир ўн тўрт кун Исфиҳонда турарман.

Борганимдан чиқиб турмас, йўлима,
 Ун тўрт кунда дилбар тегса қўлима,
 Муҳлат шу, келарман Чамбил элима
 Қулоқ солиб эшит мўлжалларима:
 Излаб бориб мен етишсам ёрима,
 Келиб кирсам бунда Чамбил элима
 Охир ери қирқ беш кунда келаман.
 Остимда ўйнаса бу бедов отим,
 Қўлга тегса у замон паризодим,
 Қирқ беш кундир охир ери муҳлатим.
 Қирқ беш кундан кейин йўлга қарагин
 Шунгачайин мендан хабар бўлмаса,
 Кенг Чамбилда ота мени сўрагин.
 Билдим менинг борар ерим эўр подшо,
 Душманга йўлиқиб қолсак иш бошқа
 Қирқ беш кунда охир ери хабарим,
 Хатарли бўлмаса қилган сафарим.
 Қарчиғайман бундан парвоз қиламан,
 Беклигимдан ёлғиз учиб бораман,
 Насиб этса шоҳнинг қизин оламан,
 Муҳлат шулдир, қирқ беш кунда келаман.
 Лочинман, сўнани излаб бораман,
 Кеча-кундуз шабгир тортиб кўраман,
 Бир ёр учун жондан кечиб бораман.
 Ажал жомдан шарбат ичиб бораман,
 Мен қўлга тушмасам, ота, келаман.
 Қўлга тушсам, армон билан ўламан.
 Уларимни ўзим яхши биламан,
 Мен ширин жонимни қийнаб кўраман,
 Қаранг, ота, қирқ беш кунда келаман.

Бу сўзни эшитиб Гўрўгли: «Аваз Исфиҳон юртини,
 мамлакатини оралаб кўргандай, илгари бориб келгандай,
 илгаридан йўлиқиб мўлжалини билгандай, нишонга кел-
 тириб гапирди», деб бу сўзни Гўрўгли айтиб турган
 экан:

Қулоқ сол отангинг бу нолишига,
 Аччиғинг кеп урма отнинг бошига...
 Қулоқ солгин мендай отанг тилига,
 Асир бўлиб тушма душман қўлига.
 Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон,
 Бориб кўрсанг Исфиҳоннинг элини,

Бориб уэсанг боғда тоза гулини,
 Қафасга олсанг сайраган булбулини,
 Омон-эсон кўргин отанг элини.
 Не ҳам бўлса хафа қилмагин мени,
 Омон келгин Чамбилимнинг булбули.
 Ер йўлида, жон болам, қилдинг хизмат,
 Бошқарсин-да, йўл билади Гиркўк от.
 Сен борингда обод бўлар кирдикор
 Бор энди, фарзандим, ҳаққа топширдим.

Гўрўглидан (бу сўзни) эшитиб, Авазжон ҳам отасига
 бу сўзларни айтиб турибди:

Оҳ урганда кўздан тўкиб ёш энди,
 Эсон бўлса, нелар кўрар бош энди.
 Исфиҳонга ёр ахтариб бораман,
 Меҳрибоним, жоним отам, хўш энди.
 Остима миндирдинг қиз белли тулпор,
 Отландим шикор қип Исфиҳон шаҳар,
 Кўзима кўринган бирор зулфакдор
 Ваъда бериб кетди тарафсиз дилбар,
 Бўйи шамшод, юзи бир моҳи анвар,
 Худо берса, бўлса менга муяссар.
 Ошмоққа қойимдир тоғларнинг бели,
 От чопишиб юрган изғорнинг чўли,
 Дуо қилинг бунда, отам, Гўрўгли,
 Яқин бўлсин бизга ёрнинг мазгили
 Тағи кўрганча, каъбам отам хўш энди.
 Ёрни излаб бундан кетмоқчи¹ бўлдим,
 Фасли баҳор йўллар тортмоқчи бўлдим,
 Ёрнинг мазгилига етмоқчи¹ бўлдим,
 Билган сўзим ёрга айтмоқчи бўлдим,
 Бошим олиб бундан ўтмоқчи бўлдим,
 Бу сўзларни айтди энди Авазжон,
 Дуода бўп қолинг давлатли султон,
 Қўл кўтаринг турган шунча бегу хон.
 Элдан излаб чиқдим мен ҳам хиромон,
 Кўзима кўринса у моҳитобон,
 Кўнглимни сўйласам мен ҳам у замон,
 Ер юртига мени еткизса ҳайвон.

¹ Қўлэзмада кетмакчин, жетмакчин.

Бу сўзларни айтиб бунда Авазхон,
 Қўл кўтариб энди беклар бу замон,
 Фотиҳани берди турган бегу хон.
 Отини йўлга солиб,
 Меҳтарага сув олиб,
 Чақмоғига қув олиб,
 Соп беклардан дуо олиб
 Аваз бундан жўнади.
 Қиз-жувоқлар қаради,
 Тўсат-тўсат бўлади,
 Йўлга қизлар тўлади,
 Авазхонни кўради.
 — Опа, тез-тез юришинг деб,
 Авазхонни кўришинг деб,
 Катта қадам қилишинг деб,
 Жамолига хуштор бўлиб,
 Кўрган вақтда, кўнглим хуш-да,
 Менинг билан ваъда қилди,
 Оламан деб кеча тушда.
 Бу сўзни айтиб терлаб-пишиб,
 Эргашади ҳориб, чарчаб,
 Бек Авазнинг ҳуснин кўриб,
 Кўп қизларнинг ақлин олиб,
 Кўп эргашиб, ишдан қолиб,
 Эргашишиб йўлда бориб,
 Аваз қизларга қарамай,
 Бораётир, писанд қилмай.
 Бу қизларни кўзга илмай,
 Ен-ёғига назар солмай,
 Кетар ўзи йўлдан қолмай.
 Чамбил шаҳри обод бўлиб,
 Ҳар ким томошага келиб,
 Беклар хонни йўлга солиб.
 Ҳуснин кўрган қурбон бўлиб,
 Елғиз кетди полвон бўлиб,
 Аваз жўнар йўлга кириб...

Авазхон Чамбил қаласидан чиқиб бораётиб эди; Мис-
 қол пари, Оға Юнус пари сайрбоғдан канизлар билан ўр-
 дага қараб келаётиб эди, олдидан чиқиб қолди. Оға Юнус,
 Авазни Гўрўғли Гуржистондан олиб келганда, ёқасидан
 солган эди, этагидан суғириб олган эди, туғмаса ҳам туқ-
 қандай бўлиб қолган эди, меҳрини Авазга қўйган эди.

Авазни кўриб, қирқин канизлари билан йўлда туриб,
 Авазга қараб, Оға Юнус бир сўз айтиб турган экан:

Чечанни сўйлатган қизил тил бўлсин,
 Узунли, қисқали тўнинг мўл бўлсин,
 Душман келиб жиловингда қул бўлсин,
 Ғанимнинг шавкати сенга эл бўлсин,
 Чамбилнинг арслони, болам йўл бўлсин?
 Ғиротингнинг сағрисини силатиб,
 Душмандан ўч олсанг сен ҳам йиғлатиб,
 Хон отанг Чамбилда елғиз жўнатиб¹
 Чамбилнинг қўчқори, болам, йўл бўлсин?
 Ярашиққа понза рўмол ўрайман,
 Тарзингга термилиб, қўзим, қарайман,
 Борар еринг энди мен ҳам билмайман.
 Қайси юртга сафар қилдинг, сўрайман.
 Сен кетган сўнг, қолмас менинг тоқатим,
 Юлдузни кўзлайди минган Ғиротинг,
 Шундай бўлди сипоҳилик одатинг.
 Борар еринг хабар бергин, фарзандим.
 Кўрар кўзим, болам, сенга йўл бўлсин?
 Кўзда ёшим селоб бўлар тизилиб,
 Сен айтмасанг, менинг кўнглим бузилиб,
 Маэгилим қолмасин бунда бузилиб,
 Чамбилнинг лочини, болам йўл бўлсин?

Энасидан бу сўзни эшитиб, Авазхон: «Фалон ерга бо-
 раман десам, йўлдан урар, менга рад берар, сўнгра менинг
 кўнглим қавариб юрар, бир нарсани айтиб қўя қолайин»
 деб турган экан:

Баланд тоғнинг бошин чалади туман,
 Сўзимга қулоқ сол, жоним энажон!
 Мен ҳам бугун майхонага кирганман,
 Соп бекларга мен косагул бўлганман.
 Бир ногаҳон коса тушди қўлимдан,
 Билгин, эна, мен гуноҳкор бўлибман,
 Шакарқўлга овга кетиб бораман.
 Шакарқўлда сўна, суқсур ураман,
 Арпалигачайин юриб кўраман.
 Пешин бўлмай, эна, қайтиб келаман,

¹ Жўнатибди.

Келиб соп бекларга чулон бераман,
Гуноқорман, мен ҳам озод бўламан.
Рост сўйласам овга кетиб бораман.
Шу сабабдан, эна, миндим бедовга,
Азиз бошдан кўтарилсин бу говга,
Рост сўйласам, мен ҳам бораман овга,
Дардли қул дардимни кимга ёрайин,
Ҳаялламай, эна, овга жўнайин,
Ҳозир мен гуноқор, озод бўлайин.
Бу сўзимни, эна, ёлғон билмагин,
Хаёлингни ҳар тарафга бўлмагин,
Айлантириб мени йўлдан урмагин.
Майхонада қолди қанча амалдор,
Суқсур отиб келар мендайин номдор,
Утиришда менинг аҳду ваъдам бор.
Сўнгра бизни озод қилади беклар.

Бу сўзни Аваздан энаси эшитиб, бу ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлмайди.
Овга борган одам сендай бўлмайди,
Қизларнинг ичинда менман ўдага.¹
Кийганим ипакдан, олтиндан ёқа.
Жасадингдан энанг бўлсин садаға,
Овга борган одам сендай бўлмайди.
Мен биларман овчиларнинг ишини,
Овчи олиб чиқар лочин қушини,
Овчининг юриши бошқа бўлади,
Гоҳ олғир қуш, гоҳ милтиқ олади,
Овчиларнинг белгиси шу бўлади.
Ростин айт, жон болам, қайда борасан?
Остингда уйнайди сенинг Фиротинг,
Қўнар бўлсам сен ҳам, болам, работим,
Овчига келмайди сенинг келбатинг,
Қўзим, қайси юртга бўлди ғазотинг?²
Болам, менинг лодон кўнглим бўлмагин,
Сиринг айтмай, мени хафа қилмагин.
Бир соат кўрмасам кўнглим туман,
Мен сенга айлайман жонимни қурбон,

¹ Утага.

² Бу ерда сафар маъносида.

Бир юртларга сафар қилдинг, бегумон,
Рост айтгин, жон болам, қайда борасан?
Хафа қилма Оға Юнус санамди,
Паризодлар, болам, сенинг энангди(р),
Хаво ёғса халқоб кўллар лойлансин,
Хаволаниб учган суқсур шайлансин,
Ҳар ерда душманнинг қўли бойлансин,
Рост гапиргин, энанг сендан айлансин!
Утар дунё ўтарини ўйладинг
Ростни қўйиб менга ёлғон сўйладинг,
Рост сўйлагин, ёлғон айтма, фарзандим,
Йўл бўлсин, Авазжон, қайда борасан?
Овга борган одам сендай бўлмайди.
Рост айтмасанг энанг сени қўймайди,
Бу мунглиғнинг сира кўнгли тўлмайди.

Ҳарчанд буриб солди қабул қилмади,
Авазхоннинг кўнглидаги бўлмади,
Энаси сўзини бовар қилмади,
Аваз ўғлон рост айтмаса бўлмади.
— Эна, қулоқ солгин, ўғлинг тилига,
Бу сабабли миндим Фирот белига,
Борар бўлдим Исфиҳоннинг элига,
Ёлғиз сафар қилдим ёрнинг йўлига.
Келиб кўрай, эна, Чамбил шаҳарди,
Кўнглимда ёр деган мақсадим борди(р),
Бир кеча тушимда кўриб дилбарди,
Мен изладим ул бувиш Интизорди.
Неча марта отам йўллардан урди,
Ёлғиз деб, бек отам, юбормай турди,
Исфиҳон шаҳрига бу талаб қилди.
Эна, эшит Авазингнинг сўзини,
Дуо қилиб жўнат мендай қўзини,
Қайтарма Чамбилнинг довулбозини,
Ўғлинг олиб келар сарвинозини,
Бир ёр учун ёлғиз кетиб бораман,
Ёр ишқида ўзим ўтга соламан,
Шоҳнинг қизин харидори бўламан.
Омонда бўл, дуо қилгин, энажон!
Эшит, эна, менинг айтган сўзимни,
Ёр йўлида тўрт қилмайин кўзимни.
Интизорга етгин дегин қўзингни,
Эсга олсам, менинг кўнглим бузилди.

Кўп бўлди ўғлингнинг бунда қойиши,
Ер учун гангиди болангнинг боши,
Оша юртга ёр ахтариб бораман,
Дуо қилгин қирқ йигитнинг бувиши.
Ерин излар Чамбил элнинг шунқори,
Менинг энам Юнус ҳам, Мисқол пари,
Бирга бўлган қирқ йигитнинг дилбари.
Фотиҳа бер, амалдор бекнинг ёри.

Бу сўзни эшитиб, энаси ҳам Авазга бир сўз деб турган экан:

Интизорнинг жамолини кўрибсан,
Зўр подшога, болам, сафар қилибсан,
Дуо қилай, болам, номард билмайин,
Иқбол берсин, сени йўлдан урмайин,
Омон бориб, омон келгин, Авазжон,
Душманлардан ҳеч бир зарар кўрмайин.
Чўлларда қичасанг бу Фиротнингни,
Йўлиқса душмандан олсанг лотингни,
Отингга миндирсанг паризотингни,
Омон-эсон кўргин Чамбил юртингни,
Обод қилсанг, бунда мамлакатингни,
Абжўш деган анинг айёрлари бор,
Жами айёрларнинг устои бўлар,
Бу дунёда бўлган ишдан хабардор.

Зўр ерга сафар қилибсан, Чамбилдан ёлғиз чиқибсан,
айёр-қийлагарлари бор, ўз ишингга пишиқ бўлиб, албатта,
болам бўлгин хабардор,— деб бари фотиҳа бериб, хўшла-
шиб қолди. Аваз «Исфиҳон шаҳри қайдасан», деб йўлга
кирди, Фиротга қамчи уриб, йўл босиб жўнай берди.

Гўрўғли пойтахтда ўтирди. Бу ишларни билиб Аваз-
нинг жўнаб кетганини кўриб, Аҳмад сардор Гўрўғлининг
қошига бориб, бу сўзларни айтиб турган экан:

Хон Гўрўғли беклик қилиб турасан,
Бу хил ишга бепарволик қиласан.
Фиротни Авазга нега берасан!?
Отингдан айрилиб бунда қоласан,
Фирот эди билсанг, сенинг қанотинг,
Урушли кун бўлса сенинг қувватинг,
Бир қалъадир-қўрғон, билсанг, равотинг.

Аваз сенинг қаёқдаги фарзандинг?!
Фиротни Авазга қўлдан берибсан,
Узинг ўйла, отдан жудо бўлибсан,
Яхши билгин, аҳмоқ бўлиб қолибсан,
«Болам», деб Авазга кўнгил берибсан.
Билгин, Аваз Фиротнингни минади.
Исфиҳонда Аваз нима қилади!
Билгин, Аваз Гуржистонга жўнади,
Бош давлатинг — Фиротнингни олади,
Йўл юриб, Гуржистон кириб боради.
Гуржистондан черик-лашкар олади,
Лашкар тортиб, бунда Чамбил келади.
Улжа овлаб, келиб Чамбилни олади.
Ўйлагин, танингдан бошинг юлади,
Келиб Аваз бир шуйқонни қилади.
От бермоқлик кўп аҳмоқлик бўлади,
Аваз ўз юртига кетиб боради.
Аваз сенга нега дўстлик қилади;
Учар чоғда қанотидан қайириб,
Югурик бўлса, туёғидан тойириб,
Зўрлик билан олиб келдинг Чамбилга,
Ҳам отаси, энасидан айириб.
Неча ой, неча йил бу ерда турди,
Ўғлинг бўлиб сенинг ичингга кирди.
Ҳарна қувватинг ҳам сиригнинг билди,
Ҳийла билан сенинг отингни олди.
Хон Гўрўғли, сенда нима жон қолди?
От бермоқлик сендан аҳмоқлик бўлди.
Аваз отни миниб унда бормасми,¹
Сирингни Хунхорга маълум қилмасми,¹
Хунхор подшо лашкар тортиб келмасми,¹
Чамбил юртинг бу ўртада қолмасми?¹
Урушмоққа сенда Фирот бўлмаса,
Бошқа от урушда ҳожат бермаса,
Ундан кей² қўлингдан ҳеч гап келмаса
Фиротни ўйнатиб Аваз турмасми,
Фирот минган ўғлинг бойлаб олмасми,
Бу элатинг оёқ ости бўлмасми,
У вақтинда билганидай қилмасми,
Қасоси бор, у қайтариб олмасми!?

¹ Қўлэзмада бормайма, қилмайма, келмайма, қолмайма,
² Кейин.

Калланг хумдай бўлиб ақлинг йўқди (р).
 Хаёлинг йўқ, билмайман сенга не бўпти,
 Шу ишлар ўйингга сира келмабди,
 Бўлак отни берсанг бўйми! Авазга
 Фиротдан айрилиб сенга не бўпти?!
 Ота деди, Аваз отингни олди,
 Отинг олиб, сўнгра юртингни олди,
 Авазингнинг қилар иши шу бўлди.
 «Аваз — ўғлим», — дединг кўнглингга келди,
 Калланг хумдай бўлиб сенга не бўлди?
 Тоғанг сенга неча насиҳат берди.
 Сен эшитгин Сардорбекнинг додини,
 Оёқ ости қилдинг Туркман юртини,
 Аваз минди сендай аҳмоқ отини,
 Белига боғлаган у пўлатини,
 Излаб кетди ўсган мамлакатини,
 Ўйла ўзинг, не ишларни қиласан?
 Бу ишингдан наф топмайин қоласан.
 Ҳам отингдан, ҳам юртингдан айрилиб,
 Сўнгра сен ҳам кўп пушаймон қиласан...

Сардорнинг бу сўзи Гўрўғлига маъқул тушиб қолди.
 «(Тоғам) менинг яхшилигимни излайди, ёмонлигимни из-
 ламайди. «Қари билганини пари билмайди» деган гап бор...
 Авазинг кўнглини сўрамай Фиротни беришлигим мендан
 кўп аҳмоқлик бўлибди. Фиротни ким минса, шу Чамбилнинг
 эгаси. Агар кўнглида шумлиги бўлса, Гуржистон борса,
 лашкар олиб бунда келса, Чамбилни олари ҳам рост, ҳар
 иш қилари ҳам рост, Чамбилга эга бўлари ҳам рост. Бу
 ишлар менинг эсима келмабди. Мендан бу кўтоҳлик, ком-
 лик ўтибди, тоғам бечоранинг кўнглига келибди. Ҳали ҳам
 бир ғайрат қилайин, Маждумкўкни минайин, Маждумкўк
 ҳам Фиротдан сал пастроқ, иккови бир таблада турган от-
 да. Бунинг кейинидан тушиб борайин. Фиротнинг изидан
 тусмол олайин, агар Гуржистон шаҳрига етиб қолмаса, бир
 йўлиқиб, Авазинг кўнглини билайин, агар ўғиллиги ҳа-
 қиқат бўлса, қайтиб келайин; Гуржистон қараб кетиб бо-
 раётган бўлса, Фиротни қўлидан олайин, ўзини билганим-
 дай қилайин, уриб-уриб, Чамбилга ҳайдаб келайин», —
 деди. Бу сўзни кўнглида айтиб Соқибулбулни чақириб
 «Маждумкўкни эгарлаб кел» деб, подшолик либосини таш-

¹ Бўлмайдими.

лаб, бошқа либослар кийиб, бетига ниқоб тортиб, Гўрўғли
 эканини ҳеч ким танимасдай бўлиб, ёв-яроғини олиб, шу
 сўзни кўнглига маъқул билиб, жўнайин деб турган ери
 экан:

Гўрўғли кўнглига шундай гап келиб,
 Кетди сардор қанча сўзни гапириб,
 Шу вақти Гўрўғли қаландар бўлиб,
 Пўлат найзасини қўлига олиб,
 Хон Гўрўғли ажаб айёрлик қилиб,
 Соқибулбул Маждумкўкни опкелиб,
 Соқидан ўзгаси буни не билиб.
 Кетди хон Гўрўғли Маждумни миниб,
 Чамбил қалъасидан энди отланиб.
 «Қани мен ҳам Авазхонга борай деб,
 Бир йўлиқиб, Авазхонни кўрай деб,
 Кўнглида не гаплар борин билай деб,
 Авазинг хаёлин англаб олай деб,
 Танаймайди, бир сиёсат қилай деб,
 Аваз нима экан, уни синай», — деб,
 Маждумкўкка Гўрўғли қамчи чотди,
 Ургани Маждумга симдайин ботди.
 Чамбил қалъасидан отланиб кетди,
 Қаландар бўп хон Гўрўғли йўл тортди.
 Шаҳардан ташқари чиқиб қаради,
 Фирот босган ери белгили бўлади.
 Бораётир хон Гўрўғли йўл юриб,
 Элдан чиқди Авазини ахтариб:

— Бир тоғим Палапон, бир тоғим Болқон,
 Ҳар турли гиёлар — чўлда кўкарган,
 Мен Гўрўғли, элда беклигим дархон,
 Урушли кун чайиб ичганман талқон.
 Шу ердан ўтдими ўғлим Авазхон?
 Ода бўлмас кенг Чамбилнинг озиги,
 Чўлланинг зинкийган юмронқозиги,
 Юрагингни ёриб Аваз ўтдими?
 Жувори экканман кечки,
 Енбошидан чиқиб бачки,
 Чолдеворда қўтир эчки,
 Шу йўлдан Аваз ўтдими?
 Дарё бўлса солай кема,
 Етти уруғларинг тама.

Зинграйиб турган жон мома,
 Шу йўлдан Аваз ўтдимми?
 Илойим чиқсин-да чўлнинг чияси,
 Ёмон бўлар бузуқ йўлнинг қияси,
 Чўлларнинг кўкарган турли гиёси,
 У Аваз устингдан босиб ўтдимми?
 Қичайман отимни терлатиб, миниб,
 Мен бораман Авазим деб ахтариб,
 Билмадим, Авазжон, қаерга бориб.
 Бораётир хон Гўрўғли тебраниб,
 Қичаб юрса, чўлларни тўзон қилиб,
 Кетди гоҳ ерларда ғайрати тошиб,
 Гоҳ ерларда от изидан адашиб.
 Гана¹ вақтда тағияам изга тушиб,
 Хон Гўрўғли Чамбил элда тўради,
 Сардор айтган сўзни маъқул билади,
 Чўлда ёлғиз ҳақ деб кетиб боради.
 Харчанд юриб Авазини кўрмади,
 Шунқор Гўрўғлида тоқат қолмади,
 Қаерга борганин бунинг билмади:
 «Тағи неча майдон отни елай деб,
 Палапонгачайин бориб келай деб,
 Палапондан ўтиб кетса Авазжон,
 Сўнгра мен ҳам тақдиримдан кўрай деб.
 Охир ери тоққа чиқиб кўрай деб,
 Қорасини кўрсам, қичаб борай деб,
 Шунда ҳам кўрмасам, қайтиб келай деб».

Шунда Гўрўғли бир тоғнинг газасида қичаб от чопиб
 бораётиб, Авазини кўрди, Авазжон аста-аста тенгсалиб ке-
 тиб боряпти. Авазини кўриб, бурунгида қичаб юриб: «Ке-
 йинидан борсам, менадан ҳадик олар, мабодо отам бўлмасин
 деб гумон қилар. Ҳали мени кўргани йўқ, от чопиб бунинг
 олдида ўраб чиқайин», деб бораётир.

Яқинлаб шу замон Авазга борди,
 «Отдан туш, ўласан» деди гапирди.
 Нима гап деб Аваз ўйланиб турди:
 «Бу қаландар қандайин одам бўлди?»
 Қиличин қўлига опти қаландар
 Отнинг жиловини Авазжон тортди.

¹ Гоҳи.

Қаландарга Аваз бу сўзни айтди:
 — Бил қаландар, сенинг ажалинг етди,
 Армон билан ўлдинг, гаминг е,— деди.
 Отаси танийди, Аваз танимас,
 Уғри деб, ҳеч маҳал бир рая қилмас,
 Отам деб Авазнинг кўнглига келмас.
 Газанда,— деб Аваз бўлди шағалмас;
 — Уғри каззоб, сенинг бошинг оларман,
 Яхши келдинг, отинг ўлжа қиларман,
 Яқинлагин, қани, сени кўрарман.
 Кўрмаган кунларни сенга соларман,
 Улигингни итга емиш қиларман!
 Мени билсанг, Исфиҳонга бораман.
 Отинг олиб элтиб бозор соламан,
 Утишига мен отингни сотаман,
 Исфиҳонда чой пули қип ётаман,
 Бу сўзни айтиб Аваз бўлди дарқаҳар:
 — Йўлиқдинг, ажали етган қаландар!
 Дўқлаб қаландарга сўзни гапирди,
 Ғиротнинг бошини Авазжон бурди.
 Пулат тиг найзани қўлига олди;
 — Ол, қаландар, ўлдинг,— деди Авазжон.
 Қаландарга қараб шундай тикилди.
 Авазнинг бу иши хўп ёмон бўлди,
 Қаландар отини кейинга бурди,
 Қилган ҳийласига пушаймон қилиб,
 Шу замон Маждумга қамчини уриб,
 Танимасин, кетсам дейди қутулиб,
 Авазнинг ғайрати тошибон кетди.
 «Чўҳ!» деди, Ғиротга қилди шиддатди.
 Маждум от қутулиб қаерга борсин,
 Ғирот яшиндай бўп ул замон етди,
 Қаландарга Аваз найза узатди,
 Танимайди, Аваз санчиб ташлайди,
 Сўнгра пушаймондан ҳеч наф топмайди.
 Гўрўғли Авазнинг ишини кўрди,
 Уларман деб шундай кўнглига келди,
 Найза солди Гўрўғлига Авазжон.
 — Аваз!— деб ул замон бир довуш қилди,
 Авазжоннинг қулоғига кирмади,
 Гўрўғлини ўз ҳолига қўймади.
 Баҳодирлик одатини бошлади,
 Авазнинг аччиги келганин билиб,

Гўрўгли ўзини отдан ташлади.
 Отдан жудо бўлиб олисроқ турди.
 Қилични ғилофдан Аваз суғурди.
 — Куни битган, баччағар, сенга не бўлди?
 Мендан бошқаларни олсанг бўлмасми?
 Улар вақтинг сенинг яқин келмасми?
 Сендай аҳмоқ бу ерларда ўлмасми,
 Йўл устида ўликларинг қолмасми?
 Бу сўзни айтиб, Аваз яқинлаб борди.
 Отасидан ҳеч билмайди хабарди.
 — Авазжон!— деб, тағи довшин чиқарди,
 Охирида бетдан ниқобин олди;
 Гўрўгли эканин Авазжон билди,
 Отасидан Аваз кўп гина қилди.
 Таниган сўнг Аваз бўғини бўшади,
 Қилични ғилофга солиб Авазжон,
 «Эй аттанг!» деб, энди отдан тушади.

Аваз отидан тушиб, кўнгли қабариб, Гўрўглининг бу ишини кўнглига оғир олиб, отасига қараб бу сўзларни айтиб турган экан.

Билдим, ота, мени номард билибсан,
 Ғиротим, деб кўп пушаймон қилибсан,
 «Отим кетди», деб сен бунда келибсан,
 Бировнинг сўзига аҳмоқ бўлибсан.
 «Отам» дедим, мен ҳам кўнглимни бердим,
 «Сенинг ўғлингман», деб Чамбилда юрдим,
 Бир гап билан, ота, отингни миндим,
 Бу юришга мен ҳам пушаймон қилдим,
 Олиб кетсанг мана, ота, Ғиротинг.
 Бизга керак эмас, Чамбилдай юртинг,
 Уйла, бундан кетар бўлди фарзандинг,
 Дўст-душманнинг сўзига сен кирибсан,
 Авазни Гуржистон кетди билибсан,
 Иғвогар сўзиман бунда келибсан.
 Мен бормайман энди Чамбил юртингга,
 Отам деб минмайман сенинг отингга,
 Бу ишингга кетай бошимни олиб,
 Мен пиёда бўлиб элни ахтариб.
 Сен бўлмасанг, бўлак подшо топилар,
 Сендан бошқаларда ҳам оту анжом бор
 Хизмат қилсак ошу нонимни берар,

Анжом бериб у ҳам отга миндиран;
 Ғиротни минмасак, бўлак от бўлса
 Шунда ҳам Авазнинг кўнгли топилар.
 Ота, мен юртингга қайтиб бормайман
 Элингга кўп экан сенинг иғвогар.
 Юртингда ўтирик сўз кўп бўлади,
 Бузмакорлик бошга битган балоди(р),
 Одамни сўз бузиб ҳар иш қилади,
 Ғиротингга ичинг ачиб келади.
 Ота, кетгин энди Чамбил юртингга,
 Сен бурилма мендайн фарзандингга;
 Ҳозир, ота, кетай бундан пиёда.
 Бу ишга эзилди менинг юрагим,
 Мана, ота, сенинг анжом-яроғинг,
 Энди бизга йўқдир ҳеч бир керагинг.
 Бу сўзни айтиб Аваз кўзин ёшлади,
 Қилич-анжомини ечиб ташлади,
 Ғиротни Гўрўгли кўлига берди:
 — Охир, ота, сенинг ишинг шу бўлди,
 От-анжоминг бари кўлингга тегди,
 Аваз бундан кетар қовоғин уйди,
 Уйлаб турсам, ота, менга не бўлди?
 Ишонмаган одамнинг отин миниб,
 Уғлиман деб беҳуда аҳмоқ бўлиб,
 Бировнинг элида катталик қилиб,
 Билмайман, кейнимдан одамлар кулиб
 Узим қоппанакан¹ шарманда бўлиб;
 Балли, ота, энди кўнглингни билиб,
 От-анжоминг бердим сендан қутулиб,
 Бундан булай бундай ишни қилмагин,
 Ўзингдан бошқага отинг бермагин,
 Пушаймон бўп, ҳалак бўлиб юрмагин,
 Сен ўзингни ҳар йўлларга солмагин,
 Ота, ҳаммани ҳам аҳмоқ қилмагин,
 Хизмат қилганларни нодон билмагин,
 Омон бўлгин, ота, йўлдан қолмагин.

Бу қилган ишига Гўрўгли пушаймонлар қилиб, Аҳмад сардорнинг иғвогарлигини билиб, Авазга бир сўз айтиб турган экан:

¹ Қолибман экан.

Бу қилган ишима қилиб пушаймон,
 Янги сендан кўнглим тинди, Авазжон,
 Уз элимда шоҳлиғ ғамин еб эдим,
 Исфиҳонга ёлғиз кетди, деб эдим,
 Жоним болам, кўнглим тинмай кеп эдим.
 Авазжонга бир йўлиқиб қолай деб,
 Қўрқоқ-ботирлигин бунинг билай деб,
 Тоza қўрқоқ бўлса, била! борай деб,
 Ботир бўлса, элга қайтиб келай деб,
 Авазжоним кетди, синаб кўрай деб,
 Шу сўзни ўйлаб келдим, болам, билай деб,
 Синаб кўриб, яхши жавоб берай деб,
 Адашса бошқариб, йўлга солай деб,
 Авазжон, нега ҳам кўнглинг бўлинди?
 Сенинг хаёлинга бир шумлик келди.
 Отанг сени душман билиб не бўлди,
 Жўнатайин сендай валламагимни.
 Болам, келиб мингин Гиркўк отингни,
 Олғудай экансан паризотингни,
 Остингда ўйнаса Гиркўкдай тулпор,
 Сен ҳам лочин экансан бир шунқор,
 Душман кўрсанг, бўласан-да баробар;
 Сенинг мард эканинг бу отанг билди,
 Ғайратингдан хон Гўрўғли қувонди,
 Бошқа гап кўнглингга келиб не бўлди,
 Бу ишни кўнглингга оғир олмагин,
 Хаёлингни, жоним болам, бўлмагин,
 Даврон сургин, кўп йилгача ўлмагин,
 Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин;
 Отангнинг сўзини нодон билмагин,
 Болам, сен ҳам ёлғиз кетиб борасан,
 Сендан кўнглим тинмай келди бу замон,
 «Аваз кетди ҳоли қандай бўлади,
 Киши юрти, мусофирлик балоди(р)
 Не зўрларга бир йўлиқиб кўради.
 Ул ёлғиз Авазим қандай қилади»,—
 Шу сўзни ўйлаб, отанг синаб кўради,
 Сендан бек отангнинг кўнгли тўлади,
 Болам, кўнглинг бошқа ўйга боради,
 Отанг сенинг дуоғўйинг бўлади.
 Исфиҳон шаҳрига қилгин юришни,

¹ Бирга.

Белга бойла сопи олтин қилични,
 Майдонда Рустамдай қилгин хурушни.
 Кўнглингга бўлак гап келиб не бўлди?!
 Кўнглингдан кўтариб ажойиб гапди,
 Келгин, болам, энди мингин Ғиротди.
 Отангнинг ишини кўнглингга олиб,
 Отанг душман бўлиб сенга не бўпти?!
 Авазжоннинг билмагани билдирди,
 Алдаб-сулдаб айтганига кўндирди,
 Қилич-яроғини белга бўғдирди,
 Қайта бошдан Ғиротига миндирди.
 Неча сўзни бунда Гўрўғли айтди.
 Авазжоннинг кўнгли ҳам таскин топди.
 Аваз кўнгли тўғри экан, билибди.
 Аваздан Гўрўғли рози бўлибди.
 «Йўлиқса, душманга даф этгудай»— деб.
 Авазинг ишига қойил қолибди,
 Гўрўғли ҳам Маждумкўкни минибди,
 Авазини энди йўлга солибди,
 Гўрўғли Чамбилга қайтиб келибди.
 Авазжоннинг ғайратига тан бериб,
 Хон Гўрўғли Чамбил келиб қўнибди.

Отасидан айрилиб,
 Уриб кетиб боради,
 Остидаги Ғироти
 Суриб кетиб боради.
 Не бир қия йўлларда
 Буриб кетиб боради.
 Не бир сувсиз чўлларни
 Кўриб кетиб боради.
 Ҳеч кўрмаган элларни
 Кўриб кетиб боради,
 Бир қамишзор кўлларни
 Билиб ўтиб боради.
 Кўлда шилчиқ ерларни
 Елиб ўтиб боради.
 Остидаги Гиркўк от
 Кокил ташлаб жонивор
 Елиб ўтиб боради.
 Аваз қилади ғайрат,
 Излагани ғайри юрт,
 Ғайрат қилиб бу бекзот,

«Чух» деб қамчини чотди.
 Оғзин очиб Ғироти,
 Йўлнинг танобин тортди.
 Чўлларни тўзон тутиб
 Чачадан ерга ботди.
 Туёғидан тупроқни
 Фалакка қоплаб отди.
 Аваз шундай йўл тортди,
 «Чамбил кирдикорим,— деб,
 Еткизгин, тулпорим»,— деб,
 Аваз чўлда боради.
 «Қайда менинг ёрим,— деб
 Кўринса дилбарим»,— деб.
 Дубулға бошда дўнгуллаб,
 Карк қубба қалқон қарқиллаб,
 Беллиги белда иркиллаб.
 Тилла поянак урулган,
 Узангилар гоҳ ширқиллаб,
 Шундай Аваз йўл тортди.
 От боради ариллаб,
 Отган ўқдай зариллаб...
 Авазнинг минганига,
 Не деса, кўнганига,
 Тоғ-чўл ларзон урар,
 Ғиркўкнинг иргиганига.
 Тоғларда бордир заранги,
 Осиб эгнига паранги
 Аваз кетар, ой қоронги,
 Кетди бедов от аңғишлаб,
 Авазнинг вақтини хушлаб,
 Назар топган Ғиркўк отди (р).
 Исфиҳонга ўзи бошлаб.
 Тоғу тошда ирғир жонвор,
 Қулондай бўп яшин ташлаб.
 Ур ерни ўмганлатиб,
 Бузуқ ердан ирғитиб,
 Қир келса, қилпиллатиб,
 Жанада жалпиллатиб,
 Аваз шундай йўл тортиб,
 Ел, қуйруғи ярашди,
 Қанча тоғлардан ошди,
 Биёбон чўлга тушди,
 Сувсиз чўлда йўл юриб,

Авазнинг ақли шошди,
 Бир жойларга етишди.

Бораётиб хаёлида «Энди яқин қолгандир, бу Ғиротнинг юришига учар қуш етолмайди, бу йўлни писанд қилмайди; бу — ҳайвонларнинг сараси, ҳеч кимнинг дамини емайди, қочса қутулади, қувса етади, ҳар ерга жонивор ўзи бошлаб кетади»,— деб Авазхон бу сўзларни айтиб, Кўкули деган тоққа яқин етиб: «Шу тоғнинг устига чиқсам, бир баланд чўққида туриб қарасам, Исфиҳон мамлакати кўринса ҳам ажаб эмас»,— деб отнинг бошини буриб бораётиб эди, тошдан қалаган [бир жой] кўринди. Аваз: «Бу биров ватан қилиб ўтирган ерга ўхшайди, мабодо шу ерда одам борми»,— деб, отнинг бошини буриб, бора бериб эди, биров зинкийиб тура берди. «Одам бор экан, шунга бораин, нима бўлса, йўлнинг мўлжалини билади»,— деб бораётиб эди, Авазни кўриб ҳалиги одам бу сўзларни сўйлаб турибди:

Чечанни сўйлатган қизил тил бўлсин,
 Ёлғиз юрган отли, сенга йўл бўлсин?
 Бир вақти замони кунинг битдими,
 Бундай юриб, ё ажалинг етдими?!
 Мендан кўрқмай сен тиккалаб юрасан,
 Қандайғачоқ жондан тўйган боласан?
 Келиб мендай зўрга дучор бўласан,
 Отинг билан ўзинг нобуд бўласан.
 Бу ерларда кўрқмай, қандай юрасан?!
 Довуш қилдим берман юриш қилмагин,
 Келган йўлга қайтгин, энди турмагин,
 Мени ким деб сен ҳам аҳмоқ бўлмагин,
 Ғарибликда армон билан ўлмагин!
 Дам-бадамда мен ҳам тошни отаман,
 Кўрдим сени, яксон қилиб кетаман,
 Аввали, Исфиҳон дейди юртимни.
 Эшитганинг йўқми менинг отимни?
 Душман бўлсанг, бузай мамлакатингни.
 Кейин қайтар, шўрли, минган отингни.
 Бу маконда ётган мен ҳам зўрабор,
 Ҳеч одам бўлмайди менга баробар.
 Кейин қайт, бу ерда сенга нима бор?!

Бу сўзни эшитиб Авазхон айтди: «Бу тентакми, олдига бормай қайт деб, лоф уриб гапиряпти, ўзи бир қари ки-

ши»,— деб отининг жиловини тортиб, бу сўзни айтиб турган экан:

Мени билсанг юрган Чамбилнинг хони,
Бобо, билдим сенинг гапинг беъмани,
Хаёлингда мен бировнинг душмани,
«Қайтар», деб ким қўйди бу ерга сени,
Кимга ўхшатасан, бобожон, мени?
Баҳорда очилар боғнинг бодоми,
Айтгин, ўзинг қайси шоҳнинг одами?
Нима касб, нима ишда юрибсан?
Не сабабли бунда макон қилибсан?
Йўл устида бундай жойда бўлибсан.
Ўзингни ким чоғлаб бобо, турибсан?
Қошингга етишсам мен ҳам бу замон,
Аччиғлансам, сенга бермайман омон!
Остимда ўйнайди араби тулпор
Аччиғлансам ўлар сендай аҳмоқлар,
Мен айтгайин, эшит нима ишинг бор?
Ўз тилингдан сен ҳам бўлдинг гуноҳкор
Яқинлаб борайми, сенинг қошингга,
Олмос қилич солайинми бошингга?!
Ҳайрон қолдим, бобо, сенинг ишингга,
Тортинмай сўйладинг мендай кишига,
Ғажир қўнар сендайнинг лошига,
Жўрчиқаллар эга бўлар гўшига.
Ўзинг ким, қиласан бундай сиёсат?
Бошингда кўп бўлди қайғули меҳнат,
Ўз тилингман сотиб олдинг аломат,
Қолмайсан бу ерда мендан саломат,
Нега қилдинг сен беҳуда сиёсат?

Бу сўзни Аваздан эшитиб, бобо ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Мени қўйган Исфиҳоннинг подшоҳи,
Менга йўлиққаннинг тошар гуноҳи.
Менинг хўжайиним Исфиҳон шоҳи,
Ким йўлиқса менга — у дунё жойи!
Шоҳим менга кўп сўзларни сўйлаган,
Кўнглида борини баён айлаган.
Шоҳимизнинг қизи баркамол бўлган,
Жамоли ярқиллаб ойдаини тўлган,
Ҳар ким ҳам кейнида оҳ уриб юрган

Неча шоҳлар бир кўрсам деб югурган,
Нечовлар ололмайд кўйида ўлган.
Неча сўзни подшоҳимиз билибди.
Шу ёқда Гўрўғли деган чиқибди.
Неча ерни бориб босиб олибди.
Овозаси бизнинг шоҳга борибди,
Бизинг шоҳ бир куни чақириб олди,
Тошотар полвонман, отини билди.
Сўраб, сўнгра менга эътиқод қилди,
Подшоликдан қанча инъомлар берди.
Шу ерларга шоҳим мени буюрди:
«Бузуқ ерда, тоғда ангниб тургин, деб,
Ким ўтса, аяма, тошман ургин, деб,
Бу ўртада уни нобуд қилгин, деб.
Ҳазон уриб боғда гуллар сўлмасин,
Қизимнинг таърифи Чамбил бормасин.
Чамбил элнинг ўғрилари билмасин,
Газандалар тоғдан ошиб келмасин».
Шу сўзларни подшоҳим тайин қилган,
Тошотардай бобонг бу ерда турган
Не сабабдан кўтарилдинг, ёш бачча?
Менинг сўзим қаёқдан билдинг, гачча,
Ғайратинг бор экан сенинг ҳам анча,
Тағи Чамбил элдан бунда келмагин,
Тағи шоҳнинг қизин излаб юрмагин.
Ўғрининг сардори ўзинг бўлмагин,
Ўзингни шер чоқлаб бунда келмагин?
Рост сўйлагин, Чамбил элдан бўлмагин?
Тошотар бобангни ҳазил билмагин,
Бобангнинг чангида ғариб ўлмагин!
Ҳалак бўп излама шоҳнинг қизини,
Кучук босмас йўлбарс-шернинг изини.

Ҳарчанд ўйлаб кўрди энди Авазхон,
Билмади-ку, бобосининг тузини,
Ҳеч тузи йўқ кўп сўйлаган сўзини,
Бурун кўрган эмас бундай кишини.
Туриб эди Аваз ўғлон бу онда,
Бобоси кўтарди шундай тошини.
Авазхонни ўлдирмоқчи бўлади,
Етмиш ботмон тошини ердан олади,
Ҳар кимга тегса ҳам яқсон бўлади.
— Чамбилнинг ўғриси, газанда!— деди.

Етмиш ботмон тошни кўтариб отди,
Гувуллаб шамоли Авазга етди,
Авазхонни адавур аланглатди...
Кўринг шунда назаркарда Гиротни,
Қирқ газ баланд сачраб, ўтди-да кетди,
Етмиш ботмон тошдан омон қолибди,
Тошотар қошига Аваз борибди.
Қиличига энди қўлни узатди,
Гилофидан суғуриб, қўлига опти,
«Қойил бўл,— деб,— Авазхоннинг ишига»,
Қилич билан солди бунинг бошига,
Лоф уриб бобоси армонман ўлди.
Етмиш ботмон тошни кўтариб отиб
Манманликдан шу балога дуч бўлди,
Авазга тегиниб шундайин ўлди.
Тошотарнинг билмаганин билдирди,
Армон билан бағрин қона тўлдирди,
Отдан тушмай Аваз шундай иш қилди,
Қилич уриб бу бадбахтни ўлдирди.
Тошотар ўлганин хотини билди;
Чирқираб осмондан бир довуш келди,
Авазхоннинг қулоғини битирди.
Қоғозойим деган хотини борди,
Еши қайтиб, энди у ҳам қариди,
Қоғозойим демакнинг боиси борди:
Етмиш ботмон қоғоздан қанот қилиб,
Учар эди мудом осмонда юриб.
Бойининг ўлганин ҳавода билиб,
Келаётир шамолдай бўп қўйилиб.
«Бу бало қандай»,— деб Авазхон туриб,
Келаётир ҳар алвонда гапириб:
— Қайси элдан сен ҳам бу ерга келдинг?
Тошотардай полвонимни ўлдирдинг.
Қани омон кетганингни кўрайин!
Қоғозойим дейди — етиб борайин.
Танингдан бошингни юлиб олайин,
Энди сени ерман¹ яксон қилайин!
Не ишларни мен ҳам сенга солайин,
Умрим бор-да мен ҳам сени бўлайин;
Полвоним хунини сендан олайин!
Яшиндай айланиб гувиллаб етди,

Бу бадбахтнинг жуда ғалваси кўпди,
Аваз кўриб, бунга ҳайрон қолибди.
Авазнинг бошида бадбахт айланиб,
Авазни шу замон ўраб олади,
Гиротни қаноти билан уради,
Авазнинг қиличига рад беради
Авазхон илгари вақти хуш бўлди,
Келиб-келиб бу балога дуч бўлди.
Қилич олиб Аваз яқинлаб борса,
Парвоз қилиб Гирот ҳам кўтарилса,
Булутнинг остига чиқиб кетади;
Ер юзига тушиб жонивор юрса,
Авазнинг қошига қайдан етади.
Тош опкеб баланддан, кампир отади.
— Омон қўймай, сени нобуд қилай, деб
Бойимни ўлдирдинг, тошман урай, деб,
Полвонимдай сени ўлик қилай деб,
Икковингни мен бир ерга кўмай, деб,
Мен қўймайман, сендан ўчим олмай, деб.

Авазнинг калласи айланиб қолди.
Аваз ўғлон туриб ғайрат қилади,
Гиротига тезлаб қамчи уради,
Ханжарини қўлга олиб боради.

Аччиғланиб шунда бу кампир етди,
Гиротига тезлаб қамчи урибди.
Аваз ўғлон бунда ўтдай ёнибди.
Тўрт ярим газ энди қанотин ёзиб,
Бекнинг Гиркўк оти яқин борибди,
Душман эди бунинг сирин фошлади,
Қилич билан икки бўлиб ташлади.
Аваз ўғлон чопиб ташлаб қаради:
Икки бўлак бўлиб ҳаводан тушиб,
Лайлак қордай бўлиб айёр келади.
Бойининг хунини йўқлаб ўлади,
Қилич еди, айёр ерга қулади.
Авазхон минганди Гиркўк отини,
Душманга кўрсатиб сиёсатини,
Бу ҳам ўлди — Тошотарнинг хотини.
Кўринг Чамбил элнинг валломатини,
Бу ишларни қилиб, бундан жўнади,
Исфиҳон йўлига тушиб боради.

¹ Ер билан.

Авазхон ёрини йўқлаб боради,
 Йўлида ким душман бўлса ўлади.
 Тоғни ўрлаб Аваз кетиб боради.
 Аваз бўлиб бу йўлларда диловар,
 Йўлиққан душманлар жазосин кўрар.
 Кўкули тоғида йўл юриб қўчқор,
 Яқин деб эшитган Исфиҳон шаҳар.
 Сувлиқ тишлаб ўйнар, Гиркўкдай тулпор,
 Тоғ бошига юриб шундайин қайсар.
 Марднинг ишин ҳар ким кўрса қувонар,
 Азаматлар олмос бойлар дастига,
 Нодон келолмайди марднинг устига,
 Аваз ўғлон неча вақтлар от суриб,
 Неча кунлар бунда тоғда йўл юриб,
 Бораётир дилбар ёрни ахтариб,
 Остида тулпорга қамчини уриб,
 Бу тоғнинг бошига яқинлаб бориб,
 Тоғ бошига Аваз чиқиб қолади.
 Тоғ устига чиқиб отдан қўнади.
 Тоққа терлаб чиқди минган тулпори,
 Отдан тушиб, қараб Аваз беклари,
 Туманлаб кўринди Исфиҳон шаҳри.
 Ярқиллайди пештоқ билан минори.
 Шу шаҳарда бекнинг излаган ёри,
 Аваздан ҳеч кимнинг йўқдир хабари.

Насиб қилса, бу шаҳарга борарман,
 Ҳийла билан Исфиҳонга кирарман,
 Насиб қилса, шоҳнинг қизин оларман,
 Ҳар гап бўлса тақдиримдан кўрарман.
 Бу сўзларни айтиб, отини минди,
 Исфиҳон шаҳрини чўтлаб йўл юрди,
 Баланд тоғдан пастга қараб қўйилди.
 Бир юртнинг сирини билмоқ қийинди.
 Бораётиб эди Аваздай шунқор,
 Бир қора эласлаб бунга кўринар,
 Одам экан, Аваз ўғлон билади,
 Бир кампир «Авазхон!»— дейди, келади.
 От бошин сақлаб, Аваз қаради,
 Аваз ўғлон мана йўлда тўхтатди,
 Кампир Авазхоннинг қошига етди.
 «Кўрар куним бор экан»,— деб шу замон,
 Авазхондан неча марта айланган,

Эшитиб Авазхон қанча ўйланган:
 «Танимадим нега кўп рақбар бўлган?!»

«Бу йўлларда илгари юрганим йўқ, бундай одамни кўрганим йўқ, илгари йўлиқиб ҳеч ҳамгап бўлганим йўқ, бу қанча меҳрибонлик қилди; мени кўрганига жуда парт бўлиб қолди. Мен билмайман, илгари кўрганмикан?»— деб, Авазхон ўйланиб турди. Бу кампир Авазга қанча эътиқодлар қилиб, бели букрайиб, қулоқлари тикрайиб, Авазга бу сўзни айтиб турган экан:

Бандани сўйлатган қизил тил бўлсин,
 Ҳар бандага фарзанд берса, ул¹ бўлсин,
 Узунли-қисқали тўнинг мўл бўлсин,
 Чамбил элдан чиққан қўчқор, йўл бўлсин?
 Баланд тоғнинг бошин чолган туманми,
 Чамбил элда Гўрўғли хон омонми?
 Отанг сенга бедовини берибди,
 Бу йўлларга отанг ёлғиз солибди,
 Мендай момонг сенга дучор бўлибди.
 Мендан бўлмасин-да, қўзим, ҳазаринг.
 Қайси элга, қўзим, тушди гузаринг?
 Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?
 Мен биламан сенинг ҳам авлодингни,
 Абжўш момо дейди менинг отимни.
 Мен қиларман, фарзандим, хизматингни,
 Мен сўрайман борар мамлакатингни?
 Элингда тўралик даврон сурасан,
 Бу йўлларда тўлиб-тошиб борасан,
 Мен сўрайман, қай шаҳарга борасан?
 Болам, бизникига меҳмон бўласан,
 Гулчарбоққа бугун бориб қўнасан;
 Менинг ишларимни, болам, кўрасан;
 Танимай сен мендан гофил қолмагин,
 Ёмонларнинг қаторида демагин.
 Отанг Гўрўғлидир менман қадрдон,
 Неча газоларда хўп бирга юрган,
 Менинг кўп ишимни отанг ҳам кўрган,
 Йўл бўлсин, Авазхон, қайда борасан?

Бу сўзни кампирдан эшитиб, Авазхон бу кампирни билиб, таърифини, қиладиган ишларини, юрган юришларини

¹ Уғил.

ня илгаридан эшитган:— Момо, мени ким деб турибсиз? Энди ўзингиз қарибсиз, балки кўздан қолибсиз, мени бир-ровга ўхшатиб турибсиз, билмайман — мени ким деб гумон қилибсиз?— деди. Шунда кампир бу сўзни эшитиб, тағи бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Боғда пишган олма ҳам анор эди,
Тоғ бошида бўктарилган қор эди,
Болам, сенинг кўп шумлигинг бор эди,
Отангни Булдуриқ қассоб дер эди,
Туққан энанг Ойгулойим бор эди.
Аввал-охир менман қадрдон эди.
Ер юзйга тушмоқ бўлдинг, Авазжон,
Сенга киндик эна бўлган момонгман.
Гуржистонда етти ёшга кирганди,
Хунхоршоҳ олдинда маҳрам бўлганди,
Таърифинг Чамбилга баланд борганди,
Хон Гўрўғли сени излаб келганди.
Гўрўғлибек кўп шумликни ўйлади,
Ҳамал тоғда чўпонингни бойлади,
Соп семиз қўйларни айириб ҳайдади,
Қўшини ортибди мочам харга,
Қўйни ҳайдаб кириб келди бозорга.
Ҳийла билан ҳамманинг ақлини олди,
Тўқсон қўзи сенга энчи чиқарди.
Қўй бозорда буни халойиқ кўрди,
«Пули ҳалол қассоб»,— деди, чақирди.
Сенинг отанг қўй бозорнинг каттаси,
Бориб ўз қўйининг бошида турди,
Хунхоршоҳдан сени чақириб келди.
Гўрўғли отини Қўнғирбой қўйиб,
Тоғанг деди, отанг сенга топширди,
Бирга-бирга сен ҳам уйингга келдинг,
Бир сўздан «Гўрўғли»,— деб тикилдинг,
Гўрўғли эканин энанг ҳам билди,
Бир кеча манзилингга бирга турди.
Ҳамалтоққа сенинг отангман келди,
Аввал билмади-да, отанг сўнг билди,
Отанг ундан турмайин қочиб берди.
Ҳийла билан сени тоққа чиқарди,
Сени, болам, Фиротига миндирди,
Ҳар гап деса, айтганига кўндирди;
Сен билан Чамбилга борган момонгман.

Бир кун кўрди Қисакўзининг зўрини,
Келиб қамов қилди Чамбил элини,
Чиқиб қирди Чамбил беги барини,
Улжа қилиб олди моли-зарини,
Бўлувчи қилганди бу қўчқорини,
Сен қалқонлаб бўлдинг тиллаларини,
Шу бўлувда улуш олган момонгман.

Авазжон айтди: «Бу момом ҳамиша биз билан бида юрган экан, менинг бошдан оёғимни билди; бу момом вали эмас, валиликдан холи эмас, бу ғам эмас, ҳар айёрдан кам эмас; ҳеч ишдан холи эмас, бунга тўғри сўз гапирайин»,— деб, Авазжон бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Мен Авазман, момо, номард билмагин,
Бир нечадай кўриб, ҳийла қилмагин,
Улдирарман, деб хаёлинг бўлмагин,
Момо, кашмир айёрликни қилмагин!
Балли, момо, келган йўлдан қолмагин!
Чиқибман-ку мен ҳам Чамбил элимдан,
Олмос пўлат айрилмаган белимдан,
Қасд қилсам, ҳар иш келар қўлимдан,
Ногаҳонда чиқдинг, момо, йўлимдан,
Исфиҳон шаҳрига кетиб бораман.
Сен эшитгин Авазжоннинг сўзини,
Бориб мен ҳам олсам шоҳнинг қизини,
Йўлдан урма Авазжоннинг ўзини,
Олиб қайтай шоҳнинг сарвинозини!

Бу сўзни Аваздан эшитиб, яна кампир Авазга қараб бу сўзларни сўйлаб турган экан:

Агар билсанг, сенга раҳбар бўламан,
Бошдан-оёғингни аниқ биламан,
Адашсанг, бошқариб йўлга соламан.
Шоҳнинг қизин излаб, болам, сен юрсанг,
Бувиш Иңтизорга ишқивоз бўлсанг,
Бу туришда кирма душман шаҳрига.
Бундан борсанг, от-анжомингни кўрар,
Қатта-кичик бари қолмай йиғилар,
Қурандозлар¹ аниқлаб сени билар,

¹ Қуръандоз.

Исфиҳондан одам қандай қутулар?!
 Уртага олиб сени ушлаб олади,
 Бу минган отингни ўлжа қилади,
 Армон билан ўзингни ўлдиради,
 Билса, шоҳи қизин нега беради!
 Ҳар боб билан сенинг коринг қилади,
 Сенга менинг сўзим шундай бўлади:
 Бундан туриб, болам, билсанг йўл тортсанг,
 Исфиҳон шаҳрига яқинлаб етсанг,
 Шаҳардан ташқари шундай чорбоғ бор,
 Қарасанг ранг-баранг гуллар очилар,
 Сайр боғда юрар сатта санамлар,
 Улар ҳусни кўрсанг, гулман баробар.
 Шу чорбоғда, болам, турмоғинг даркор,
 Сайрбоққа, билсанг, келар Интизор.
 Сайрбоғда Интизорни кўрасан,
 Тегар бўлса, бир ваъдани қиласан.
 Не бўлса раъйини топиб оласан,
 Зўрлик билан ололмайсан, Авазхон!
 Интизор отаси, билсанг, зўр подшо.
 Манманликдан бўлиб қолма шарманда.
 Отанг Гўрўғлини ҳурмат қиламан,
 У сабабдан бу сўзни айтиб тураман,
 Мен ҳам шоҳнинг хизматкори бўламан.
 Агар кўнглимда шумлигим бўлса,
 Сени шоҳга банди қилиб бераман.
 Ёмонлик ишларни, болам ташладим,
 Уч-тўрт кундан бери намоз бошладим,
 Шуйтиб сени яхшиликка бошладим.
 Сен, жон болам, мендан ҳеч ҳадик қилма,
 Бу ёмон айёр деб кўнглингга олма!
 Кўнглингни чўчитиб сира тингилма,
 Исфиҳон шаҳрида манманлик қилма,
 Манманлик қип бир балога дуч бўлма,
 Ениб турган ўтга ўзингни урма!
 Бу шаҳарда сенинг раҳбаринг борма?
 Исфиҳонда сени, болам, ким билар,
 Не иш қилсанг ўзингдадир ихтиёр.
 Қўлга тушсанг, бунда сени ўлдираар,
 У Чамбилдан келган Аширбек сардор,
 Неча йилдан бери шоҳга хизматкор,
 Ҳазор-ҳазор унинг лашкари бор.
 Бадарға бўп Чамбилдан бунда келади,

Сени кўрса, сардор сиринг билади,
 Бир кўрса Аширбек, бойлаб олади.
 Аширбек ҳам мартабали бўлади,
 Лашкарбоши бўлиб бунда қолади.
 Бунинг ҳам қўлидан ҳар иш келади.
 Нима бўлса, Аширбекка йўлиқма!
 Душман бўлса, шоҳга ушлаб беради.
 Шоҳнинг иноқ одамидир Аширбек,
 Қулоқ солгин, мендай ночор сўзига,
 Нима бўлса, кўринмагин кўзига,
 Аширбек кўнглини нима биласан,
 Аччиғланса, армон билан ўласан!
 Аширбекни дўст тутиб бунда келасан.

Авазхон бу сўзни Абжўш кампирдан эшитиб бир сўз
 айтиб турган экан:

Сўз билан, моможон, ақлимни олдинг,
 Тўғри сўзни, момо, менга гапирдинг;
 Сардор шу юртдадир, моможон, билдим,
 Аширбекни, балки ҳимоят билдим.
 Мендан бурун Исфиҳонга келган, деб,
 Баланд-пастли йўлларини кўрган, деб,
 Сўйлашиб, барининг тилин билган, деб,
 Орқа қилиб келдим Чамбил элидан,
 Бир одамим Исфиҳонда юрган деб.
 Сардор кўриб дўстлик қилмаса менга,
 Рост гапирдинг, йўлиқмайин, моможон,
 Уз ҳолимни мен ҳам билиб юрайин,
 Рост айтасан, сардорда нима қилайин,
 Сайрбоғ яқинми, шунда борайин,
 Канизларман бир ваъдани қилайин,
 Усган жойинг Исфиҳонми, моможон?
 Макону мазгилинг сендан сўрайин,
 Мен ҳам одам бўлиб Чамбилдан келдим.
 Отам Гўрўғлининг иззатин қилдинг,
 Мени, момо, сайрбоққа бошқардинг,
 Кўп турмайин, бундан юриш қилайин,
 Қани мен ҳам бир йўлиқиб кўрайин,
 Тағи менга керак бўлсанг, моможон,
 Хабар бергин, сени кимдан сўрайин?
 Бозори кун бу шаҳарга кирайин,
 Мен ҳам бозорчининг бири бўлайин,

Рост айтасан, ҳийла билан бораин,
Қарибсан, ҳақингга дуо қилаин,
Жавоб бергин энди, момо, жунайин!

Бу сўзни Аваздан эшитиб:— Аваз болам, сенга бир меҳрибонлик қилдим, осмоннинг ости қолмай қидирдим, кўп айёрликларни билдим, қанчаларни шогирд қилиб таълим бердим, шунча умримни ёмонлик билан ўтказдим, ҳеч бир одамга яхшилик қилмадим, сенга ҳам яхшилик қилмас эдим, неча марта қуръа ташлаб кўрдим, ҳеч бир ёмонлик йўл бермади, сенга яхшилик йўлларини кўрсатди. Шундай қилиб йўл топмай, Абжўш момонг сенга яхши сўйлаб турибди. Менга одамзод, жин, пари, дев — ҳаммаси бирдай. Мен айёрлик китобини ўқиганман: бир хаёлим тутади — тоғу тошда юраман. Бир хаёлим тутади — Яман билан Ясарни кезиб, одамзод юрган мамлакатда юраман. Кўнглим тутади — парилар шаҳрини кўраман; гоҳ осмонга учаман, гоҳ ерга тушаман, дунёда бор гап бўлса, биламан. Бир нечага яхшилик йўл, бир нечага ёмонлик йўл кўрсатиб тураман. У ишлар ҳам ўзининг толе-иқболидан, не бўлса, мен иқболини кўриб биламан, мен сенинг ҳам толеингни биламан; ҳозир толе-иқболнинг йўлини очиб турибди, душман сендан қочиб турибди; қайси куни иқболнинг қайтса, дўст одамлар сенга душман бўлади. У вақтида ёмонликнинг авжи келади. Ҳозир иқболнинг чопган; қилган ишинг ривожли бўлган. Мендай момонг сенга меҳрибон бўлиб турган. Ҳали сенда лодонлик кўп. Мендан мазгил-макон сўрадинг, менда қарорли макон жой нима қилади: қаерда юрсам, макон, ухласам мазгилим ҳозир бўлади, ўзим билан бирга юради, одамлар менинг маконимни қачон кўради. Менинг таъбим хоҳлайди — бир дамда чўлни гулзор қиламан, гулзорни чўл қиламан, бу турган тоғларни йўл қиламан. Бу момонгнинг отини Абжўш дейди. Ҳеч ким ёмонлик қилиб уdda қила олмайди, зўрлик қилиб бизни ўз йўлига сола олмайди, менинг билганимни бу одамлар била олмайди,— деб, бир-бири билан гаплашиб, момосидан фотиҳа олиб, Авазхон кетиб бораётир.

Авазхон боради душманга чоғлаб,
Бунда Интизордай ойимни йўқлаб:
«Момамнинг айтганин қилсам,
Гулчорбоққа тушиб турсам,
Интизордай ёрни олсам,

Бу дунёда даврон сурсам,
Ҳамиша мен ўйнаб-кулсам.
Сайрбоғда ҳолим билса,
Қизлари билан йиғилса,
Йиғилиб кўнглимни билса,
Бизман бирга ўйин қилса
Шоҳнинг қизи бизни хоҳлаб,
Чамбил элга бормоқ бўлса,
Бир кун миндирсам Ғиротга,
Етиб борсак Чамбил юртга.
Хабар қилсак кўп элатга,
Кўнгли шундай паризодга,
Била борсак ўсган юртга».
Бу сўзларни кўнглида айтиб,
Йўлда боради Авазхон.
Яқинди Исфиҳон эли
Кўринса ёрнинг мазгили,
Мазгилига бориб кўниб,
Сайраса Чамбил булбули.
Борар Гўрўғлининг ули.
Осон бўлгай-да мушқули.
Ёрин излаб кўнглин бўлиб,
Тоғдан ўтиб, чўлни кезиб,
Кўринар ёрнинг мазгили,
Кўшқу айвон тоза гули.
Исфиҳонга яқин эди
Бир қамишзор катта кўли,
Кўл бўйига яқин етди.

Исфиҳон шаҳрининг бир тарафи кўл, тўқайистон. Кун пора-пора бўлиб ботайин деган. Авазхон кўлларга қараб бораётиб эди, кўлдан бир киши чиқиб кела берди. Яқинлаб келди. Буни Авазхон кўрди: бошида дастори бор, эгарнинг қошида довули бор, кўлида бўз қарчиғайи бор; оқ соқоли қари киши, Авазхон айтди: «Бу одамга ҳам бир эрнинг назари теккан, анча яшаб, соқоли оқарган, соқолининг оқидан салом бермоғим дуруст»,— деб салом берди, бобоси алик олди. Авазнинг сиёсатини, остига минган отини кўриб, бобоси бир сўз айтиб турган экан:

Остингда юз алвор ўйнайди отинг,
Белинга ярқиллаб кескир пўлотинг,
Қаерларда, болам, ўсган элатинг?

Бировга келади сенинг келбатинг.
 Хабар бергин, болам, қайда борасан?
 Сен эшитгин менинг айтган тилимни,
 Хабар бергин ўйнаб, ўсган элингни,
 Бслам, нима дейди мазгилларингни,
 Қўзим, айта кўргин юрган шаҳрингни,
 Баҳорда очилган боғнинг гулисан
 Сен ҳам бир-бировнинг жони-дилисан,
 Қай шаҳарда, қайси бекнинг улисан,
 Хабар бергин, қайси юртдан келасан?
 Мамолинг ўхшайди осмонда ойга,
 Қошинг келбат берар эгилган ёйга,
 Хуснинг талашади бу тўлган ойга.
 Келбатинг келади бўз қарчиғайга,
 Қарчиғай чангаллим, қайдин бўласан?
 Сендай йигит пайдо бўлмас энадан,
 Бино бўлиб қайси гавҳар донадан,
 Парвоз қилдинг қайси мазгил хонадан,
 Баланд парвоз болам, қайда борасан?
 Сен қайси уядан давр олиб учдинг,
 Қандай бўлиб, болам, бу ерга тушдинг,
 Не сабабдан бунда — кўлга етишдинг,
 Хабар бергин, болам, қайда борасан?
 Бировга ўхшатиб сенинг ўзингни,
 Тарзинг кўриб балки кўнглим бузилди,
 От-анжоминг кўриб бағрим эзилди.
 Сўрайман, жон болам, сендай қўзимни,
 Хабар бергин, болам қайдин бўласан?
 Не хизматда кўл ёқалаб келасан?
 Ёлғиз ўзинг бошинг ганг бўп борасан,
 Рост сўйлагин, бўтам, қайдин бўласан?

Бу сўзни бободан эшитиб, Авазхон ҳам бу сўзларни ай-
тиб турган экан:

Бобо, қулоқ солинг айтган сўзима
 Балки иссиқ босиласан кўзима,
 Мен сўйласам, бобо, англаб бил энди,
 Олис турмай, сен ҳам яқин кел энди,
 Мен мусофир, қилма менга зулми,
 Сен сиригнини менга маълум қил энди,
 Хориб келаётир минган тулпорим,
 Олис юртда ўйнаб-ўсган кирдорим,

Аҳволингдан йўқдир, бобо, хабарим,
 Душманлар айёри бўлиб юрмагин,
 Ҳийла билан мендан сўраб турмагин,
 Сўраб меңинг ихтиёрим олмагин,
 Душман бўлиб менинг қорим қилмагин,
 Мусофирман, нима илож қиламан,
 Ҳозир сендан гумон қилиб тураман.
 Сўнгра мамлакатим айтиб бераман.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, бобо Авазга қараб бир сўз
айтиб турган экан:

Энди болам, тимсол айтай бир алвон,
 Уз юртимдан аввали чиқди душман...
 Бошимдан кетар-да қайғули туман...
 Жудолик ханжари бағримни эзди,
 Овда юриб мен ҳам кўлларни кездим,
 Хаёлингга гап ўтмасин, бегижон,
 Менга хабар бергин юрган элингдан,
 Сўз сўйладинг жавоб бердим тилимдан.
 Кўп бўлади сенинг тортган меҳнатинг,
 Сир бермайман, сипоҳилик одатинг,
 Қайси элдан парвоз қилдинг, фарзандим?
 Ешим қайтиб, энди кетган қувватим,
 Сени кўриб кўтарилди кулфатим,
 Тортинмайин сўйлай бергин, фарзандим.

Бу сўзни бобосидан эшитиб, Аваз боз бир сўз айтиб
турган экан:

Аё бобо, сўз айтайин бир алвон,
 Гўрўғлининг ўғли, отим Авазхон
 Мени билсанг Чамбил элдан келаман,
 Исфиҳон юртига кетиб бораман,
 Кун намозшом бўлди сўйлаб тураман,
 Бу ерларни, бобо, ўйлаб тураман,
 Мусофирман хўп бир сўраб биламан,
 Бу юртларда, бобо, кимни биламан.
 Гумон қилиб аввал сендан сўрадим,
 Исфиҳондан ҳосил бўлса муродим.
 Бобо, кун бевақт бўлиб боради,
 Кўп сўзлашган одам йўлдан қолади,
 Эл ётмайин бир мазгилга борайин
 Аваз ўғлон Чамбил белдан келади.

Чамбил деган ўйнаб ўсган шаҳрим бор,
 Бирга турган у қанча қайсарим бор,
 Мен бировга бўлиб келдим харидор,
 Сўраганим Исфиҳондан топилаар.
 Бевақт бўлди ҳоригандир тулпор,
 Биларсанми бу шаҳарда не гап бор?
 Бу юртлардан билдир менга муқаррар.
 Кўлдан чиқиб, бобо, менга қарадинг,
 Кўп сўзларни айналтириб сўрадинг,
 Нима бўлар, ўйла, сенинг мақсадинг?
 От устида турган мендай тўради,
 Кўп сўрадинг гапинг ода бўлмади,
 Бобо, кун хуфтондан ўтиб боради,
 Тура берсак отим емдан қолади.
 Аваз ўғлон, билгин ақли доноди,
 Эл ётмайин бу шаҳарга боради,
 Ҳеч кимсани танимасам бу юртда,
 Кечга қолсам, ишим қандай бўлади?
 Кўп сўйладинг сен ҳам бир сўзни ўйлаб,
 Кўлда қолиб кетма жонингни қийнаб,
 Мен жўнайин Исфиҳонга айҳайлаб.
 Бир дамда бедовим тўқайдан ўтар,
 Ҳали ҳам қичасам шаҳарга етар;
 Беҳуда сўйлашиб кечга қолган сўнг
 Қўрбошилар дарвозани беркитар.
 Ундан сўнг етишган иш бўларми,
 Шаҳарга кирмоққа йўл топиларми,
 Қўйгин, бобо, энди менга сўйлама
 Мени айналтириб бир гап бўларми?

Бобо бу сўзларни Аваздан эшитиб, Авазга ўзини тани-
 тиб, бир сўз айтиб турган экан:

Баланд тоғнинг бошин чалган туманми,
 Юрт эгаси Гўрўғли хон омонми?
 Сен ҳам менинг тўражоним бўласан,
 Танимайин мендан қилдинг гумонни.
 Менга тухмат қилди ул Аҳмад сардор,
 Гувоҳлик берганди қанча йигитлар,
 Ҳукмушим тайин бўлиб Чамбилда,
 Бу ерларга қочиб келдим, муқаррар.
 Бола-чақам қолди, қочиб қутулдим,
 Бошимни қутқариб бу ерга келдим.

Элу халқу беклигимдан айрилиб,
 Неча ой, неча йил девона бўлдим
 Чамбилга боролмай, мен қўрқиб юрдим,
 Кам-кам бу элларда мартаба кўрдим.
 Менинг келганима кўп йиллар ўтди.
 Йигит эдим соқоларим оқариб,
 Қарилик асари бизларга етди.
 Билгин, Сардор лашкарбоши бўлибди,
 Ҳозир Исфиҳонни сўраб турибди.
 Бу сўзларни айтиб Сардор йиғлади,
 Аширбек эканин Аваз биледи.
 Кўриб бир-бирини кўзин ёшлади,
 Иккови ҳам энди оддан ташлади.
 Бир-бирининг ҳолин кўриб йиғлади.
 Қулоч ёйиб бир-бирига жўнади,
 Сардор, Аваз кўришмоқчи бўлади.
 Дарди қул дардини кимга ёради,
 Бу ишларга бекнинг бағри ёнади.
 Авазхонни янги кўриб бек Сардор,
 Евмит элда икки ўған муқаррар,
 Болаларин ташлаб қочган, «гуноҳкор»,
 Отини етаклаб энди кўришар,
 Сардорнинг бошидан кетгай-да туман,
 Ҳеч кимни кўрган йўқ Чамбил элидан,
 Янгитга Авазни кўриб бу замон,
 Бўлиб қолди бир-бирига меҳрибон.

Иккови кўришиб, сўрашиб, Аҳмад сардорни сўкиб,—
 Билмайман, шу тухматдан нима олади бу?— деди Сардор.
 Авазхон айтди:— Қани, Сардор, бу шаҳарларда не гап
 бор? Исфиҳонни катта шаҳар деб эшитаман, кириб кўрга-
 ним йўқ.

Сардор айтди:— Утган ишнинг нимасини сўрайсан! Ис-
 фиҳон бир катта шаҳар экан. Мен ҳам даставвал келганда
 Исфиҳон шаҳрининг овозасига кирмоққа қўрқдим. Исфи-
 ҳоннинг қаватида бир қўрғон, биттагина бек турган шаҳри
 бор экан, келиб шунга кирдим. От-анжомим билан келиб
 эдим, бу шаҳарга тўғри келмади. «Танимасни сийламас,
 ҳеч ким нима қилиб юрибсан демади; менинг тилимни улар
 билмади. Уларнинг тилини мен билмадим. Нима қиларим-
 ни билмай, бошим ганграб, оту тўнимни сотиб еб бўлиб,
 сўнгра гадойлик қилдим... Бу кичкина шаҳарнинг подшоши-
 ни Қарияшоҳ дер экан. Шунинг қошига олиб борди. Қа-

рияшоҳ: «Бекорга пул берманглар, бутга сажда қилса, хўп яхши эътиқод қилинглари, агар бўлмаса, ўлдиририллар»,— деди. Қарасам ўлдирадиган бўлди. Ундан кейин сажда қилдим. Қарияшоҳ: «Бу бутга сажда қилди, тозагина ҳур бўлди»,— деб бир яхши қизи бор экан, «Хурга қўшаман» деб бизга берди. Узи ниҳоятда сулув экан, Исфиҳон подшосининг қизи Интизор ойим қирқин қизларнинг бошлиғи қилди, келиб Интизорнинг хизматида турди. Бизга шу хотин сабаб бўлиб, Интизорга гапириб, биз Исфиҳоннинг ичидан мазгил жой қилиб, Исфиҳон хони билан сирдош бўлиб, бир ёққа юриш бўлса, лашкарбошилиқ амал бериб, илгариги амалим қандай бўлса, шу вақтда ҳам шундай.

Бу сўзнинг барини кўлнинг ёқасида гапириб, «Энди бизнинг мазгилни кўргин»— деб, жўнаб бораётган ери экан:

Кўлнинг ёқасида кўп сўзлар ўтди
Хуфтон ўтиб, эл ётарга борибди,
Шу вақтгача гапиришиб турибди,
Авазхонни меҳмон қилмоқ бўлибди.
Қолган сўзни сўнгра гаплашармиз, деб
Сардор билан Аваз отни минибди,
Бир-бирига узангиси ширқиллаб
Емнинг вақти ўтган, отлар дириллаб
Аваз билан кўлдан чиқиб жўнади,
Бу ернинг йўлини Сардор билади,
Илгаридан Сардор бошлаб боради.
Аваз ўғлон кундуз юриб кўрмаган,
Исфиҳоннинг шаҳри қандай билмаган,
Ўз кўнглидай очиқ кўриб Сардорни.
Сардорнинг кўнглида нима гап борди:
Сийламоқчи Авазхондай шунқорни,
Дарвозага энди яқинлаб борди.
Кўрбошилар Сардорбекни кўрибди,
Сардор, Аваз дарвозадан кирибди,
Шаҳри гулгулани Аваз кўрибди,
Миршаб, шабгир, бари чиқиб қолибди.
Довулини кўчаларда урибди,
Қоровуллар ҳуштак тортиб турибди,
Элнинг олди бир уйқуга борибди,
Исфиҳонни оқшом юриб кўрибди,
Сардор билан бирга кетиб боради,
Амалдорлар бу Сардорни билади

Миршаб, шабгир сўрамайди, юради,
Сардор ўрдасига яқин келади.
Урданинг эшигин очиб шу замон,
Ичкарига Сардор кирди бегумон.
Боз кейинидан ҳайдаб келди Авазхон.
Ички ўрданинг ҳам эшигин очиб,
Ички ўрдадан чиқди битта хиромон.

«Бу кеч қолди, не гап бўлди, ҳаяллаб келмай қолди?»— деб Сардорнинг хотини ётгани йўқ эди, ички ўрданинг эшигини очиб чиқди. Аваз от устида туриб, булутнинг орасидан кун ёрилиб чиққандай бўлди. Сардорнинг хотини эканини, ё бошқа эканини билмай, «мени Интизорнинг қошига эргаштириб келдими, одамзод шундай сулув бўлармикан»,— деб Авазхон бу сўзни айтиб турган экан:

Топилмас ернинг устидан
Боғи Ирамдан келган бўлма
Сўраб сени билган борма?
Билмай юракка доғ солма.
Сайраб юрган булбулмисан,
Е бир райҳони гулмисан?
Е бир пари-пайкармисан?
Е бир ҳуру филмонмисан,
Е Юсуфи Канъонмисан?
Е Зулайхо жононмисан?
Е бир суду зиёнмисан?
Жон олгучи жононмисан?
Зебо билан Санаммисан?
Қайдан бунда пайдо бўлган,
Кўрган одам ҳайрон қолган.
Бу ҳуснини худо берган.
Нечук жонсан? Сўйла алвон,
Қайдан сўрай сени, жонон?
Сендай бўлмас пари-пайкар
Шоҳим — Сардор кўрдингизми?
Қандай жонон, билдингизми?
Илгаридан шу ҳур билан
Ҳеч бир суҳбат қилдингизми?

Бу сўзни эшитиб, Аширбекнинг хотини Авазни танимайди, танимаса ҳам, «Сардорнинг меҳмони экан», деб бир сўз айтиб турган экан:

Сен эшитгин мендай ойим додини,
 Айтолмайман йўлбарсимнинг отини,
 Мен бўламан шу йўлбарсининг хотини.
 Не деб биздан гумон этдинг, қайнимжон?
 Мен билувда туркман элдан бўласиз,
 Сардорбекни қариндош деб келасиз
 Ёвмитмиди асли ўсган элатинг?
 Сардорга яқинми, сенинг авлодинг?
 Юлдузни кўзлайди бу минган отинг,
 Нима бўлар бу шаҳарда хизматинг?
 Ички ўрдага сизни бошлаб борайин,
 Тоғ отганча хизматингда бўлайин,
 Ўзбек юртдан сен келдингми, сўрайин...
 Сардор билан икковингиз турасиз.
 Бир ишнинг бошида тайин юрасиз
 Хизмат қилиб, мен ишингни сўрайин,
 Не хизматинг бордир сенинг билайин.
 Сўзимни кўнглингга олма, қайнимжон,
 Мен ўрдага сизни бошлаб борайин!

Авазхон бу сўзни эшитиб, бояги айтган сўзларига уялиб, отларни хизматкорга бериб, Сардор иккови бирга бўлиб, хотини илгариди ички ўрдага бошлаб кириб кетди, дарвозаларни беркитди, остига кўрпачаларни солиб, ёнбошига парқув ёстиқлардан қўйиб, самоварни қайнатиб, чойнакларга чойни¹ дамлаб, дастурхон ёзиб, турли таом-писта, руста, қандолатлардан тортди. Хўп меҳмон қилиб, сийлаб, хизмат қилиб оқшом билан ухламай, Аширбек бошидан ўтган ишларни Авазга гапириб, аҳволларини маълум қилди. [Аширбекнинг хотини] Аваздан тусмол билан сўраб турган экан:

Туркман элдан бунда келган, қайнимжон,
 Қаҳрлансанг ҳар иш келар қўлингдан,
 Нима ишда чиқдинг туркман элингдан,
 Яширмайин айтгин сирру ҳолингдан,
 Бу элда бировга кўнгил бердингми?
 Орт-сиртидан кўрмай ошиқ бўлдингми?
 Ё бировни, қайним, излаб келдингми?
 Мана тўрам, менга кўнгил тўқидир.
 Бунда лашкарбоши — Сардор бегидир.
 Келганига неча йиллар ўтибди,

¹ Шевада чайник, чай.

Ёвмит элдан ҳеч ким келган йўқ эди.
 Сардорни излаб келса, илгари келар,
 Қариндош деб сўраб хабарин билар,
 Сўйла, қайним, сенинг бўлак ишинг бор,
 Кимга бўлиб келдинг бунда харидор?
 Кўрганим йўқ туркман мамлакатини,
 Эшитаман Чамбил деган юртини,
 Эшитдим Сардордан таърифотини,
 Пари эмиш бекларининг хотини
 Сардор айтар улар таърифотини,
 Душманга от чопар кўп сифатини.
 Сиз эшитинг мендай ойим сўзини,
 Душман босолмайди марднинг изини,
 Ақли бўлса билар гапнинг тузини,
 Излаб келдингми шоҳнинг қизини?
 Сиз менинг сўзимдан топмайсиз озор,
 Бизларнинг каттамыз бувиш Интизор,
 Менинг ишим унда канизга сардор,
 Ҳар йўлга мендайин ойим бошқарар,
 Сўзи бўлса бизга айтар Интизор.
 Ё бўлдингми шундай қизга харидор?
 Сен менинг сўзимни оғир олмагин,
 Меҳмон қайним, мени лодон билмагин,
 Кўнглингда борини гапир, эштай,
 Жоним қайним, мендан ҳадик қилмагин,
 Сен ишонмай, мени душман билмагин!
 Эрта-мертан бундан туриб бораман,
 Интизорнинг хизматида бўламан,
 Сайрбоққа уни бошлаб тураман,
 Ҳар на бор сўзингни гапир, қайнимжон!
 Излаб келсанг, йўлиқтириб қўяман.
 Чошгоҳда отланиб бу ердан турсанг,
 Бекларга билдирмай сайрбоғ борсанг,
 Қизларнинг майлисин у ерда кўрсанг,
 Менинг хизматимни сўнгра сен билсанг,
 Ғам билан сарғаяр гулдайин дийдор,
 Сиздан жами қизлар бўлар беҳабар,
 Мендай ойим эплаб йўлни кўрсатар,
 Интизорга бўлиб келсанг харидор,
 Қошида бор неча алвон канизлар.
 Подшоликдан зиёд қилган иши бор,
 Бир ажойиб кўшк-айвон мазгиллар,
 Албатта сирингни гапир, қайнимжон!

Сардорбекнинг ҳурмати қилайин,
Сардор хотираси йўлга солайин,
Кўп қизларнинг мен ақлини олайин,
Қўлимдан келганча мен ҳам кўрайин,
Сирру ҳолинг гапир менга, қайнимжон!

Бу сўзни Авазхон эшитиб, димоғи чоғ бўлиб, «йўли бўлган йигитнинг янғаси олдидан чиқади», деган гап бор; сўнг келдим, сўнг келсам ҳам ўнг келдим, хўп бу ишим яхши бўлди, ўз уйима келгандай бўлиб қолдим, энди бунга дардимни гапирайин»,— деб кўнгли тўлиб, вақти хуш бўлиб бир сўз айтиб турган экан:

Бир кечада ётиб мен ҳам туш кўрдим,
Бу тушимда хўп ажойиб иш кўрдим,
Хаста бўлган мен кўнглимни хуш кўрдим,
Кўп қиз билан сайрбоғда ўтирдим,
Шуларнинг ичида бир бувиш кўрдим,
Қўл ушлашиб сайрбоғда мен юрдим.
Авлоди-аждоди, отини сўрдим.
Жамолини кўриб ақлим олдирдим.
Сулувлар ичида сарвиноз экан,
Бўлак ерда ундай сулув оз экан.
Сайрбоғда ўзин кўрдим, хиромон,
Очилар чаманда тарафсиз даврон.
Оти Интизордир бир боғи Гулшан,
Жамолини кўрдим — лолазор чаман,
Менинг ихтиёрим олган, янғажон!
Шу сабабдан бунда келган Авазхон.
Унинг билан қаттиқ ваъда қилганман,
У тегмоқчи, мен олмоқчи бўлганман,
Эрта-мертан мен уйқудан ўғониб¹
Кўзим очсам, улар йўқ, ўзим қолиб,
Ишқ савдоси мени бу йўлга солиб,
Кетдим Чамбил элдан бошимни олиб,
Гоҳ одамдай, гоҳи қаландар бўлиб,
Топарман деб, излаб йўлларга тушиб,
Чиқдим ёр ишқида юртдан адашиб,
Шу юртгача келдим уни сўрашиб.
Ёр ишқига мен ҳам куйиб ёнаман,
Ёр ахтариб бу шаҳарга келаман.

¹ Уйғониб.

Интизор деганга бошим бераман,
Хилидан айрилган ғариб сўнаман,
Қаер кўл бўлса бориб қўнаман.
Девона бўп қичадим ҳайвонимни,
Агар кўрсам берар эдим жонимни,
Шу шаҳардан топсам мен ҳам ёримни.
Қани шу дилбарга йўлиқиб қолсам,
Тағи қайта бошдин бир бирга бўлсам,
Бедовимнинг сағрисига миндирсам,
Бирга бўлиб Чамбил элда ўтирсам,
Душман чиқса унинг додини берсам,
Жондан кечиб, Интизорни мен олсам.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, Сардорнинг хотини бу сўзни айтиб турган экан:

Майдон бўлса, бедов отлар чопилар,
Кўп чопилса, хаса тулпор совилар,
Чопиб келса, банот жуллар ёпилар,
Унинг учун ғам емагин, қайнимжон,
Излаган дилбаринг бундан топилар.
Тушуниб биламан сўйлар сўзини,
Орқанга миндирай шоҳнинг қизини,
Шунда кўргин шоҳнинг сарвинозини,
Қамчи урсанг, отинг қандайин учар,
Қувган билан етолмайди душманлар,
Тоғдан ошиб элга борсанг боякбор,
Кетарсан қутулиб сендайин шунқор,
Бир чангингга тушиб қолса Интизор,
Сўнгра қолмас сенинг кўнглингда ғубор,
Бўлар энди сенга янганг хизматкор,
Агар менда бўла қолса ихтиёр.
Сизни асб жаллоб қилиб оларман:
Ўзи отбоз — шоҳ қизига борарман,
Алдаб-сулдаб уни йўлга соларман,
Ақлин олиб ахири кўндираман,
Ғам емагин, орқанга миндираман.
Сиздайин нечовлар шаҳарда кўрган,
Қанча одам кўриб тентак ҳам бўлган,
Бир кўрганлар тағи бирор кўрсак деб,
Нечовлар айналиб сарсон бўп юрган...
Ташлаб кепсиз Чамбил элда бекликди,
Унинг излагани сиздай йигитди,

Сизни кўрса, у ҳам қолиб не бўпти,
 Узи ҳам баркамол — хўп бўй етибди,
 «Излаганга — сўраган» бўп кетибди.
 Бу сўзларни шунда янгаси айтди,
 Авазнинг кўнглини кўтариб ётди,
 Шу замонда Авазхоннинг кўнглида
 Олмаса ҳам олганча бўп ётибди;
 Сўз билан Авазнинг кўнглини топди.
 Оқшом ётиб, эрта-мертан тонг отди,
 Чой таътилани ичиб энди Авазхон,
 Фотиҳани шундай юзига тортди.
 Бу Сардорнинг дилбари жўнаб кетди,
 Интизор қошига гул юзли етди.
 Шу бугундир Исфиҳоннинг бозори,
 Ҳар кўчада юриб жарчи чақиртди,
 Жарчилар чақирар:— Бу сўзни билсин!
 Ҳар кимда бойлаган яхши от бўлса,
 Олиб келиб бунда бозорга солсин!
 Шоҳнинг қизи отга толиб бўлибди!
 Интизордан шундай хабар келибди.
 Бу бозорга тушган отни кўради,
 Еқмаган отларни нима қилади;
 Қарамайди дунё — пулнинг бетига,
 Еқса қиммат нархи билан олади,
 От сотганлар пулга ботиб қолади.
 Жарчилар чақирди: бу сўзни билсин,
 Билмаганга эшитгани билдирсин!
 Улуғ, катта-кичик қолмай йиғилсин.
 Шоҳнинг қизи ўзи бозорга чиқар,
 Еққан отга ўзи бўлар харидор.
 Девонбеги даллоларда ихтиёр,
 Қўрбоши, амалдор бари йиғилар,
 Шоҳ қизига барча бўлар интизор,
 Бугун жуда қизиқ бўлар бу бозор,
 Йиғила бер, фуқаро-ю амалдор!
 Шундай қилиб бериб юрибди хабар,
 Бу сўзни эшитиб барча одамлар,
 От бозорга келаётир, ёронлар.
 Бир неча отини сотиб кетмоққа,
 Бир нечалар келиб кўриб қайтмоққа:
 Шоҳнинг қизи агар чиқса бозорга,
 Бир нечалар томоша қип ётмоққа.
 Жарчилар чақирган сўзини билиб,

Келаётир бир-бирига билдириб:
 «Не ҳам бўлса бугун бориб келамиз.
 Шоҳнинг қизи от бозорга келади,
 Қандай бўлса, бир томоша қиламиз.
 Шу бугун қизиқни тоза кўрамыз.
 Кун ботганча от бозорда юрамыз.
 Олдида бор эмиш неча санамлар,
 Отни кўрар эмиш шундайин қизлар».
 Эшиткизиб юртга бергандир хабар,
 Кўрмаганнинг юрагида дарди бор.
 Ҳамма йиғилгандир бунда, муқаррар.
 Ҳали бозор чиққан йўқдир Интизор,
 От бозорга йиғилгандир тулпорлар,
 Интизор йўлига қараб турибди,
 «Қизиқса, пулини кўпроқ берар» деб,
 Бир нечалар отин тезлаб урибди.
 «Сулув бўлса менинг отим олар» деб,
 Бир нечалар сувга пишиб, келибди,
 Ҳамма ҳам отга пардоз берибди,
 Ясовуллар тушдан-тушга от чопиб,
 Ҳеч гап йўқ, ҳалитдан пўш-пўш қилибди.
 Авазхон шу замон кўнглини бўлиб,
 Яна бўлак турли тўнлардан кийиб,
 Бечораҳол бўлди отини миниб,
 Сардор қолди, ўзи ўрдадан чиқиб,
 Аста-аста бораётир йўл юриб,
 Исфиҳон шаҳрини томоша қилиб,
 Одамлар гаплашиб кетиб боради.
 Ҳамма отнинг маслаҳатин қилади,
 От деган гапини Аваз билади.
 Одамларман бирга-бирга боради,
 От бозорга энди етиб қолади.
 От бозорни кўрди: одамлар тўлган,
 Жамийки халойиқ қолмай йиғилган,
 От бозор четига келиб Авазхон,
 Одамларнинг бири бўлиб шу замон,
 Одамлар қатори Авазхон турди.
 Девонбегилари Авазни кўрди,
 Онг ўзбак фаҳмлаб яқинлаб келди.
 — Қайси юртдан келди экан билай, деб,
 Бу ўзбакнинг энди кўнглин сўрай, деб,
 Оти яхши экан, сотса, олай деб,
 Мусофир-да, арзон бичиб турай, деб,

Шоҳ қизига буни тортиқ қилай, деб,
 Кўп пул олиб, мен ҳам фойда кўрай, деб,
 Нима ишда юрганини сўрай, деб,—
 Лавзанбойтоб кўринади эгаси,
 Оғзи очилиб бу анграйиб турибди,
 Албатта сотсам,— деб умид қилибди,
 Онг ўзбакни худо бизга берибди.
 Буларнинг кўнглига бу сўз келибди.
 Аваз ўзин жуда шундай бўш ташлаб,
 Ҳеч нимани билмаган бўп турибди.
 Аваз ўзин бир лавзанбой олади
 Ҳеч нимани кўрмагандай бўлади
 «Нима гап» деб одамлардан сўради,
 Авазнинг сўзига барча кулади.
 «Онг ўзбак» деб бари мазоқ қилади,
 Одамлар ҳар замон йўлга қараса,
 «Қизиқми»,— деб одамлардан сўради,
 «Ким бўлар?»— деб бу ҳам йўлга қаради.
 «Не ишинг бор»,— дейди бир неча одам,—
 Сўрамай жўн турсан-а¹ сендайин нодон,
 Мусофирсан бекор аҳмоқ бўлмагин;
 Бу сўзларни сўраб ҳазил қилмагин».

Шунда бозорнинг девонбегилари Авазни кўриб, «бу ўртанинг одами эмас, ўзи ҳуснли экан, юриши бўшанг кўринади; оти ўзига боп эмас, буни бир айлантириб кўрайик, буни пастдан қимтиб тилайик, арзон олиб, қиммат сотиб, бу ишдан адавур нарса фойда қилайик, ўзи қайси элдан келган экан, билайик, буни бир ўртага олиб, бошини говлатиб кўрайик, шу юришига отининг нархини ҳам билмайди»,— деб девонбеги Авазга бу сўзни айтиб турган экан:

Ўзбаквачча, сотасанми отингни?
 Бизга хабар бергин ўсган юртингни,
 Биз сўраймиз ўзингдан авлодингни,
 Сотсанг, баҳосини айтгин отингни.
 Девонбеги сендан отинг сўради
 Отингнинг баҳоси қанча бўлади?
 Қочиртмасанг, ишқивози олади,
 Беҳуда дўнг айтсанг, отинг қолади.
 Исфиҳоннинг бозорида турибсан,

¹ Турсанг-чи.

Сотмоқчи бўп отни бозор солибсан,
 Албатта, сотмоққа сен ҳам толибсан.
 Толиб учун бу бозорга келибсан.
 Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
 Айта кўргин отнинг баҳоси неча?

Бу сўзни Авазхон эшитиб, девонбегига қараб, бу ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Така-Евмит дейди мамлакатимни,
 Асл туркман дейди менинг юртимни,
 Ўзинг тилаб, ўзинг олгин отимни,
 От сотмоққа толиб бўлиб келаман,
 Савдо келса арзон-гаров бераман.
 Отим ўтса, ширинкома қиламан,
 Чой пулини сизларга мўл бераман,
 Қизиган сўнг отни бозор соламан.
 Баҳорда очилар тоза гул гунча,
 Ҳасратидан жафо кўриб бир неча
 Менинг отим бўлар Сангир бойвачча
 Сангирхон деб, саҳро жойдан кеп эдим,
 Тажан дарёсига отим соп эдим,
 Отим ирғиганда ҳайрон қоп эдим,
 Савдо келса, сотиб келай деб эдим,
 Шу сабабдан Исфиҳонга кеп эдим.
 Ўз шаънима мен ҳам юрган тўраман,
 Нархин топсанг мен отимни бераман,
 Кўнглимдагин сенга айтиб тураман,
 Пулни олиб отдан жудо бўламан,
 Ўзинг тилаб, ўзинг олгин отимни,
 Отимнинг нархини нима биламан!
 Қиммат эмас, мен ҳам арзон бераман.
 Одамларнинг айтганига кўнаман,
 От сотмоққа жуда толиб бўламан.
 Девонбеги мени нодон билмагин.
 Онг ўзбак деб пастдан қимтиб турмагин,
 Бу отимни нархин билиб тилагин!
 Нархини айт отни бериб кетайин.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, девонбеги айтади: «Хўп онг ўзбакка йўлиқдим; бу оғзи очилиб ҳеч нимани билмайди, ҳар кимнинг оғзига бир қарайди, ўзинг тилаб ўзинг ол, дейди; тағи бир бошқа одами бўлмаса, бу ҳеч нимани билмайди». От бозорининг девонбегилари уч-тўрттаси би-

рикиб:— «Мен пастдан қимтиб тилаб кўрайин, сизлар донг баҳоси бўлди, худога қараб бичди, деб туринглар, бу ўзбакнинг ишини қилармиз, икки юзга йиқитиб, отни кўлидан қоқиб олармиз»,— деб девонбеги отни тилаб турган ери экан:

Така-Евмит дейсан мамлакатингни,
Туркман десанг униб-ўсган юртингни.
Юз олтмишга берасанми отингни?

— Отнинг нархин девонбеги билади,
Баракалла, худога қараб тилади,—
Бўлаги шундайин гап қип туради,
«Бермайман»,— деб Аваз ўрлаб туради,
Шу вақтинда юз олтмиш беш қилади,
«Бермайман»,— деб ҳали Аваз туради.
Юз етмишга энди чиқиб қолади,
«Бу нархинга бермайман»,— деб боради.
Бари даллол бу ўртага олади;
— Нархима бичганга қулоқ солмади.
Отининг нархини ўзи билмади,
Худога қарасанг сира кўнмади.
Нодон экан, савдосини ўтказиб,
Кетолмайди бундан ишин биткизиб,
Саксон қилсанг, отнинг нархи тўлади,
Бундан ошиб, отингни ким олади?!
Бозор келиб бундай нодон бўлмагин,
От савдосин сен ўтказиб юрмагин,
Ҳар кимсанинг етагига кирмагин.
Сила эмас, отнинг нархи тўлади.
От баҳоси юз саксон беш бўлади,
Бу нархга бермасанг, отинг қолади,
Бундан ошиб отингни ким олади?

Отнинг нархини шундай тилади. Девонбегилари айтди:
Бу саҳройи экан, ўз оғзи билан айтиб эди: «Мен саҳро ердан келганман» деб; бу отини сотолмай шундай сандираб юради, бир бунинг жилловини қўйиб бериб олайик» деб, отнинг жилловини қўйиб юборди. Авазхон отнинг бошини от бозорига буриб, девонбегиларнинг қошидан жўнай берди. Шу вақтида девонбегилар айтди:— Шу ўзбакнинг оти яхши от экан, биздан бўлак тағи биров ушлашиб қолса айрилмас, буни тағи бир айлантириб кўрайик,— деб бо-

риб, яна отнинг жилловидан ушлаб:— Сени биз онг ўзбак десак, чоқдан шум ўзбак экансан, сен тилаганга кўнмайсан. ўзинг отингнинг нархини билмайсан, чоқдан сен бизни икки юзга етказмай қўймайсан, отингни кўп айтасанми, оз айтасанми; сен ўзинг айтгин! Тилаганга бермагандан кейин ўзининг айтгани дуруст; сўнгра биз тилайик, ундан кейин савдомиз чиқишса, отни олайик, беҳуда гапга сен билан аҳмоқ бўлиб юрмайик,— деди. Девонбегидан бу сўзни эшитиб:— Эса отимнинг нархини сизларга айтайин,— деб Авазхон отнинг нархини айтиб турган ери экан:

Кўрмайсанми бедовимнинг саҳтини,
Неча шоҳлар олар бўлган отимни,
Тушиб бермоқ бўлди тилла тахтини
Шунда ҳам бўлмайди отнинг баҳоси!
Кўрмайсанми жониворнинг суйини,
Олтмиш тўрт алвонда бордир ўйини,
Қизиқ қилган неча ёрнинг тўйини.
Туркман дейди менинг мамлакатимни,
Сенинг шоҳинг олмоқ бўлса отимни,
Отга мен қўшиб айтай нархимни:
Қатор-қатор норин берсин,
Нор устида зарин берсин,
Бисотида борин берсин,
Исфиҳондай шаҳрин берсин,
Тоғи-тоши, қирин берсин,
Шунда ҳам бўлмайди отнинг баҳоси!
Оҳ урганда кўздан оқар селоб ёш,
Нодон билан ҳаргиз бўлманглар йўлдош.
Бу отимнинг бўлар ерин мен айтсам,
Битар ери Интизорга бошма-бош.

Бу сўзни эшитиб, девонбегилар кулиб, «бу бир юрган тентакми?»— деди.— Подшо шунча давлатини бериб, қизини сенинг отингга алиштириб олиб, подшомиз сенинг отингдай қора кўк от топмай юрибдими? Эштамиз, кўрганимиз йўқ, Гўрўғлида шундай бир от бор эмиш, унинг отини Ғирот дер эмиш, нархини шундай дўнг айтар эмиш,— деб девонбегилар Авазга қараб, бу сўзни айтиб турган экан:

Усган еринг туркман мамлакатими?
Сенинг отинг Гўрўғлининг отими?
Не сўзларни ўзбакбачча ўйладинг,

Сен тилингни тортмай бундай сўйладинг.
 Сенинг отинг Гўрўглининг отими,
 Сенинг ўзинг Гўрўгли авлодими?
 Бир сўзларни энди сен ҳам билдингми,
 Гўрўглининг отин миниб келдингми?
 Бир шумликни бошлаб бозор солдингми?
 Рост гапиргин, ўзбак аҳмоқ бўлдингми?
 Шоҳ қизидан сен ҳам умид қилдингми?
 Яширмагин, ҳийла қилиб турдингми?
 Бизинг элни шундай аҳмоқ билдингми?
 Шуйтиб бунча сўзни, лофни урдингми?
 Ҳозир бу сўзингдан подшо беҳабар,
 Подшога билдирса, билгин амалдор
 Ўз тилингдан сен ҳам бўлдинг гуноҳкор,
 Уйлагин, бу ерда қўлинг бойланар,
 Хабар борса, келиб қолар жаллодлар.
 Сен тилингни тортиб сўйла, баччағар!
 Бир чўбирга кўп баланд нарх не даркор?!
 Лоф сўйлаб, беҳуда ўлмоқ не даркор,
 Энди келар шоҳнинг қизи Интизор.
 Интизорга бир нечалар билдирар,
 Бошинг кесиб, дорга тортиб ўлдирар.
 Сенинг отинг Гўрўглининг отими?
 Яширма сен кўнглингдагин сўйлаб бер.

Авазхон девонбегига қараб бир сўз айтиб турган экан:

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
 Катта сўйладинг деб сира ғам ема,
 Гўрўгли отидан буни кам дема!
 Катта кетдим деб ўзбак парво қилмас,
 Подшо бир гап қилади деб ғам емас.
 Гўрўгли отидан отим кам эмас.
 Эгаси ҳеч кимнинг дамани емас.
 Бу отга ҳеч кимнинг кучи тенг келмас.
 Бир нечанинг кўзда ёшин тиздирдим,
 Бир нечанинг жигар-бағрин эздирдим,
 Қўшган отинг қўйруғини суздирдим,
 Пойга қилиб Тўкурлининг тоғида
 Гўрўглидан чошкалик йўл ўздирдим.
 Гўрўгли отидан отим баландди(р),
 Бунинг овозаси оламга кетди.
 Сотай деб эгаси бозорга кепти.

Нархини билмаган сатта аҳмоқлар,
 «Арзон оларман»,— деб йиғилиб кепти,
 Нархин билмай кўп харидор бўлибди,
 Эшакнинг нархини отга қўйибди...
 Бу жонивор неча юртларни кўрган,
 Ҳар пойгага қўшилиб, олдини олган,
 Етолмай нечалар югуриб қолган.
 Чангини кўрмайин кўп ҳайрон бўлган.
 Қанча подшолар ҳам харидор бўлган,
 Туман подшосидан қанча зар келган.
 Неча саркардалар орада турган,
 Беўлчов дунёга одам эплабди,
 Шунча нархи бир минг туя зар бўпти,
 Минг туяга зарни юклаб келибди,
 Қариндошлар бермаймиз деб турибди.
 Бермайин қайтардик, саркарда, бекни,
 Илгаридан шундай нархни кўрибди,
 Қандай ҳайвон бу билан тенг бўлибди,
 Гўрўгли отидан баланд юрибди,
 Тулпорман деганлар кейин қолибди.
 Яна бунинг қадри билган эрлар бор,
 Кўп югуриб бунга бўлар харидор,
 Девонбеги, сенга сўзим шу бўлар:
 Билмаслиқдан сен сўйладинг «гуноҳкор»
 Мен қоларман подшонг сени ўлдирар,
 Бундан булай бўлма отга харидор.
 Кўнглиннга оғир олсанг сен сўзим
 Ҳар гап дебман подшоҳингга айтиб бор!

Девонбеги айтди:— Бир ҳайвон-да бунча ошириб гапириб, сенинг ўзинг тентак бўлиб қолган экансан. Мана, дам-бадамда Интизор келади. Интизорга сўзни билдирамиз, у вақтда қабул қиладими, қилмайдими, отингни подшолик олади, биз бир айтиб ўтадиган одам.

Шу сўзни гапириб туриб эди, бозор тала-тўп бўлиб қолди. Савдо ётиб, ҳар ким ўз бошига бўлиб қолди. Шунда бир ясовул келиб хабар берди. Бувиш Интизор бозорга келди, от бозорини кўриб ўтади,— деди. Ҳамма йўлга чиқиб қараб турди. Фаррошлар сув сепиб, йўлларни бўшатиб турди. Бу хабарни эшитиб, Авазхон отини от бозордан чиқариб, ўзини четга олиб, қаёқдан келар, деб ҳар тарафга назар солиб турди. Шунда Интизор кўшкдан тушиб, от бозорни кўриб, сайрбоққа ўтмоқчи бўлиб, хизмат-

кор қанча қызлар йиғилиб, Интизорни бирга олиб жунаётгандаги сўзи:

Йиғилганди ойдаи бўлиб,
Бари асов тойдай бўлиб,
Қоши эгилган ёйдаи бўлиб,
Кўшкнинг остига тўлиб.
Интизор бундан бормоқчи,¹
Кўриб бир бедов олмоқчи.
Сайрбоққа ўтиб бари,
Унга йўлдош кўп қизлари.
Беш юзча бор канизлари,
Йиғилиб сарвинозлари
Кийгани гулгун ёнади,
Кўрганнинг ақлин олади,
Исфиҳонда шоҳнинг қизи,
От бозорига жунади.
Интизорнинг кўнглин хушлаб,
Бир нечаси ўйин бошлаб,
Бир нечаси зулфак ташлаб,
Бир нечаси йўлни бошлаб,
Бораётган шоҳнинг қизи,
Исфиҳоннинг сарвинози,
Оламга кетган овози;
Чор тарафда пўш-пўшлайди,
Ясовул қанча канизи.
Бозорлар мавж уриб тўлган,
Томошага барча келган.
Интизор жамолин кўриб,
Нечалар маст бўп йиқилган.
Учар қуш ерга тўкилган,
Кўп одамнинг бири бўлган,
Авазхон ҳам энди кўрган,
Жамолига қараб турган,
Кун чиқиб ёйилди қирдан.
Харидор бўп Чамбил шоҳи,
Туққандаи осмоннинг ойи,
Исфиҳонда мазгил жойи.
От бозорга яқин етди,
Шунда бозорни бўшатди,
Томошомон кейин кетди.

¹ Қўлэзмада: бормоқчин, кўрмакчин, сурмоқчин, олмоқчин.

Бувиш Интизор тўхтади.
Девонбеги энди етди,
Бу сўзни Интизор айтди:
— Бир бедовни олгин, деди,
Хабарини бергин, деди,
Мен ўтарман сайрбоққа,
Кетсин овоза фалакка,
Хабарни сен еткиз, деди,
Бу ишимни биткиз, деди.
Айтсанг, қизлар хабар берар,
Келиб кўради канизлар,
Подшоликка лозим тулпор,
Шундай от бизларга даркор,
Албатта, бўлгин хабардор.

Бу хабарни эшитиб, девонбеги ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлибди,
Ўзбакнинг юртидан биров келибди,
От сотмоққа аввал толиб бўлибди,
Исфиҳонда отин бозор солибди,
Барча халойиқлар уни кўрибди,
Отининг савдосин бунда қилибди,
Отининг нархини билмай юрибди,
Девонбекнинг сизга айтар арзи бор:
Бўлмайик билдириб сизга гуноҳкор,
Сиз билан отининг нархи баробар,
Тортинмай бу сўзни айтди баччағар.
Сиз билан бошма-бош қилиб келади,
Сизни берган одам отин олади,
Билмадик эси йўқ қандай балоди (р)
Сўраганга шу хабарни беради,
Оти подшоликка лозим бўлади,
Сўзини эшитиб биз ҳайрон қолган,
Сўйлайди, ўзини бўшликка солган,
Асли ўзи туркман юртидан келган,
Эси бордай, ўзини тентакка олган.
Отини кўплардан хўп таъриф қилган.
Таърифига тўғри келади оти,
Эгасининг ҳеч нима йўқ қуввати.
Сўзи катта жуда, кўп ерни кўрган,
Осмоннинг остини қўймай қидирган.
Ҳар подшо отига харидор бўлган,

Кучи келмай сарсон бўлиб югурган,
Уздан бошқани одам билмайди,
Бир шаҳарни сира писанд қилмайди,
Узи сира аҳмоқ сўздан қолмайди,
Лоф уриб, у сўйлаганин билмайди;
Подшоликка лозим бир от келади,
Эгаси тил билмас аҳмоқ балоди(р).

Интизор ҳам Авазни тушида кўрган, бу ҳам Авазга ишқибоз бўлиб юрган. Девонбегининг сўзини эшитиб: «Булар танитай, баланд-паст гапириб, у билдирмай, ўзини нодонликка солиб, буларни мазақ қилгандай бўлиб, булар уни англамай, бир аҳмоқ қаторинда кўрибди»,— деб кўнглига келди.

— Ундай гапириб юрган кишини ўзим сўрарман, ёмон бўлса жазосини берарман,— деб бирор майдон от бозорида туриб, ҳар кимнинг отини кўриб, ёқтирмаган киши бўлиб, сайрбоққа кетиб бораётган ери экан:

От бозордан энди қизлар жўнади,
Бозорда сурлигиб барча қолади,
Куннинг ўзи эрта пешин бўлади.
Қизлари саллониб кетиб боради.
Ададсиз кўп Интизорнинг канизи,
Кокилин тиллага шундай ботириб,
Зулфини ярқиллаган зар қилиб,
Кўриб қайтди бунда бозорда туриб,
Бораётир қизлар билан йўл юриб,
Жамоли ярқиллаб кетиб боради,
Томошага барча одам қаради.
Хуснин кўрган одам ҳайрон қолади,
Жамоли оқшомни ёруғ қилади,
Канизлар илгари тушиб боради.
Шундай қизнинг харидори бек Аваз
От бозордан четга чиқиб туради,
«Мен ҳам ёрнинг кейинидан борсам, деб,
Ҳеч бўлмаса, бир сўйлашиб қолсам, деб,
Хабар бўлса, мен ҳам шунда борсам, деб,
Сўйлашиб мен ихтиёрин олсам, деб
Бедовимнинг сағрисига солсам, деб,
Омон-эсон мен Чамбилга борсам», деб,—
Бу сўзларни ўйлаб Авазхон турди.
Борбонлар турибди эшикни очиб,

Сайрбоғда кўшкунг мазгил тузатиб,
Сайр чорбоғ эшигига етишиб,
Борди канизларман Интизор етиб,
Кўшкунг шу замон оймни бошлаб,
Интизорнинг жуда вақтини хушлаб,
Борди канизлар олдида шундай қўл ташлаб.

Интизор сайрбоғда кўшкунг устига чиқиб ўтирди.
Шу вақтда бир Оққиз, ўрта бўйли чоқ қиз, насияси йўқ нақ қиз Оққиз, Нозик жувон деган канизларини қошига чақириб, Интизор бу сўзни айтиб турган экан:

Бу сўзларни айтар мендайин дилбар
Қулоқ солиб, буни тингла, канизлар.
От бозорга асби жаллоб келибди,
Девонбегиларга хабар берибди,
От сотмоққа аввал толиб бўлибди.
Девонбегиларни мазах қилибди.
От бозорга ҳаялламай боринглар!
У ким эканини бориб билинглар.
Кетган бўлса унга одам юбориб,
Албатта, ҳар ёқдан хабар олинглар,
Сайрбоққа уни олиб келинглар!
Гапирган сўзини ундан сўрайик,
Тўғри келса сўзига тан берайик.
Айтган сўзи агар тўғри келмаса,
Не кунларни у одамга солайик.
Унинг минган оти қандай, кўрайик,
Эшитдим мен ўзбак элдан келибди,
Отман менинг нархим бирдай қилибди.
Шоҳ қизига бошма-бош деб турибди,
Эшитиб сўзини барча билибди,
Қалай сўз деб ҳамма ҳайрон қолибди.
Айтиб келинг¹, у одамни кўрайик,
Айтганича бўлса араби оти,
Нима бўлса, савдо қилиб олайик,
Агар аҳмоқликдан шундай гапирса,
Тошга тутиб уни сангсор қилайик,
Ҳаяллама, бориб келгин, канизлар!
Ўйлаб турсам бу сўз менга дард қилар,
Бу сўзлардан подшо отам беҳабар,

¹ Қўлёзмада кенгнар.

Подшолар шаънига катта гап бўлар.
Ким бўлар шу сўзни қўрқмай гапирар?!
Ҳаяллама, бориб келгин, сен қизлар!
Билмайман отида унинг не гап бор?
От бозор тарқамай боринг, канизлар!
Буюрди сизларни бувиш Интизор.

Бу сўзларни канизлар эшитиб, ўрнидан туриб, от бозорига равона бўлиб, бир-бирига:— Бувишимизнинг ажабиши бор, аввали бу иши бекор: боладай нима деса қайтариб бўлмаса, эл оғзига элак бўлиб бўладими, кўп-да; бу бўй етган баркамол қиз бўлса; биров отини бериб олмоқчи, биров пул бериб олмоқчи бўлади, пули йўқлар ҳам харидор бўлади, кўнгил-да, дейди. Унга бир нечаси кулиб:— Айтиб келсак, тузук йигит бўлса, фасли баҳона қилиб, тегмоқчи бўлиб юрган-да,— деб, канизлар от бозорига етди. Авазхон четда турибди, белгили, бу ернинг одамига ўхшамайди. Остида отини кўриб: «Бувишимнинг айтган одами шу-да; оти бу ернинг отига ўхшамайди, туси тусига келмайди»,— деб, отнинг якка жиловидан ушлаб, бу сўзни айтиб турибди:

Жаллоб, хоним, қайси юртдан келибсиз,
От сотмоққа бунда толиб бўлибсиз?
Билмайман сиз қайси элдан келибсиз.
Сизнинг сўзингизни ойим билибди,
Ой Интизор бизларни буюрибди,
У сабабдин каниз сизга келибди.
Отингиз таърифи шундай борибди.
Ой Интизор отингизни кўради,
Савдо келса отингизни олади,
Неча сўзни сиздан сўраб кўради,
Борсангиз отингиз саҳтини кўрар,
Бу ҳайвоннинг қилган касбини сўрар,
Еқа қолса беҳад дунёни берар,
Чақириб турибди бувиш Интизор,
Жаллоб бўлган хоним бормоқлик даркор.
Шоҳнинг қизи кўп махтал бўлмасин,
Ҳаялласак кўнгилига олмасин,
Бир иш бошлаб гуноҳкор қип юрмасин,
Эрта кунлар тағи кеч бўп қолмасин,
Уртанган ўтларга жоним солмасин,
Шоҳнинг қизи бизга қаҳр қилмасин.
Биз турдик отингнинг жиловин ушлаб,

Юринг, меҳмон олиб кетайик бошлаб,
Бир неча ишларни кейинга ташлаб,
От сотиб қайтсангиз вақтингиз хушлаб,
Отингизни кўрса, тайин олади,
Юринг, меҳмон кўнгилдаги бўлади,
Бугун оқшом сизни меҳмон қилади,
Юринг, меҳмон, йўлинг бўлиб қолади,
Бу сўзни айтиб қизлар шўхлик қилади,
Юринг-юринг қилиб, қизлар туради,
Аваз бу сўзларни ўзи билади.

Канизлардан бу сўзни эшитиб, қизларга Аваз ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлади,
Сўлган гулга бир кун булбул қўнади,
Ўзбакнинг расми шундай бўлади,
Оти борган ерга меҳмон боради,
Аввал сен отимдан сўра, гул юзли.
Дардли қул дардимни кимга ёрайин,
Ҳасратидан элдан-эл ахтарайин,
Отим борса, бирга-бирга бораин,
Аввал сен отимдан сўра, гул юзли,
Бувишинг отима бўлса харидор,
Ўйлаб билгин, отимдадир ихтиёр,
Аввал сен отимдан сўра, канизлар.
Бу сўзларни менга айтмагин, қизлар,
Ўзинг англаб билгин соҳиб тамизлар,
Аввал сен отимдан сўрагин, қизлар.
Менга айтдинг, менда нима ихтиёр,
Борарми, бормасми, жонивор тулпор?
У бувишинг бўлса отга харидор,
Ҳайвонзот деб ўйламагин, канизлар,
Одамдан зиёда унинг эси бор.
Ҳар ҳолда билсанг, ўзидир тулпор,
Тили йўқ, эси кўп ўзи, муқаррар,
Ҳар на деганингни билар жонивор,
Ҳар на арзинг бўлса, бунга айта бер,
Ҳайвоннинг кўнглини нима биламан?
Бу кетса, устида кета бераман,
Савдо келса, мендай эгаси сотар.
Қизлар кўригидан ўтар жонивор,
Савдо битса, буни олар Интизор,
Бу сўзни отимдан сўрагин, қизлар.

Шунда бу сўзни канизлар Аваздан эшитиб, унинг Аваз эканини ҳам билмайди: «Бу қандай одам, ўзига сўйласанг, отимдан сўра дейди,— бир эси йўқ одам десанг, ундай эси йўққа ўхшамайди, бунинг кўнглидагини киши билмайди, ҳар гап бўлса, айтганини қилиб, гапириб кўрайик»,— деб отга қараб айтиб турган сўзи экан:

Устингизда элнинг марди,
Юринг, меҳмоннинг оти.
Сўз айтади бу канизлар,
Сайрбоғда тўла қизлар,
«Келсин» деган сарвинозлар
Сизга сайис соп канизлар,
Юринг-а, меҳмоннинг оти.
Эшитинг сўйлаган сўзни,
Келсин деган унда сизни,
Ҳаяллатманг бунча бизни,
Сайис қилади кўп қизни.
Бувишимиз сизни олар,
Саттагина санам дилбар,
Бариси сағрингни силар;
Юрингиз, ҳайвон жонивор,
Билмам элнинг бу беқзоди,
Эсли деган меҳмон оти,
Харидорлар паризоди.
Минган кишининг қуввати,
Юрар бўлса, ҳам қаноти,
Юринг-а, меҳмоннинг оти.
Сўз айтар бунда канизлар,
Қимиди шундайин шунқор
Аваз қимсинган вақтида,
Қадам ташлади от тулпор.
Қойил бўлди канизлар:
— «Юринг»,— деб сўз айтдик бизлар,
Гапимиз билди жонивор.
Бувишимиз кўра қолса,
Шундай отни ола қолса,
Одамнинг тилини билар,
Безабонда ангаролмас,
Кўшкига қараб йўл юрди
Бу канизлар ҳайрон қолди...
Якка жиловини ушлаб,
Канизлар кетди йўл бошлаб,

Бу жонивор кокил ташлаб,
Авазхоннинг вақтин хушлаб,
Канизлари олиб кетди,
Сайрбоққа яқин етди;
Канизлар билан Интизор
Йўлга қараб турибди.
У жаллоб отнинг устида
Канизлар онинг пастида;
Интизорнинг кўзи тушди,
Юргандир биров қасдида.
Келади тулпор ангишлаб,
Қизлари жиловин ушлаб,
Отга кетган канизақлар,
Келаётир терлаб, пишнаб,
Қараб турибди Интизор,
Қичаб йўл тортиб канизлар.
Юриб от билан баробар.
Ой Интизор бун кўрди,
Билмамиш бўлиб ўтирди.
Хабар олиб турган қизлар,
Эшиттирди у канизлар,
— Асб жаллоб одам келди.
Туринг, бувишим, буралиб,
Бу сўзларга қулоқ солиб,
Отга кетган канизларинг
Чарчаб келди отни олиб,
Қани, бу меҳмонни кўринг,
Ўзин сўраб, зотин билинг,
Миниб келган отин кўринг,
Кўп ўтирмай тура келинг.
Мана энди тулпор келди,
Кўринг,— деб берди хабарни,
Қичаётир Интизорни:
— Қани энди тура қолинг,
Аста-аста юра қолинг,
Назар солиб кўра қолинг,
Бир томоша қила қолинг,
Менинг сўзим била қолинг,
Тура келинг энди, ойим.

Бу сўзни эшитиб Интизоройим унча-бунча сўзга қулоқ солмай, келган меҳмонни писанд қилмай, ўз билганидан қолмай, олтин кўшкнинг устида туриб, кўшкнинг пас-

тида асб жаллоб буни кўриб, оғзи анграйиб, бурни танг-райиб томоша қилиб турди. Беш юз канизи билан кўшкнинг устида саф-саф бўлиб туриб, Интизоройим бу сўзларни айтиб турган экан:

Асб жаллоб, меҳмон қайдан бўласан?
Бир гап билан Исфиҳонга келасан,
От бозорга келиб отинг соласан,
Бу отингдан нима хабар биласан?
Сўрайман, сўзима жавоб берасан,
Жавоб беролмасанг, тайин ўласан.
Қутулмайсан, қўлга тушиб қоласан.
Асли ўзинг қай уруғдан бўласан,
Беҳуда сўзларни лофи урасан?
Асб-жаллоб, ҳозир ўзинг гуноҳкор!
Бу отингнинг асли нима касби бор?
Отингнинг касбидан бергайсан хабар.
Мен сўрасам хаёлларинг бўлинар,
Сендан савол сўрар бувиш Интизор.
Мен билмайман қандайин одатингни,
Нима дейди туз еб ўсган юртингни?
Не сабабдан баланд айтдинг отингни?
Бир ҳайвоннинг нархи шунча бўларми?
Халқ шундайин сўзга иноарми?
Подшолар юртини бериб оларми?
Ҳеч замонда шундайин гап бўларми?
Фалак урса боғнинг гули сўларми,
Қаҳр қилсам сенинг жонинг қоларми,
Ҳеч замонда шундай сўзлар бўларми,
Ҳайвонзотга подшо қизин берарми?
Не сабабдан баланд айтдинг отингни?!

Бу сўзни Интизоройимдан эшитиб, Авазхон бир сўз айтиб турган экан:

Аввал бошлаб таърифини айтайин:
Йиғин бўлса ирғитганман қўш отдан,
Сўзима қулоқ сол, эй шоҳнинг қизи,
Қирқ беш марта қувлаб келган Машатдан:
Кўрмайсанми жониворнинг суйини,
Қилади ҳар ерда ёрнинг тўйини,
Бир ғиштнинг устида ўзини сақлаб,
Олтмиш тўрт алвонда бордир ўйини.

Бу тулпорнинг донғи кўп ерга кетган,
Неча подшолар харидор бўп ётган,
Ололмай ҳаммаси ноумид кетган,
Ҳар шаҳарга борса ишни кўрсатган,
Ўзингиздай қизлар айрилмай ётган.
Бу отнинг пайида югурар душман,
Кўнглингизга олманг, гул юзли жонон,
Агар ёқса, ўйинини кўрарсиз,
Бу отдан айрилмай бирга юрарсиз.
Бу бедовнинг хосиятин кўрарсиз.
Ақли кўп, одамлардан зиёда,
От ҳукмида душман юрар пиёда,
Лочин деган қуш ўтирар қиёда,
Ўйин қилар, туринг, мана орада.
Асб жаллоб бўлиб бунда келибмиз
Ўзбак элдан мусофир бўп турибмиз,
Чамбилга тобедир мамлакатимиз,
Ўйинин кўрсатар мийган отимиз,
Жуда қизиқ экан сизнинг юртингиз;
Сўз сўйласанг бир нечаси кулади,
Бир хили одамни мазах қилади,
Бедовнинг қадрини қачон билади,
Тўғри сўзни кўнгилига олади.
Тўғри сўзни билган одам доноси(р).
Тавба, мен сўйласам кўнглим қабариб
Қизлар ҳам асовдай тувлаб боради;
Шоҳнинг қизи нима фармон қилади.
Шунинг ихтиёри билан бир гап бўлади.

Интизор сўзига жавоб беради,
Ҳар замон Авазхон бўйлаб қаради.
Кўшкнинг устида сатта дўп қизлар,
Қизил, яшил кийиб жайнаб туради,
Бу қизларнинг сардорига қаради,
Шундай қиздан бу ҳам умид қилади.

Бу сўзни Аваздан Интизор эшитиб:— Қани, отингнинг одатини билдир, нима иш кўрсатади?— деди. Шунда Аваз отининг одатини кўрсатмоқчи бўлди. Аваз отни як жилов қилиб, қамчи билан қўйиб-қўйиб юборди. От қамчининг зарбига гоҳ чикка, гоҳ пукка, қирқ газ сачраб кўкка ўйнай берди, дирка-дирка. Қошида бирга турган қизлар Интизор-ойимга: «Шу олтин кўшкнинг устидан бир коса шароб

узатсангиз, шу отли чиқа олармикан, ё тушиб олармикан»,— деди. Аваз пастда отини ўйнатиб ётир, Интизор-ойим бир коса шароб олиб Авазга узатиб, бу сўзни айтиб турибди:

Бир нечанинг тили гачча,
Холин билмаган бир неча,
Асб жаллоб хўп бек бачча,
Коса узатди ойимча.
Айтсак қойим келар сўзлар,
Атрофимда кўп канизлар,
Томошани кўриб қизлар.
Турган сатта сарвинозлар;
От сотмоққа бўлиб толиб,
Харидорни бугун излар,
Олинг аллаёр-аллаёр!
Ҳаммалардан ҳусним голиб,
Коса ушлаб, қўлим толиб,
Нозик белларим буралиб,
Сен отингни сотмоқ бўлиб,
Ўйинини маълум қилиб,
Бўлинг аллаёр-аллаёр!
Коса узатдим лаб-балаб,
Шароб ичсанг, қилгин талаб,
Сенинг кўнглинг алаб-ялаб,
Қаландар сифатли ўғлон,
Кўп канизлар сенга кулган.
Олтин коса қўлимдадир,
Узатдим, шаробга тўлган.
Келинг аллаёр-аллаёр!
Сўз айтади шоҳнинг қизи,
Устида гулгун қирмизи,
Йиғилишган сайрбоққа
Исфиҳон юртнинг кўп қизи.
Отингизни ойим кўриб,
Бу кўшкка равон келиб,
Қўлимдан косани олиб,
Ичинг аллаёр-аллаёр!
Боғда очилар тоза гули,
Мен ҳам чаманинг булбули,
Асб жаллоб кимнинг ўғли?
Қандайдир буни кўнгли?
Толди Интизорнинг қўли.
Бизнинг билан сирдош бўлинг,

Шу замон кўшкка келинг,
Толди қўлим, коса олинг.
Келинг аллаёр-аллаёр!

Қизлар турур ҳурдай бўлиб,
Тиши гавҳар-дурдай бўлиб,
Тар очилган гулдай бўлиб,
Ҳамма қизлар бирдай бўлиб,
Аваз ўйинин кўрсатар
Пастда мисли шердай бўлиб.
Интизорой қараб турар,
Қўлда коса ойдай бўлиб,
Отнинг ўйинини кўриб,
Ҳайвонзотга ҳайрон қолиб:
— Одамдан эси кўп экан,
Қандай бу ишни ўрганиб.
Бир гиштнинг устида туриб,
Ҳар алвонда ўйин қилиб,
Ўйинига кўп суюниб,
Кўшк устида шароб тутиб,
Хаёлин жуда унутиб,
Аваз ўша ишида бўлди,
Томошани қизлар кўрди;
Кўп қизларни қизиқтириб,
Аваз оти ўйин қилди.
Бу кўшкка назар солиб,
Дилбар ёрни Аваз кўриб,
Нозик қўлда олтин коса,
Узатиб турур буралиб,
Аваз «бунга борай, деди,
Ердан хабар олай, деди,
Дилбар қўли бунда толди,
Узатган шароби болди(р)»,—
Бу сўз шундай Авазхоннинг
Шу замон кўнглига келди,
Ғирот жиловин кўтариб,
Аваз отга шиддат қилди,
Бу, кўшкка равон бўлди.
Ҳами қизлар кулиб ётди,
Ана, бу, кўшкка етди.
Қарамай баланд-пастига
Бу ишларнинг ҳавасига,
Бекнинг назаркарда оти

Чиқди кўшкнинг устига,
 Авазхонга шароб тутди,
 Қўлини Аваз узатди,
 Шаробини Аваз ичиб,
 Жудагина маст бўп кетди.
 Косани қўлига бериб,
 Бунда қизлар ўйнаб-кулиб,
 Аваз отни пастга буриб,
 Пастга тушиб хон Ғироти,
 Одоб билан Интизорга
 Шу замонда таъзим қилиб;
 Бу ишларни қизлар кўриб,
 Машғулотман Аваз ўғлон,
 Кўп қизларнинг ақлин олиб,
 Ўзини ҳар йўлга солиб,
 Сайрбоғда ўйин қилиб.
 Жуда ҳам қизлар кўп бўлиб,
 Бу отнинг ишини кўриб,
 Ой Интизор ҳайрон бўлиб,
 — Юрингиз, қизлар борайик,
 Бирга юринглар, халойиқ,
 Кўшкка чиққанин кўрдик,
 Пастга тушиб ҳам кўрайик,
 Бу отни тоза билайик.

Ўйинини кўриб қизлар,
 Тан берди турган халойиқ,
 Салтанатда ойим шошиб,
 Қизлар буни олиб тушиб,
 Келаётир чувиллашиб,
 Ловдан рўмол пириллашиб,
 Сагта санам дириллашиб.
 Ўйин-кулги билан бари,
 Бу кўшкдан пастга тушиб
 Атрофини қизлар олди,
 Ўртада Авазхон қолди.
 Отнинг ўйини бас бўлди,
 Интизорнинг кўнгли тўлди.
 Қизлар кўпдир, Аваз ёлғиз,
 Ҳар на деганича бордир.
 Авазхоннинг ён ёғида
 Гул очилгандайин бўлди,
 От ўйини охири бўлди.

Шунда Авазнинг отига ишқивоз бўлиб, отнинг ўйинларини кўриб, олмоқчи бўлиб: «Бу бир қадрли одам экан, унча-мунча одамда бундай от бўлмайди. Бир келиб кетардай қилмайик, бу одамни отдан тушириб, бир зиёфат қилайик»,— деб, Авазни отдан тушириб, Интизор савдо дўст бўладиган киши бўлиб, Авазна бешлаб, баланд кўшкларда ўтириб, беш юз канизи хизматда бўлиб ҳар турли таомлар келтириб, Авазни зиёфат қилди. «Меҳмон деб бизни кўп иззат-ҳурмат қилди»,— деб, Авазхон икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Меҳмон қилди гапни ўйлаб,
 Келдик пастга отни бойлаб,
 «Меҳмоним» деб жонга жойлаб,
 Хаста кўнглим шодмон айлаб,
 Менинг кўнглимни шод айлаб,
 Меҳмон деса, қушдай бўйлаб,
 Бизман бирга ўтдай жайнаб,
 Беш юз каниз турар ўйнаб,
 Сабилдир сахийнинг нони,
 Ёзилгандир дастурхони,
 Мисли жаннатдай макони;
 Бунда бўлиб хоннинг жони,
 Отам юртимнинг султони,
 Қани келиб кўрса мени,
 Неча тоғдан ошиб келдим,
 Дарёдайин тошиб келдим,
 Жондан кечиб босиб келдим,
 Кўп ақлим шошиб келдим.
 Булбулнинг маскани боғлар,
 Меҳмон бўлдим, гул чорбоғлар,
 Кетди юрагимдан доғлар.
 Ошиқ бир-бирини йўқлар,
 Энди бўлди кетар чоғлар.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, қизлар кулиб, Интизоройимга: — Отининг эси кўп экан, ўзи бўшанг, эси йўқ экан, десак, бувишим, меҳмонингиз ҳар ишдан хабари бор йигит экан,— деди. Интизор:— Биз унча-мунча одамни меҳмон қилмасмиз, ҳар қандай ланги-лаванд билан ҳамгап бўлиб, ундай одамни юқори ўтинг қилиб юрмаймиз, албатта, эси бор одам билан ҳамгап бўламиз; эси йўқ одамдан нима оламиз! Нодонга ёношсак, ҳеч бўлмаган бир гап орттириб

қоламиз, бу одамнинг эси бўлмаса, биз кўшкка нимага чиқарамиз, албатта, ақли паст одам бўлса, мени меҳмон қилиб сийлади демайди, аввали мени гап қилади, бўлмаса сизларни элга ёйиб юради. «Қизларнинг бир нечаси мени яхши кўрди; бир нечаси қошини қоқиб турди, бир нечаси тегадигандай, менинг устимда ўла қолди» деб юртга лангқа чиқаради, ундай аҳмоқ одам бу ерда нима қилади,— деб зиёфат суҳбатини охир қилиб, кўшкдан ҳаммаси пастга келиб, отни айланиб кўрди.

Интизоройим:— Отингизни мен бир миниб кўрсам,— деди. Шунда Авазхон:— Сиз оладиган одам-да, албатта, миниб кўрсангиз биласиз. Биз сотиб, сизнинг пулингизни олиб кетсак, «миниб кўрмай, саҳтини кўриб олибмиз» деб юрасиз. Албатта, бу ўйингиз яхши,— деди.

Шунда кўп қизлар билан отнинг олдига яқинлаб бораверди. Авазхон отдан олисроқ турди. Қизлар яқинлаб эди, қантариқли турган от икки қулогини жимийтиб, қизларга қараб интилди. Қизлар сурлукиб, ақли шошиб, қочиб, илкисдан кейин қараб қайтаман деб, Интизор ҳам дустуман йиқилди. Авазхон бориб отнинг жиловидан ушлади. Тупуриниб, бари ери чанг бўлиб, Интизор ўрнидан туриб:— Бу отингизнинг одати қандай бўлди?— деди. Авазхон айтди:— Бунинг одати жуда андай бўлди. Қизлар маймунчидай йиғилганга аччиғи келди. Мана, бу отга нима бўлди?— деб Авазхон отнинг устига миниб олди. Бу ҳаммишаги от-да,— деб бир ғиштнинг устида ҳар алвонда ўйин қилди. Интизор буни бўлакдан кўрди, айтди:— Бу кўзи сингса, сўнгра ўрганиб қолар, мени миндириб пича ўйнатсангиз жуда яхши бўлар, ундан кейин менинг минганимга ҳам ўрганиб қолар,— деди. Авазхон:— Бу ўйни яхши айтасиз,— деб миндириб ўйнатмоқчи бўлди. «Қуббали қуюшқонлари бор экан, ботиб кетар» деб, кимхоб майин кўрпачалардан тўрт буклаб солиб, бувиш Интизорни канизлар кўтариб Авазхоннинг орқасига миндирди.— Отга ўзингиз ҳам ярашасиз экан,— деб қизларнинг ҳам димоғи чоғ бўлди. Авазхон аста отнинг ёлини сиқиб юборди, чўпчиб, дингиллаб кетди. Интизор кейинроқ ўтириб эди, Авазга ораси жипс бўлиб қолди. Аширбек сардорнинг хотини айтди:— Бу бувишимиз илгари от миниб кўрмаган; сизни бойлаб қўймаса, ўтиришингиз қўполдай, тушиб қолсангиз ҳам ажаб эмас.

Бунинг сўзи ҳаммасига маъқул келиб, заррин сочоқли шолдам пўталар билан йиқилмайдиган қилиб, ўхшатиб

бойлаб ташлади. Интизоройим айтди:— Энди қандай бўлдим?

— Энди тузук бўлдингиз, энди қандай ўйнаса, айрилмайсиз, итариб юборса ҳам йиқилмайсиз, сизнинг от ўйнатишингизни кўрамиз,— деб ҳамма қизлар қараб турди. Аваз отининг ўйинини кўрсатиб турган ери экан:

Қизларнинг вақтини хушлаб,
Авазни Интизор ушлаб,
Минган оти қадам ташлаб,
Аста-аста ўйин бошлаб,
Бу сўзни айтар Авазхон:
— Сағрингдадир харидоринг,
Ўйнагин, сендайин ҳайвон,
Сўнгра қилмасин пушаймон,
Изингни тополмас душман.
Сендан топмай мен ҳам озор,
Бугун бизга қизиқ бозор,
Мингашди ойим Интизор,
Томошани кўрсин қизлар,
Ўйин кўрсатгин, жонивор.
Қулоқ сол сўйлаган дурга,
Ҳали бизман бўлди бирга,
Ўйин кўрсатгин бу элга
Сағрингдаги харидорга,
Ўйинчи бўл бу шаҳарга,
Қайда бўлар ўсган юртим,
Сағрингдадир паризодинг,
Ўйна, жонивор, минган отим,
Эсимга тушар элатим,
Сағринга Интизор минди,
Ҳаяллаб бизга не бўлди?
Бу ўлкадан кетмоқ шулди
Эли халқим Интизорди
Опкелар деб қараб турди.
Минган отим ўйин қилди.
Бари қаҳ-қаҳ уриб кулди.
Ҳаял қилиб бунда турма.
Мендан ўзгани дўст билма!
Жонивор, бепарво бўлма,
Ақл билан туриб ўйла!
Бунда бизга раҳбар борми?
Ўйин қил бундан кетмоқни

Неча тоғлардан ўтмоқни,
Сен жонивор билиб ўйла,
Эртарақ юртга етмоқни.

Томошани кўриб қизи,
Қизиқ дейди, кўп канизи,
От ўйнатиб юрар ҳали
Гул чорбоғда бекнинг ўзи.
Чамбил элнинг зўрабори,
Ўйнайди минган тулбори,
Кейинидан эргашиб қулар,
Интизорнинг канизлари.
Аста-аста шумлик қилди,
Аваз ўйлаб буни билди,
Бу қизлардан олис юрди,
Авазнинг кўнглига келар:
«Бунда турмоқ нима даркор.
Агар шоҳга хабар берса,
Менинг юришимни билса,
Атрофимни лашкар олар,
Бир бошим ўртада қолар,
Олиб кетмоқ қийин бўлар,
Жўнамоқнинг вақти бўлар,
Қизлари чувиллаб қолар,
Кўлларидан не иш келар,
Ўйин қип четла, жонивор.
Кам-кам Авазхон ажралиб,
Кейин қолди кўп канизлар,
Ҳадик қилади Интизор.

Интизорнинг кўнглига келиб, Авазга бу сўзни айтиб
турган экан:

Жаллобим, сизга не бўлди?
Канизлар кўринмай қолди?
Бунча ерга келиб қолдинг,
От ўйинини ким кўрарди?
Елғиз қилманг Интизорни.
Маломат сўзлари борди(р).
Отни кейинга қайтаринг,
Кўшким остига етқаринг!
Хафа қилманг мендай гулни,
Ўйинидан кўнглим тўлди,
Олиб кетинг биздан пулни,

Кўзламанг олисга йўлни!
От жиловин кейин солинг,
Сиз ҳам менинг кўнглим олинг.
Қимматбаҳо экан молинг.
Пулингизни нақд олинг,
Канизлардан олис турманг,
Қиз деб бизни модон билманг,
Қайтинг, кўшққа борайик!
Тағи бизга шумлик қилманг!
Қаранг, тенди қирқин қизлар
Чарчаб югуриб бизни излар.
Ҳалак бўлди жами қизлар,
Ичи куйиб сарвинозлар,
Кейинингиздан эргашди,
Етолмай ақли шошади.
Бу гулзорда чопиб қизлар,
Балки биздан адашади.
Бир гап кўнглига кечади.
Сира бундай ишни қилманг!
Маломатга яқин юрманг!
Тортинмайин сўйланг бизга,
Юринг борайик канизга.

Шунда Интизорга Авазхон бу сўзни айтиб турган экан:

Тоғ асқари чалиб туман,
Йўлдан қайтмоқ бизга гумон.
Излаганим сендай жонон,
Ҳали сен ҳам қулай келган.
Юрагингдан кетсин армон,
Чамбил элда бўлсин даврон.
Унда ҳам бор кўшқу айвон,
Юра бер, гул юзли жонон!
Керак эмас сенинг юртинг,
Ўйласанг бу элдан кетдинг,
Эсимдадир мамлакатим,
Кўнглингдан чиқаргин жонон,
Қолар сенинг ота юртинг,
Хаёлингни сен бўлмагин,
Кетдим деб хафа бўлмагин,
Қолсам деб умид қилмагин,
Оғир бўл, енгил бўлмагин,
Миндирибман тубичоққа,

Үйин қилди гул чорбоққа,
 Тегасан мендай гўччоққа;
 Сени олиб кетсак якка.
 Үйинчи менинг Ғиротим,
 Чамбил юрти мамлакатим,
 Отам Гўрўғли авлодим,
 Юртга кетган таърифотим;
 Жонон сен кўнглингни бўлма!
 Элимда кўпдир ҳурматим,
 Чамбилда катта давлатим,
 Юра бергин паризотим!
 Йўлга қарар мамлакатим,
 Омон-эсон юртга борсак,
 Шу менинг катта давлатим,
 Кетар юрагимдан алам,
 Йўлга қарар ота-энам,
 Бирга-бирга юргин, санам.
 Аввали кўриб тушимда,
 Ишқингдан девона бўлдим,
 Сени излаб бунда келдим,
 Неча алвон ўйин қилдим
 Янгитда қўлга келтирдим,
 Хийламан отга миндирдим.
 Юр кетайик кўнгил хушлаб,
 Исфиҳон юртини ташлаб,
 Оп кетай Чамбилга бошлаб,
 Кўнглингдан гинани ташлаб,
 Юра бер вақтингни хушлаб!

Бу сўзни Аваздан эшитиб, ўсган мамлакатидан кетарини билиб, кўнглини бўлиб, юрган кунлари эсига тушиб, бу сўзларни айтиб турган экан Интизоройим:

Оҳ уриб тўқарман кўздан ёшимни,
 Мен билмадим энди қилар ишимни.
 Ет элларга мусофир қип бошимни,
 Қўлдан бердинг, қизлар, бх бувишингни,
 Кетар бўлдим, канизларим, хўш энди.
 Ҳозир юрагимда кўпдир армонлар,
 Бунда сабил бўлди кўшқу айвонлар,
 Ёшга тўлар бунда жодугар кўзлар.
 Тағи қўрганча омонда бўл, канизлар!..
 От устиди ойим ўпкаси тўлиб

Ҳз юртим деб, икки кўзи тўрт бўлиб
 Ҳз элига бунинг кўнгли бўлиниб,
 Неча савол канизларга гапириб,
 Бир сўз айтиб ой Интизор йиғлади,
 Йиғлаганман нима илож қилади.
 Интизорни Аваз ўғлон миндириб
 Бу сўзни айтиб Аваз бундан жўнади.
 — Кўп йиғлама, доғи ҳижронга тўлиб,
 Айтган сўзинг, ойим, сенинг бас бўлиб,
 Мен кетарман ўз юртимга мас(т) бўлиб,
 Бирга юра бергин бизман рос(т) бўлиб,
 Исфиҳон шаҳрида отин ўйнатиб,
 Хафа қилиб Интизорни йиғлатиб,
 Авазхон кетмоқчи элига етиб,
 Гул чарбоғдан чиқиб энди жўнади.
 Бораётир остида бедови ўйнаб,
 Кўп сўзни Авазхон кўнглида ўйлаб,
 Остида бедови тараққос бойлаб,
 Кўп чувлаб канизлар қолди айҳайлаб.
 Аваз шундай йўлга кириб боради,
 Ҳар замонда Интизорга қаради,
 Бурунгидан кам-кам тузук бўлади
 Авазнинг ақли кўп, ўзи доноди(р)
 Алдаб-сулдаб буни йўлга солади,
 Бу йўлларда қичаб кетиб боради.

Канизлар бунинг кетганини ўз кўзи билан кўриб, югуриб-елиб, «Энди қандай бўлса, буни отасига билдирайик»,— деб бориб, шоҳнинг давлатхонасида Интизорнинг отасига бу сўзни айтиб турган экан:

Қизинг катта эди бизлар шоҳ эдик,
 Исфиҳон юртига бир тангқа эдик.
 Қизинг кетди ному нишон қолмади,
 Билмаймиз қаёқдан бир одам келди,
 Лочиндай бўп келиб бунга чанг солди,
 Билмаймиз ҳамманинг ақлини олди,
 Бедав отнинг сағрисига миндирди,
 Сўнгра уни айтганига кўндирди.
 Қизинг кетди ному нишон қолмади.
 Сўнгра билдик, Чамбил элдан келибди,
 Хийла билан Интизорни олибди,
 Бизлар билдик, шу вақти йўлга кирибди,

Интизор иккови бирга бўлибди.
Қизинг кетди ному нишон қолмади.
Ойим кетди, бизлар ўтдай тутаниб,
Ғам лойига қолдик бунда чулғониб,
Учқур каби қанотимдан қайрилиб,
Югрук эдик, жанақ ердан тойрилиб,
Сен қизингдан, биз бувишдан айрилиб,
Кимларга йиғлайин дардимни ёриб,
Отаси деб келдик сизни ахтариб,
Фарзандининг ҳурматини қилар деб,
Подшо-да, ҳар ерга хабар берар деб,
Елғиз одам, уни ушлаб олар деб,
Балки оғир лашкар билан борар деб,
Ажратиб бувишимни олар деб,
У ёмоннинг жазосини берар деб,
Умид тортдик бурунгидай қилар деб.

Бу сўзни эшитиб, Интизорнинг отаси, боқиб ётган пол-
вонлари бор, ҳар тарафга хабар қилиб, бу сўзни айтиб тур-
ган экан:

Бу ишлардан мендай шоҳинг ғам емас,
Ҳаяллама, дарров отлан Эламас!
Кўкқашқа, отингни бу замон мингин,
Парли ёйни сен ҳам қўлингга олгин!
Чамбил юртдан элга биров келибди,
Гул чарбоғдан Интизорни олибди,
Каниэлари йиғлаб хабар берибди.
Мен буюрдим: сен Эламас биласан,
Қарамагин, отга қамчи урасан.
Ҳадаҳа қичагин, бу ерда турма,
Арпали чўлида етиб оласан!
Кўриб қолсанг, уни яксон қиласан.
Улганини сен менга билдирасан.
Ушлаб олсанг, тириклай келтирасан,
Дарров жўна, бу хизматга борасан.

Исфиҳон тала-тўп бўлиб қолади
Ҳар тарафга сипоҳилар от чопиб,
Юрур бир-бирига хабарчи бериб,
Подшо Аширбекни олди чақириб:
— Сўзимга қулоқ сол Аширбек сардор,
Қолмасин шаҳарда қанча амалдор,

Бунда неча туман лашкаринг бор,
Янгитта отланиб кетди Эламас,
Урушли кун бўлса сен ҳам кам емас.
Лашкарга, албатта, хабар бера кўр,
Ев-яроғинг шайлаб йўлга кира бер!
Лашкарингдан бу шаҳарда қолмасин,
Юриш қилсин, кўп ҳаяллаб турмасин.
Сўйласам, сўзимни англаб турасан,
Чамбилнинг юртини ўзинг биласан,
Ҳами одамларга сардор бўласан,
Кўрсанг Эламасни қўшиб оласан.
Отлангандан тушмай Чамбил борасан
Чамбилнинг юртига талон соласан!
Тўпу анжом олгин барини ортиб,
Ўтдай ёниб, анжомингни қизортиб,
Қичаб юргин, кеча-кундуз йўл тортиб,
Бошлаб бор, борини Чамбил етказиб,
Бориб кел, шоҳингнинг ишин биткизиб,
Гўрўғлини қалъасидан кўчиргин,
Тўп билан ур, пештоғини учиргин!
Вайрон қилиб юбор Чамбил шаҳрини,
Ўлдиргайсан Гўрўғлидай зўрини.
Банди қилгин Юнус, Мисқол парини,
Ўлжа қилиб олгин тулпорларини!
Олсин хизматкоринг ҳар на борини,
Олиб қайтгин шоҳнинг Интизорини!
Шоҳинг айтди кўнгилдаги борини.

Бу сўзни эшитиб Аширбек сардор
Тура келди у ўрнидан амалдор
Бу сўзни эшитиб бек сардор юрди,
Яроғини олиб отини минди.
Тўпи, тўпхонасиман анжомин олиб,
Миллион-миллион бунда лашкар йиғилди,
Мухрланган карнай тортиб жўнади.
Довшини эшитиб аскар қолмади,
Ҳаммасига сардор катта бўлади,
Эламас кейнидан кетиб боради.
Булардан илгари Эламас кетди.
Шаҳардан чиққандан узмай ёй тортди
Авазни кўрмайди, тўғрилаб отди.
Арпакўлда бораётир Авазхон,
Бошидан гувуллаб неча ўқ ўтди.

Авазхон шу замон бурилиб қараса,
Ҳеч одам кўзига кўринмай ётди.
Аваз билмас, Интизорой билади,
Бу ўқ отган жуда полвон балоди(р),
Авазхон иркилиб кейин қаради.
— Қандай одам тушди, буни билай, деб,
От жilовин мен ҳам сақлаб турай, деб,
Агар келса бир рўпара бўлай, деб,
Қон тўкишиб тандан бошин юлай, деб,
Баччағарга жуда изза берай, деб,
Ҳеч бўлмаса банди қилиб олай, деб.

Авазнинг бу сўзини эшитиб, Интизоройим бир сўз
айтиб турган экан:

Сенинг билан била чиқдим элимдан,
Манманлик кетмайди сенинг кўнглингдан.
Ул сенинг ортингдан тушди зўр полвон,
Унинг билан бўлолмассан баробар,
Бундай бўп ҳаяллаб турмоқ не даркор?!
У Эламас ниҳоятда зўравор,
Ўзи одам, билсанг мисли аждаҳор
Ёй тортар, мерганлик одатлари бор.
Ҳали кўргани йўқ, сендан беҳабар,
Устингдан гувуллаб сенинг ўқ ўтар,
Ўйласанг, бу ерда туришинг бекор,
Душманнинг қўлига бўлмагин дучор!
Кўриб қолса, қутулмоқлигинг душвор,
Айттайин, бегижон, туришинг бекор!
Таваккал қил, минган отни қичай бер,
Бундай бўлма, сен ҳам бошингни қутқар!
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Сен ўзингни ўққа тутиб турмагин,
Насиҳатим шудир: манман бўлмагин,
Манманликдан сен наф топмай юрмагин,
Қамчи ур, бегижон, бедов отингга,
Қарамагин ҳеч бир олди-ортингга,
Қичов билан етгин мамлакатингга!
Яқинлагин сен ҳам Чамбил юртингга!
Ҳар замонда суриб ташлар жонивор,
Қичасанг, душмандан отинг қутқарар,
Ҳар на ҳожатингни бу ҳам битқарар!

Неча тогдан турмай сени ўтказиб,
Чамбил деган элатингга етқарар!

Бу сўзни эшитиб, Авазнинг айтиб турган сўзи:

Ҳозир дамдир, бўлак дамни дам дема,
Эламасни зўр деб сира ғам ема!
Эламасдан Авазхонни кам дема!
Авазхон дер: саваш ётсам майдонда,
Ботирларга уруш шундай даврон-да,
Эламасни бунча таъриф айладинг
Бир одамдан қочган асли нодон-да,
Қани келсин, бир рўпара бўлайин,
Ким ўлади, ким қолади кўрайин,
Зўрлигини кўрмай бирор полвоннинг
Қандай қилиб ишига тан берайин?
Бошимдан ҳар замон ўқи ўтади
Унинг учун кўнглинг бўлма, Интизор!
Мерганларнинг бари шундайин отар.
Ўқ отишмоқ бизга эмас эътибор,
Ёй андоз мерганлар ҳар элларда бор.
Мардлар майдонга тушса билинар,
Қочмоқлик ўлимдан қаттиқ кўринар.
Мард бўп келдим Исфиҳоннинг элига.
Одам бўлиб чиқдим Арпа чўлига,
Эламасдан, дилбар, сира ғам ема!
Менинг ҳам ғайратим билсанг шунча бор.
Ғайратимдан йиғлар ундай душманлар
Кўрганинг йўқ Авазхоннинг ишини,
Алпдай майдонда бу туришини,
Келса қайтарарман қанча кишини,
Кўрганинг йўқ сен тўранг савашини,
Сулатганман нечовларнинг лошини.

Бу сўзни лоф уриб Авазхон айтди.
Шу вақти зинғиллаб бир ўқ ўтибди,
Отни кўндаланг қип Аваз қаради,
Эламас кейнидан яқин етибди
От тўхтатди Чамбил элнинг тўраси,
Яқинлади Эламасдай балоси,
Арпақўлда кўринди Аваз қораси.
Уст-устига шиқирлатиб ёй тортди,

Яшиндайин ёниб бу замон кетди,
 Авазхонга энди яқинлаб етди.
 Аваз отни бир кўндаланг қилибди,
 Ёнбошидан ённинг ўқи урибди,
 Авазхонни отдан жудо қилибди,
 Отидан учириб буни йиқитди.
 Ярадор бўп Аваз бунда қолибди.
 Улик-тиригини билмай Интизор,
 Ўз ҳолига йиғлаб бунда муштипар.
 Қуйругин қарқара қилиб жонивор,
 Аваз қолди, Ғирот бундан жўнади
 Жонивор яшиндай оқиб боради,
 Интизор боради қўрқиб дириллаб,
 Ғиркўк кетди отган ўқдай зариллаб.
 Интизор боради кўзини ёшлаб,
 От опкетди Чамбил юртига бошлаб.
 «Кетдим,— дейди,— ўз юртимдан адашиб»,
 Отнинг шамолига ақли шошиб,
 Икки қўллаб эгарига тармашиб.
 Бу Эламас Интизорни кўради:
 — Сен жувонмарг, энди қайда борасан?
 Отнинг жиловини тортгин, Интизор!
 Бошқа юртда энди сенга нима бор?!
 Эр изласанг, Исфиҳонда топилар!
 Илдамлаб Эламас қувиб боради,
 Еринг ўлди энди қайда борасан?
 Кўрмаган юртларда нима қиласан?
 Ўзбошимча, энди қайда борасан?
 Унда борсанг, нима жавоб берасан?
 У элда билмайсан ҳеч бир кишини.
 Сен жувонмарг, тортгин отнинг бошини!
 Биаламан, отингга шиддат қиласан,
 У юртга борганда кимни биласан?
 Қичаб бориб энди кимман бўласан?
 Қайтгин, шоҳнинг қизи, қайда борасан?
 Мен агар ёй тортсам, тайин ўласан,
 Бошқа юртда беқадр бўп қоласан.
 Ўзи келган номни унда кўтариб,
 Сен жувонмарг, шарманда бўп ўласан!
 Торт отингни энди, кейнингдан етдим,
 Сен отни тортмасанг, ўқ билан отдим,
 Қайт, жувонмарг, энди сени сулатдим.
 Мени чўлда мунча қалак қиласан,

Қушдай учиб пилдираб кетиб борасан,
 Қайт, жувонмарг, армон билан ўласан!

Қўққашқа отига қамчи уради,
 Арпалидан ўтиб қувиб боради,
 Қувиб неча белдан ўтиб боради,
 У бузуқ тоғларда кетиб боради
 Неча фурсат қолмай ияриб чопди
 Кўп қичаб юргандан Ғиркўкдай тулпор,
 Қорасин кўрсатмай кетди жонивор.
 Интизорой ўз бошига бўлади,
 Чамбил элни бедов кўзлаб жўнади,
 Неча вақт Эламас қувиб кейнидан,
 Бу отнинг қорасин кўрмай қолади.
 Баланд ерга чиқиб шундай қаради,
 Қаёққа кетганин бунинг билмади.
 Ҳарчанд туриб зўр Эламас қаради,
 Ўйлаб туриб, энди бундан жўнади.

Бундан бориб мен ҳам шоҳни кўрай деб,
 Қизи қайтмай кетди хабар берай деб,
 Исфиҳон шоҳига маълум қилай деб,
 Йўлда отган менинг онгим бор эди,
 Бориб излаб уни топиб олай деб,
 Исфиҳонга мен ўнгариб жўнай деб,
 Кўрсатиб, подшодан инъом олай деб.
 Ҳар на ўчни қолган онгдан олай деб.

Бу сўзни айтиб қайтди. Кўп лашкар билан Аширбек келаётибди. Бизнинг сафаримиз Чамбилгача бўлди, деб лашкардан илгари тушиб келаётиб, Арпали чўлда Авазнинг ўлик суратида бўлиб ётганини кўрди, лашкарига «Тўхта!»— деб довуш қилди. Каттасининг амрини тутган лашкар тўхтади. Аширбек Авазнинг устига гўр-ер ёпиб, панага олди. Ҳамма лашкарга буюрди, чодир-чаманни тикиб, Арпали чўлга лашкар қўниб ётди. Аширбек лашкарининг олдига чодирини тикиб ўтириб эди, Эламас қайтиб келиб қолди. Ҳарчанд қаради, отган одамидан нишон топмади. Бу одамлардан сўраган билан, билмади. Шунда Аширбекка қараб Эламас бир сўз айтиб турган экан:

Оша юртдан бунда биров келганди,
 Ўқ тегиб йиқилиб, бунда қолганди.

Қаёққа юбординг мен отган онгни?
Эламас барингдан сўраб турганди.
Агар билсанг хабар бергин, сен Сардор,
Душман бўлиб менга бу иш не даркор!
Ким экан у, мен ҳам уни кўрайин,
Қайси элдан келган экан, билайин,
Каттасан, Аширбек, сендан сўрайин.
Қулоғимга шоҳдан етди у замон,
Гўрўғлининг ўғли эмиш, бегумон.
Интизорой кетди Чамбил шаҳрига,
Бориб кўриб, у ҳам қилар пушаймон...

Аширбек Эламасга қараб бир сўз айтиб турган экан:

Полвонликда бундай нодон бўлмагин,
Сен бизларга тухмат айлаб келмагин,
Исфиҳондан оғир лашкар келибди,
Ўқ теккан кишини нима билибди,
Хаёлингга ажаб гаплар келибди!
Аввали сенинг ҳам отганинг ёлғон.
Ким бўлса етказмай тоза қутулган,
Ўзига ишониб бу юртга келган,
Сен агар етишсанг баробар турган,
Ўз дўлингдан ушлаёлмай қочирган.
Агар бунда кўзга тушса бирор жон,
Сенсиз биз ҳам сира қўймаймиз омон!..
Қани, кўрсат бизга қолган кишини,
Биз қилармиз ундай одам ишини,
Қузғунларга емиш қилиб гўшини,
Сен билмайсан биз кесармиз бошини.

Ҳарчанд бу сўзларни, айтиб, «билмаймиз» дегани билан
Эламас тан олмади, ўз билганидан қолмади, бировнинг га-
пига қулоқ солмади. Шу куни кеч бўлди, Эламас полвон бу
ишга диққат бўлиб, «Мен шоҳнинг қошина борайин, қил-
ган ишим беўрин бўлди, буни бир арз қилиб кўрайин»,—
деб шоҳга қараб жўнаб кетди. Лашкар ётгандан кейин
Аширбек Авазни уйига олиб келиб, ярасига дори-дармон-
лар қилиб, хотинига бу сўзни айтиб турган экан:

Бизни паноҳ тортиб келган Авазхон,
Интизорни олиб юртига равон,
Арпалида отган Эламас полвон.

Мусофирдир эҳтиёт қил, бўйингдан!
Бу маконда эшикни очиб ўлтирма,
Дўст йиғлатиб, душмангани кулдирма,
Бир етар-етмасга сирим билдирма!
Дилбар ёр, Авазни сенга топширдим,
Авазхонни хафа қилма, сўрагин,
Дори қўйиб, ярасига қарагин,
Гумон қилиб, бир нечалар сўраса.
Аваз деса, тўғри жавоб бермагин.
Подшо билса, хонумсним куйдирар,
Тириклайин теримизни сўйдирар.
Албатта, Авазга бўлгин эҳтиёт.
Аваз деса, сўзга қулоқ солмагин.
Аваз деган гапни сира билмагин,
Бурун қандай бўлсанг, шундай бўп юргин,
Аваз ночор бўпти қарашиб тургин.
Вақтин топсанг кўнглин сўраб ўтиргин,
Бирон жойда айта кўрма, сўзингдан,
Авазхон деб чиқармагин оғзингдан.
Мен мард эдим, сен ҳам мендай мард бўлгин!
Бировга сир айтмай, эҳтиёт қилгин.
Бу сўзима, дилбар, сен қулоқ солгин,
Меникидан агар чиқса Авазхон,
Мени подшо дорга тортар бегумон.
Шундай ишга Аваз гирифтор бўлган,
Яраси ошқинлаб, ҳолин танг қилган,
Қўлингдан келганча, қарагин, жонон,
Вақтида сепиб тур дориман дармон,
Сен ҳам тажрибали гул юзли жонон.
Бу элда кўп билсанг, бизларга душман,
Ҳеч қайсиси билмас Аваздан нишон.
Ажали етмаса одам бўлар-да,
Хизмат қилсанг яхшиликни билар-да.
Ғариб бўпти ҳожатини биткаргин,
Қаттиқ кунда бу азобдан қутқаргин,
Авазхонни муродига етқаргин!

Бу сўзни ёрига Аширбек айтди,
Ҳар на деганини қулоққа тутди.
Тайинлаган сўзин барин эшитди,
Авазни ётқизиб таги заминга
Кўп сўзни тайинлаб Аширбек қайтди.
Ҳеч кимсага юришини билдирмай,

Сардор чодирга қараб йўл тортди;
Кириб Сардор ўз чодиринда ётди.
Шу замонда эрта-мертан тонг отди,
Ҳамма лашкар туриб энди ўрнидан,
«Етишимиз не ётиш?»— деб турибди,
«Бизни подшо узоқ сафар қил, деган,
Сардор, сизга бизни бошлаб бор деган».

Бу сўзни эшитиб Сардор айтди:— Подшо шундай буюрган бизни, Эламас гапириб кетди ажаб сўзни; қани, бу подшога кетди. Подшога бориб арз қилар, ё қайтсин дер, ё шу ерда ётсин дер, бир хабар бўлганча турайик, қани, Эламаснинг гапининг охирини кўрайик, нима бўлар экан билайик.

Эламас кетгандан ўз мазгилига бориб ётди, эрта-мертан шоҳнинг давлатхонасига етди. Эламасни подшо чақириб, бу сўзни айтди:

Исфиҳон юртида ҳам шағалмас
Нима ишлар қилиб келдинг, Эламас?
Душманнинг кейнидан тушиб бордингми?
Ё бўлмаса йўлиқа олмай қолдингми?
Ҳисобингни топмай қайтиб келдингми?
Ё ўзингдан зўрга дучор бўлдингми?
Сен ишингдан хабар бергин, Эламас!
Остингга миндирдим бир яхши тулпор,
Полвон, зўрликка сенинг номинг бор,
Сен қилган ишингдан бергайсан хабар,
Қандай бўлиб элдан кетди Интизор?
Қай душман қўлига бўпти гирифтор?
Ҳозир менинг кўнглимда кўп пушаймон,
Қизим кетиб, менинг бошим ганг бўлган,
Ҳар қайсинг катталиқ қилиб лоф урган:
«Дунёда ким бор?»— деб хўп кўтарилган,
Қани қилган ишинг, Эламас полвон?
Ҳамманг ҳам бу ерда анграйиб қолган:
Чамбил деган юртдан бир ботир келган,
Қуюлиб, қийғирдай бўлиб чанг солган,
Ўз бошингни қутқариб баринг қолган,
Эламас, сўйлагин, ишинг не бўлган?!

Бу сўзни эшитиб, Эламас полвон ўтдай туташиб, ғайрати ғайратига етишиб, дилтанг бўлиб, аччиғи келиб, шоҳга рўпара бўлиб, бу сўзни айтиб турган экан:

Аё шоҳим, сенга айтай сўзимни,
Қайтаролмадим-ку сенинг қизингни,
Арпали чўлида қувалаб етдим,
Олдидаги одамни мен отдим.
Тувадоқдай қилиб чўлда сулағдим.
Қизинг танҳо қолди отнинг устида,
Улар дедим, мен қизингни отмадим,
Ҳарчанд қувдим, сирагина етмадим.
Кўп сўзлар гапирдим элга юргин деб,
Отнинг жилловини тортиб тургин деб,
Не бўлса сўзима қулқ солгин деб,
Бу ишингдан қайтгин, элга боргин деб,
Минган оти тулпор экан қутулиб,
Қанча қувдим жувонмаргни ютиниб,
Бўйни узилсин, тоза кетди қутулиб,
Қулқ солмай сендай шоҳнинг боласи,
Қизинг қурсин, худонинг бир балоси,
Ҳарчанд қувган билан мен ҳам қайтайин.
Тоза кўринмайин кетди қораси.
Баланд ерга сўнгра чиқиб қарадим,
Қаёққа кетганин чўртта билмадим.
Қийғир деган қуш ўтирар қияда,
Минган оти учар қушдан зиёда,
Ҳақнинг яшинидай оқиб боради,
Чўлда юрган ўзи тилсиз балоди(р);
Шундай отни қизинг миниб жўнади,
Мен отиб ташласам тайин ўлади.
Сендай шоҳим сўнгра гина қилади.
Эламас ҳам юрар йўлин билади,
Умидини узиб қайтиб жўнади.
Ҳисобим тополмай мен, йўлдан қайтдим,
Изим билан юриб Арпали етдим,
Арпа чўлда отган кишим йўқотдим,
Йиқилган ерини мен келиб кўрдим,
Сўнгра гумонимни Сардордан қилдим.
Кўп лашкарман Сардор бориб кўнибди,
Нима қилса, Сардор ишни қилибди.
Сардор билиб менга айтмай турибди.
Ҳамма лашкар, амалдордан сўрадим,
Сўраб ундан ҳосил бўлмай муродим,
Азоб тортди, қайтайин танда жоним,
У Аширбек бўлди менинг гумоним.
Аширбек устига келиб қолгандир,

У ярадор ётган кишин кўргандир,
 Улайн мен, сўйламаймаң ёлгонни.
 Сардор менга душманликни қилгандир,
 Улик-тиригин билдирмай тургандир.
 Рост иши ёлгонга чиқиб Эламас,
 Шоҳим, сиздан кўп уялиб қолгандир,
 Ҳозир қилган ишим бекор бўлгандир.
 Кўзга тушмай бунда кўринмай кетди,
 Унга раҳбар бўлиб паноҳ бермаса,
 У отилган одам қаёққа кетди?!
 Ҳеч замонда шундай гаплар бўларми,
 Бу ёйнинг ўқидан омон қоларми?!
 Ғамли кунда мен ҳам тортиб оху вой,
 Тортганда буклаиб кетди сарийё,
 Кўрдим ўқи тикка бориб нурадди,
 Бир ёнбошин ялпиратиб опкетди.

Эламасдан бу сўзни эшитиб бир нечалар айтди:— Эламасники рост, бу тортса, ёйнинг ўқи уч тошлик йўлга боради, у текса, қандай одам омон қолади?

Бир нечалар айтди:— Эламасники ёлгон, шундай ўтирик сўзни ўзи эплаб келган, албатта; у одамга йўлиқса, у одам кетиб бораётган одам, бу унинг кейнидан отади, ундан бурун шоҳнинг қизини юлиб кетади, шу гапга ҳам одам ишонадими! Хотин олиб қочган одам, албатта, кейинига миндириб, ўзи от бошқариб кетади, ҳеч маҳалда шоҳнинг қизини олдига миндириб қочган йўқдир; кейинидан ўқ бўшатиб, олдидаги одамни отибди, мингашган одам омон қолибди!

Подшолик ажаб нарса, шунга ҳам қулоқ солиб, «ҳаммаси рост»,— деб [турибди].

Эламас бурунгидан зиёदारоқ уялди, хафа бўлиб туриб кетди, мазгилга бориб ётди. Эламаснинг нам тортганига қариндош, оға-инилари изза бўлибди. Шунда Саранжом бойвуча деган энаси бор эди, бир оз айёрлиги ҳам бор эди, Эламасга қараб бу сўзни айтиб турган экан:

Ҳар ерлардан дарагини сўрарман,
 Бу шаҳарни, болам, эҳчаб кўрарман.
 Бу ишингнинг ҳақиқатин биларман,
 Сўнгра мен ҳам шоҳ қошига борарман.
 Ҳозир сени подшо ёлгончи қилган,
 Билиб туриб, шоҳга изза берарман,

Юриб ҳар уйларга хабар қиларман,
 Қўймасман, уйма-уй юриб сўрарман.
 Олти ўғлим бу шаҳарда амалдор,
 Олтоvidан катта Эламас сардор.
 Уққа ўзин урган, бари хизматкор,
 Эламаснинг иши бўлибди бекор,
 Бунинг учун хафа бўлмоқ не даркор.
 Шоҳлар эшигида кўпдир иғвогар,
 Ҳар қайси ҳар сўзни кўплаб гапирар,
 Айтса айтибди-да, у ишлар бекор,
 Элдан элга энанг юриб ахтарар,
 Ахири билганлар дарагин берар,
 Энанг топмай қўймас бўлар хабардор,
 Бу энангнинг айтган сўзи шу бўлар.
 Унинг учун, болам, хафа бўлмагин,
 Диққатликдан уйда чўкиб қолмагин,
 Мен сўйлайман сенга тасалли бериб,
 Ҳар кимнинг мазгилин мен бориб кўриб;
 Аваз деб эшитдим унинг отини,
 Миниб келган Гўрўглининг отини.
 Шоҳнинг қизи бўпти шунинг хотини,
 Зое қипти қўзимнинг хизматини,
 Шоҳ қилмабди Эламас ҳурматини.
 Кўролмайти — куюб-ёнар бир неча.
 Мендан қолмас, кирарман ҳар бир кўча
 Мен борарман ҳар мазгилга ахтариб,
 Ешу қари қолмай, даракни солиб.

Бу сўзларни энаси Эламасга айтиб чиқиб, юриб ҳар кимдан сўраб, ногаҳон гузари Сардорникига тушди. «Сардорникида Аваз бор эмиш» деган гап қулоғига тегиб борган эди. Сардорнинг хотини бу кампирни кўриб, остига тўшакни солиб, нон қўйиб ўтирди. Эламаснинг энаси ҳеч нимани билмаган киши бўлиб, ўтган-кетгандан тимсол қилиб, Сардорнинг хотинига бир сўз айтиб турган экан:

Жоним болам, эшит менинг сўзимни,
 Эгам сарғайтмасин қизил юзимни,
 Йўлида тўрт қилиб икки кўзимни,
 Жигарим деб сўрайман Авазимни.
 Аваз келган, шоҳ қизига харидор,
 Элдан кетди, ўлсин энди Интизор.

Ҳар ерлардан сўровини сўрайман,
 Аваз бўпти Арпалида ярадор.
 Эшитдим раҳбар деб Аширбек сардор,
 Авазимдан биларсанми ҳеч хабар?
 Билсанг менга жавоб бергин гажакдор!
 Менинг сўзим кўнглингга олмагин,
 Жон болам, сен мендан гумон қилмагин.
 Аваз дейман, кўздан оқар селоб ёш,
 Авазинг энаси менга қариндош,
 Бир эмчакни била эмган, эмикдош,
 Авазинг энаси, болам, мендан ёш.
 Аваз ўзи бир деганнинг боласи,
 Мен бўламан Авазжоннинг холаси,
 «Аваз шунда»,— деди, мен ҳам қувондим,
 Ҳеч кимга билдирмай, жон болам, келдим.
 Худо дейман, кеча-кундуз йиғлайман,
 Билдирмайман, ҳар кимсадан сўрайман.
 Томирман-да, қайишаман Авазга,
 Авазжоннинг ярасини билмайман.
 Билмайман қандайин бўлган замон-да,
 Агар шоҳлар билиб қолса, ёмон-да,
 Авазжоним бўлсин бунда омон-да,
 Аваз учун мен юрибман туманда.
 Жигарим боласи учун йиғладим,
 Кеча-кундуз мен ҳам тинмай сўрадим,
 Эмиш-эмиш, мен яқинда эшитдим,
 Шунда эмиш Аваз деган қувватим.
 Мен сўрайман Чамбил элнинг мардини,
 Қандай қилай синглимнинг фарзандини.
 Жавоб беринг, Сардор бекнинг хотини,
 Қилибсиз-да Авазнинг ҳурматини?
 Хазон урмай борга гуллар сўлмасин,
 Сўлган гулга лочин чангин солмасин,
 Эҳтиёт қил, элда душман билмасин,
 Билиб Авазимни, банди қилмасин!
 Яхши қара, Авазжоним ўлмасин,
 Подшолар зулмига дучор бўлмасин,
 Мендан бошқа бўлак киши билмасин,
 Эҳтиёт қил ҳеч бир жонвод кўрмасин.

Бу сўзни эшитиб, Сардорнинг хотини бу гапга ҳайрон
 қолиб, неча сўзлар хаёлига келиб, бу кампирга сир берма-
 ган киши бўлиб, бир сўз айтиб турган экан:

Маломатга бизни танғиб халойиқ,
 Авазинг ким бўлар? Нима билайиқ!
 Ундай деб чиқарма, момо, довшингни,
 Биз билмаймиз Аваз деган кишини;
 Келиб Аваз дейсан, мендан сўрайсан,
 Ёмон билдим, моможон, юришингни!
 Авазга бизларни сен раҳбар билиб,
 Аваз деб сўрадинг сен гумон қилиб,
 Жосус¹ бўпсан, момо, бу ерга келиб,
 Утирибсан сен Авазни гапириб.
 Мен аёлман, жаҳонгашта бўлмасам,
 Авазинг ким бўлар, сира кўрмасам,
 Аваз билан мен қадрдон бўлмасам,
 Аваз дейсан, мен гаплашиб юрмасам.
 Хола бўлсанг, Авазни ўзинг биласан,
 Тағи бунда бир иш бошлаб келасан.
 Келган йўлдан кетгин, бўлмагин айёр,
 Авазингда менинг нима ишим бор?!

Бу сўзни Сардорнинг хотинидан эшитиб, кампир тағи
 бир сўз айтиб турган экан:

Бир яратган худойингнинг ҳурмати,
 Мен биламан, сен ҳам бир шоҳ фарзанди.
 Жосус деб сен мени гумон айлама,
 Яхшилик қил, ёмонликни ўйлама,
 Беҳуда жонингни, болам, қийнама!
 Аваз дейман, ширин жоним сотаман,
 Қайтай, жигар учун қонлар ютаман.
 Бўлак сўзим йўқдир сенда, фарзандим,
 Авазнинг ярасин сўраб қайтаман.
 Аваз йўлиқибди ўзидан зўрга,
 Йиқилиб қолибди Арпали чўлга,
 Авазжоннинг ярасини сўрайман,
 Авазнинг ўзини кўрмасам гўрга,
 Омон бўлсин, кўриб нима қилайин,
 Яраси тузукми, шуни билайин,
 Авазжоннинг дарагини эшитсам,
 Қўл очиб ҳаққингга дуо қилайин.
 Яширмагин мендан, ўзга билмасин,
 Зор йиғлаб, энаси сочин юлмасин,

¹ Қўлэзмада жонсиз.

Қайтай болам, куйганимдан сўрайман,
 Жигарим боласи ғариб ўлмасин!
 Кулоқ сол момоннинг айтган тилига,
 Улмасин-да, кетсин у мазгилига,
 У ҳам ёлғиз Исфиҳоннинг элида,
 Тушиб қолмасин-да зўрнинг қўлига.
 Эшитиб, жон болам, бунда келаман,
 Аширбекни кўплар дуо қиламан.
 Аширбек Авазга раҳбар бўлибди,
 Тайинлаб қўлингга эринг берибди.
 Куйганимдан сўраб келдим бу ерга,
 Сендай қизим мендан гумон қилибди,
 Хаёлингда момонг мастон бўлибди.

Бу сўзни кампирдан эшитиб, Сардорнинг хотини:—
 Авазнинг момо холаси бўлсангиз, ўқ тегибди, ярадор бў-
 либди, энди орадан олам-жаҳон кун ўтди, ундан бери яра-
 лари қора қўтир бўлиб, битайин деб қолибди,— деди.

Бу сўзни эшитиб, кампир ўрнидан туриб:— Болам ту-
 зук бўлса, бўлди-да,— деб Сардорникидан чиқиб, подшо-
 нинг давлатхонасига бориб, подшога бу сўзни айтиб ту-
 рибди:

Аё шоҳим, сенга айтар сўзим бор,
 Мен қариган гулдай сўлган тарзим бор;
 Кўп ишлардан сиздай шоҳим беҳабар,
 Хабар олиб келди мендайин ночор.
 Сирини яширмас сира мард киши,
 Тониб турмоқ асли номарднинг иши,
 Кажга айланган шум фалакнинг гардиши,
 Ҳақ деб чиқар ғамли қулнинг довуши.
 Қурисин илоҳим подшолар иши,
 Эламас ишини ёлғон билибди,
 Қилган иши ўтирик бўп қолибди.
 Лашкар боши Сардор раҳбар бўлибди,
 Узи йўқда хотинидан сўрадим,
 Яралари қора қўтир бўлибди;
 Авазхонга Сардор қараб ётганди,
 Арпалида менинг болам отганди,
 Арслонимнинг иши ёлғон бўлганди,
 Уялиб уйида ётиб қолганди.
 Эламасдай болам бунда зўрабор,
 Авазни боқиб ётсин Аширбек сардор
 Авазни отдим деб бу ерга келса,

Мазақ қип кулибди қанча амалдор.
 Ҳар қим ҳам ўйласа бу иш дард қилар!
 Мендай мунглиғ кўп тараддуд қилади,
 Авазнинг хабарин унда билади,
 Сардорнинг ишини англаб бу замон,
 Сиздай шоҳга келиб хабар беради.
 Эламас ҳам неча йиллик хизматкор.
 Бу кўтоҳлик, шоҳим, ҳар кимдан ўтар,
 Ҳар кимсадан мен ҳам эҳчаб сўрадим,
 Ишингизни қилган Аширбек сардор.
 Мен биламан, ҳар шаҳарда тили бор,
 Султоним, бу ишдан сиз ҳам беҳабар,
 Аширбекнинг тўғри бўлса кўнгили,
 Туриб ўйланг, Аваз унга не даркор?!
 Кўргандан Авазнинг бошин олмасми?
 Улдирмаса, бунда олиб келмасми?
 Подшонинг ўчини ундан олмасми?
 Ёмон яхши шунда айрилиб қолмасми?
 Шундай бўлса, қўлинг устин бўлмасми?
 Аширбекни сира тўғри билмадим,
 Тўғри одам шундай ишни қилмасми?

Бу сўзни кампирдан эшитиб, бекларни йиғиб, «Бу гап
 қалай?»— деб сўраб, Аширбек сардорни чақириб ҳарчанд
 сўради, бўйнига олмади. Шунда Исфиҳон подшоси Ашир-
 бекка бир сўз айтиб турган экан:

Аширбек, сен нега бундай қиларсан,
 Кўрганларни бунда ўрлаб енгарсан?
 Қип юрган ишингдан сен беҳабарсан,
 Лашкарбоши — сен ҳам бир амалдорсан,
 Жосуслик ишларни нега қиларсан?
 Юртнинг ихтиёрин мен сенга бердим,
 Аскару асбобим сенга топширдим,
 Мамлакатга сени мен катта қилдим,
 Бундай сўзни сендан эшитиб турдим,
 Шу ишинг рост билиб мен гумон қилдим,
 Мен сенинг ишингни бир ёмон билдим.
 Гўрўғли юртидан бунда келибсан,
 Менинг билан бунда бирга бўлибсан,
 Бизнинг юртда яхши ўрин олибсан,
 Оқибат сен бир иш бошлаб турибсан,
 Гўрўғли авлодига паноҳ берибсан.

Мазгилингга бирор одам борибди,
 Аваз сеникида, аниқ билибди.
 Билиб туриб менга хабар берибди,
 Шу ишинг, Аширбек, ажаб бўлибди,
 Шоҳлар эшитиб, бари бизга кулибди,
 Менинг подшолигим, Сардор, биласан,
 Шу иш рост бўлса, ўзинг ўласан...
 Мудом хаёлингга ўтади губор,
 Гўрўгли — Ёвмитда сенинг тилинг бор.
 Сендан хабар у юртларга боргандир,
 Сенинг сўзинг билан бунда келгандир,
 Бир иш бошлаб, ярадор бўп қолгандир,
 Ёмон кунда сенга дучор бўлгандир;
 Мазгилингга сақлаб кепсан ўғлонди,
 Аваз сеникида, тоза билгандир.

Бу сўзни шоҳидан эшитиб, Аширбек сардор ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Элатим деб, шоҳим, қилдим хизматди,
 Ёлғиз кўриб, бизга қилманг туҳматди,
 Бундай сўзни айтмоқ энди уятди,
 Бу сўзингиз жуда ҳам катта гапди (р)
 Ёлғизнинг устида туҳмат юради.
 Менинг сўзим, шоҳим, олманг қиёма,
 Эр йигит ҳам айтган сўздан тояма,¹
 Аваз меникидан чиқса, султоним,
 Бошимни кес, сира мени аяма!
 Амримда юрган бир қанча лашкар бор,
 Бу иш бўлса, билмасмикин одамлар.
 Бири бўлмаса, бири бўлар хабардор.
 Хабар берса бизман бирга юрганлар,
 Ундан кейин, шоҳим, кўнглим ишонар,
 Утирик ҳам бўлса сўзи чин бўлар,
 Ҳозир мен бу гаплардан беҳабар.
 Шоҳ, агар қиламан десанг гуноҳкор,
 Ҳар гап бўлса, ўзингдадир ихтиёр!
 Қила бер, султоним, нима ишим бор!..
 Менинг билан бирга жиғадор сардор,
 Бир чодирда турган қанча амалдор,
 Албатта, шулардан сўрамоқ даркор,

Шоҳ! Беҳуда бизни қилманг гуноҳкор,
 Туҳмат билан ўлдирмоқлик не даркор?

Бу сўзни Аширбекдан эшитиб, Исфиҳон шоҳи ҳам бир сўз айтиб турди:

Хайр, Аширбек, мамла¹ сўйладинг,
 Кўп сўзларни ўз танангга ўйладинг,
 Кўп бекларни менга шафе айладинг;
 Шафе қилдинг, барин бунда йиғарман,
 Қаҳр қилсам, ерга қонни қуярман,
 Чақиртириб, барин сўра кўрарман,
 Шундай кунда мен додини берарман,
 Ким яхши, ким ёмон унда биларман.
 Қани одамларга хабар қилайин,
 Бир сўраб олдидан ўтиб кўрайин,
 Мен шуларнинг жавобини билайин,
 Ҳозир сен уйингга бориб турасан!

Ҳамма амалдорга маҳрам юбориб,
 Ҳар қайсига подшодан хабар бориб,
 Амалдорлар бунда йиғилиб келади.
 Катта деган амалдордан қолмади,
 Нима сўрарини беклар билмади,
 Бари йиғилиб келди шоҳнинг қошига,
 Жавоб бермоқ бўлиб Сардор ишига.

— Бир иш сўрай, амалдорлар, биласан,
 Сардорнинг устидан жавоб берасан.
 Арпалида не иш бўлди кўрасан,
 Кўп турдинглар Арпалининг чўлида,
 Бир одам кўрдингми Сардор қўлида?
 Сизлардан айрилиб бошқа юрдими?
 Вақтли-бевақт мазгилинг бордими?
 Агар билсанг, жавоб бергин амалдор!
 Ҳали Сардор бўлиб турур гуноҳкор.
 Бир одамга Сардор паноҳ бердими,
 Улик-тиригидан хабар олдими?
 Вақтли-бевақт ўз жойига бордими?
 Билсанг, шундан хабар бергин амалдор!

¹ Тоғрми,

¹ Муомала.

Тухмат бўлса бекорига ўлмасин,
 Рост бўлса, Сардор омон қолмасин!
 Сардор билан бирга-бирга юрганлар,
 Узанги йўлдош бўп йўлда турганлар,
 Ҳар мажлисда бирга суҳбат қурганлар,
 Яхши-ёмонини англаб билганлар,
 Сардор ҳозир бўлиб турур гуноҳкор,
 Эшитган, кўрганинг бергайсан хабар!
 Гуноҳи бўйнига тушса Сардорнинг
 Шу палла жаллодга топиш қиларман¹,
 Бошин кесиб буни дорга иларман,
 Рост чиққан Сардор бекни кўрарман,
 Моли-анжомини талон қиларман.

Бу сўзни подшодан эшитиб, бир саркарда шоҳга қараб
 бир сўз айтиб турган экан:

Подшомиз деб бизлар қилган хизматни,
 Ким чиқарди, шоҳим, бундай тухматни,
 Гапирманг, султоним, бу сўз уятди(р)
 Сардор берар лашкарига ибратни.
 Бузилганни Сардор юриб тузатди,
 Яхшиликман қилаётир хизматни,
 Биров келиб сизга иғво қилибди,
 Сардорни ёмон деб маълум қилибди,
 Шоҳим, бу сўзингиз айб бўлибди.
 Сардор юра берсин бу ўз ишига,
 Тухматчи ҳам етади ўз бошига,
 Бу сўзингиз қаттиқ тегди султоним,
 Қўл қувшириб² турган шунча кишига,
 Ҳозир Сардор бўлган бўлса гуноҳкор,
 Бу сўзни ҳамма ҳам ўзига олар,
 Сардор, бошқа, бундай гапдан беҳабар,
 Қани, бизга кўрсатса кўрган баччагар!

Бу сўзни эшитиб, амалдорларнинг сўзидан, «Сардорда
 ҳеч гап йўқ, Эламасининг ҳурматидан Аширбек қирқ беш
 кунгача ўрнидан тушиб турсин! Қирқ беш кунгача мен қа-
 райман, сўраб бу ишларни ҳақиқатлайман. Ҳеч хабар бўл-
 маса, Сардор тағи қайтиб қадимги жойида турмоқлиги

¹ Топширарман.

² Қовуштириб.

даркор, қадимги мартабасида бўлмоқлиги даркор. Қирқ
 беш кунда айрит бўлар. Лашкар анжомини—тузаб, қирқ
 беш кунгача Арпалидан шаҳар ичига кирмасин. Арпалида
 турсин, уруш ғамини қилсин. Шу ёқда одам қолган деган
 гап бор. Агар қолгани рост бўлса, албатта сўраб келар,
 қирқ беш кунда маълум бўлмаса, бу сўзнинг бариси бекор.
 Кейин Чамбилга лашкар тортиб бормоқлик даркор. «Ўтиб
 қолганча отиб қол» деган гап бор,— деди. Булар шу мас-
 лаҳатни қилиб, эшитмаганлар эшитиб, бу иш қирқ беш
 кунга муҳлатга қолди.

Аваз ҳам кетганда қирқ беш кунни муҳлат қилиб кет-
 ган эди. Чамбилда Гўрўғли номдор, қанча сардор, беклар
 билан ўтириб эди, бир ясовул Гўрўғлининг қошига бориб,
 бу сўзни айтиб турибди:

Арзим эшит хон Гўрўғли,
 Пешвоз чиқ, Авазинг келди!
 Жавоб олиб шикор кетган,
 Ер ишқида қонлар ютган,
 Сафар қип Исфиҳон кетган,
 Пешвоз чиқ, Авазинг келди!
 Очилиб бахтинг кавкаби,
 Ёнди бахтингнинг чироғи,
 Кўтарилиб ҳижрон шаби,
 Бир қарагин, беклар тағи,
 Пешвоз чиққин, Аваз келди!
 Боғда очилар тоза гули,
 Гулга маст бўлар булбули,
 Остидаги бекнинг Фири,
 Келаётган Аваз ўғли,
 Пешвоз чиқ, Авазхон келди!
 Авазман бирга турганлар,
 Авазинг ишин кўрганлар,
 Дунё даврини сурганлар,
 Ҳар кеча суҳбат қурганлар,
 Авазни йўқлаб турганлар,
 Пешвоз чиқ, Авазхон келди!
 Яқинлади бек Авази,
 Бирга бўпти шоҳнинг қизи.
 Барқ уради икки юзи,
 Чамбил элининг довулбози.
 Аваз билан бирга бўпти
 Исфиҳоннинг сарвинози.

Келди Чамбилнинг Авази
Қарангизлар, тоза ўзи.

Бу сўзни эшитиб жами амалдорлар ўрнидан туриб қаради: Ғирот келаяпти. Авазни кўрмади. Шунда Гўрўғли одамларига қараб бу сўзни айтиб турган экан:

Қўлимда тожи давлатим,
Чамбил юртда ҳукуматим,
Келаётибди Ғиротим.
Келишидан гумон қилдим,
Кўринмас Аваз фарзандим!
Ҳамма беклар бирдан қаранг,
Кўринмайди Аваз болам!
От устида келаётган,
Қаранг, беклар, ёлғиз санам.
Бундай кунлар дўниб қора,
Бағрим бўлиб пора-пора,
Ҳамма беклар, бирдан қара.
Авазим бўлган овора.
Аваз душманда қолибди,
Ғиротман ёри келибди,
Ўйланг, ажаб иш бўлибди,
Аваз қандай кун кўрибди?!
Билмаганин билдирдим,
Жигар-бағрин тилдирдим?
Душман қўлида қандай бўлди
Отидан айрилиб қолиб,
Қолибди ғамга дўланиб,
Ҳижрон лойига булғаниб,
Ғирот ушлатмайин қочган,
Чамбилга қараб юзланиб,
Бу иш бўлди энди ёмон,
Авазга бермаган омон?
Ўйлашинглар бегу султон.
Келади жонивор кишнаб,
Олис йўлдан чопган пишнаб,
Душманни кейнига ташлаб.
Авазхондан жудо бўлиб,
От келар бошини олиб,
Афғору афтода бўлиб,
Аваз қолган ғамга тўлиб,
Қандай волимга дуч бўлиб,

Ҳам отидан, ҳам ёридан
Қолибди қўзим айрилиб.

Бу сўзни Гўрўғли айтди,
Чамбилга от яқин етди,
Устида бойловли бир қиз,
Чамбил элга келаяпти.
Қизни кўрди: ақли шошган,
Тоza эс-ҳушдан адашган,
От устида ўзин билмас,
Қаерга келганин билмас.
Кўрса биров гапирмас,
Ҳеч нимани бу ҳам билмас.
Мастлик билан отга минган,
Канизлари шўхлик қилиб,
Йиқилманг деб бойлаб берган.
Узоқ йўлдан чопиб жонивор —
Чамбил элига етқарган.
Эгарнинг қошидан ушлаб,
Шоҳнинг қизи қотиб қолган.
Ҳеч ўзини билмай юрган,
Чамбил элни кўрмай юрган.

Халойиқлар буни кўрди,
Кўринг назари тулпорди,
У ўрдага етиб борди.
Юнус, Мисқол канизларман
Ғиротни ўртага олди,
Ўрдада отни тўхтатди.
Устидаги паризоди
Тип-тикка бўп қотиб қопти.
Канизлар ешиб бўшатди.
— Ўзини бойлаб не бўпти,
Тўраси қаерда қопти?
Ўзи бундай бўп кепти.

Атрофида кўп канизлар,
Бош-бошга сўйлаб канизлар.
Ҳеч кимни билмас Интизор
Юришидан ўзи беҳабар.

Неча кундан бери кун-туни билмай, ҳеч ким бундан
хабар олмай, кўрган одамлар етолмай, йўлиқиб сўз қотол-

май, не эканини билмай, Интизор қулоғи битиб, одамларни кўзи кўрмай янги Чамбил келди. Юнус пари Интизорнинг тарзига қаради: кўп азобларни кўрган, ҳуши ўзидан бегона бўлган, отнинг шамолига калласи гувуллаб, қулоғи битиб қолган...

Шу оқшом ўтиб, бувиш Интизор ҳушига келиб, кўзини очиб, ўзини Чамбилда кўриб, бу сўзларни айтиб турган экан:

Исфиҳон шаҳридан келдим,
Мен ўзимни бунда кўрдим.
Кўзимдан тўкилган селоб ёшимми?
Бу кўрганым ўнгимми, ё тушимми?
Исфиҳон шаҳрида қанча канизим,
Қандай бўлиб бунда келибман ўзим?
Менда йўқдир бу ерларда ихтиёр,
Кўзим очиб, мен қарайман, ёронлар,
Атрофимда кўринмайди қирқинлар
Дўст-душман ичра қилма шармисор.
Юришимдан энди мен ҳам беҳабар,
Кўзима кўринган қандайин шаҳар?
Кўзим очсам, бунда менинг кимим бор?
Атрофимда бўлак тусли одамлар,
Исфиҳонда юрдим умрим ўтқариб
Ким келади ўз юртимдан ахтариб?
Урганган ўтларга жонимни солиб,
Ўз оёғим билан келдим йўл юриб,
Мен қоларман ғарибликда оқ уриб,
Ҳушимнинг борида бир отни миниб,
Дунёнинг беадад жабрини кўриб,
Кўшқу айвон мазгилим сабил бўлиб,
Ҳайрон қолиб турдим, бу ерни кўриб.

Бу сўзни Интизордан эшитиб, Оға Юнус пари ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Қулоқ солиб эшит айтган нидога,
Ўлим навбат, етар шоҳу гадога,
Кийганинг ипакдир, олтиндан ёқа,
Утган ишдан хабар бергин, садаға!
Сени излаб учиб эди бир шунқор,
У лочин сайёдга бўлди гирифтор,
Қаерларда тўрга тушди хор-зор?

Агар билсанг, хабар бергин Интизор.
Ҳозир келган еринг Чамбил қаласи,
Сен келдинг, келмади Чамбил тўраси,
Қаерларда қолди бекнинг боласи?
Сендан сўраб турган — Аваз онаси.
Аваз билан обод қулбахонаси,
Ҳозир қулагандай Чамбил қалъаси,
Агар билсанг, хабар бергин, Интизор
От келди, Аваз болам келмади,
Чамбил элда не гўзаллар беҳабар.
Хон Гўрўғли келар бўтадай бўзлаб,
Бошин олиб кетар Авазин излаб,
Душман кўрса, кесиб бағрини тузлаб.
Қаерларда қолди менинг Авазим?
Дараги йўқ, ҳали Аваздай кўзим,
Ғариб бўп ўлдими менинг шербозим?
Ҳеч дарагин билмадим мен, довулбозим,
Ҳозир элдан жудо бўлган Авазим.
Агар билсанг, хабар бергин, Интизор.
Қандай бўлиб чиқдинг ўсган шаҳрингдан?
Қандай жудо бўлдинг олган ёрингдан?
Ортингдан етишиб душман келдими,
Душман келиб ё ўртага олдими?
Аваз ёлғиз бу ўртада қолдими?
Отдан йиқилиб, жудо бўлдими?
Аваз қолиб, оти қочиб келдими?
Душманлар Авазин бойлаб олдими?
Исфиҳонда Аваз банди бўлдими?
Отанг подшо бу ишларни билдими,
Ғазаб билан ё гуноҳкор қилдими?
Билсанг, айтгин менинг кўзим ўлдими,
Қандай бўлиб элдан чиқдинг, Интизор?
Аваз ҳоли қандай? Бизлар беҳабар,
Дарагини биларсанми сен дилбар,
Сени олиб келган Ғиркўкдай тулпор,
Ғалоғул бўп ётир Чамбилдай шаҳар,
Ҳеч қайси билолмай Аваздан хабар,
Сўрай деса тили йўқдир у тулпор
Сени излаб бўлди Аваз дарбадар,
Албатта сен хабар бергин Интизор.

Интизор бу сўзни Оға Юнусдан эшитиб, Чамбил юртига келганини энди билиб, кўнгли бузилиб, кўз ёши ти-

элиб, бағри ээилиб, Оға Юнусга қараб бу сўзни айтиб турган экан:

Исфиҳон шаҳрида давронни сурдим,
Беш юз каниз билан бирга ўтирдим.
Шунча қизни мен ҳам хизматга солдим,
Неча алвон кулги-ўйинлар қилдим.
Канизларман гул чарбоғда мен юрдим.
Бир жаллобга у ерда дучор бўлдим,
Харидор бўп, отини сўраб кўрдим.
Қизиқтириб, ўйинини кўрсатиб,
Атрофида кўп канизлар саф тутиб,
Сайрбоғда менинг ақлимни олиб,
Мингашдим кейнига кўрмоқчи бўлиб,
Аста-аста ўйин қилиб йўл юриб,
Четга чиққан сўнг хаёли бўлиниб,
Канизлар чопқиллаб етолмай қолиб,
Кетди бедовига у қамчи чолиб.
Хабари қизлардан отамга бориб,
Эламас полвони келди ахтариб,
Кўп насихат айтдим мен ҳам: юргин деб.
Эламас зўр, бўлолмассан баробар,
Шу отинг тулпорди, сени қутқарар;
Менинг сўзим қулогига олмади,
Манман экан, билганидан қолмади.
Шу вақтда отини кўндаланг қилди,
Яқинлаб Эламас келиб ёй тортди,
Ейнинг ўқи отдан юлиб опкетди.
Уликми-тирикми ҳоли не бўпти,
От мени шу ерга олиб келибди.

Бу сўзни эшитиб, Оға Юнус пари неча сўзлар айтиб:—
Сен кўнглингни бўлма, беобрў бўлиб келдим, деб хафа
бўлма, аёл-эркакдир бу ишлар марднинг бошида бўлар,
номард одам нимани кўрар; нима бўлса диққатлик тортма,
Интизор,— деб тасалли бериб, бир сўз айтиб турган экан:

Шоҳнинг қизи, сира хафа бўлмагин,
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Аждаҳолар бедовини минади,
Шердай бўлиб от ўйнатиб боради.
Омон-эсон тўрангни олиб келади,
Ҳар қайсиси қирқ мингига тегади,

Тағи Аваз сени келиб суяди.

Йўлиққан душманлар ўтдай куяди.
Шундайин эрлари бордир Чамбилнинг
Қайсардай шерлари бордир Чамбилнинг,
Таърифин айтайин оламга яксар,
Деву пари бўлолмаган баробар,
Бош бериб, бош олар неча қайсарлар,
Шундайин эрлари бордир Чамбилнинг...
Сира диққат бўлма болам, Интизор,
Иншоолло, Аваз тўранг келади.
Ярадор бўп қопти Арпа чўлида,
Улдиргани йўқдир, отанг қўлида;
Сен келибсан отанг нега ўлдирсин
Бир хабар борганча сақлаб туради.
Хабар борса тўранг Аваз келади.
Емон кунлар ўтиб сенинг бошингдан
Қайта бошдан кўрмагандай бўлади,
Ҳозир элда, болам, гап бўп туради,
Аваз келса бу гаплар босилади.
Бу ишлар ҳам ўтар болам, не бўлар,
Тўранг келиб сенинг кўнглинг топилар
Ғам ема обрўйинг сенинг топилар.

Бу сўзларни Интизоройимга Оға Юнус айтди. Оға
Юнус Авазга меҳрибон эди; пойтахт остига бориб, Гўрўг-
лини чақириб, бекарнинг ҳаммасига хабар қилиб, бу сўз-
ни айтиб турган экан:

Сўзима қулоқ сол бегу султонлар,
Исфиҳондан шоҳнинг қизи келибди,
Арпалида Аваз болам қолибди,
Мен эшитдим у ярадор бўлибди;
Душман етиб не кунларни солибди,
Аваз ёлғиз, ҳоли қандай бўлибди?
Шоҳнинг қизи диққат бўлиб турибди,
Ҳозир қаттиқ қузда қўзим қолибди,
Авазжондан шундай хабар бўлибди,
Бу дарднинг савдоси бизга ғолибди(р),
Оти билан олган ёри келибди.
Аваз билан бир суҳбатда турганлар,
Ов овлашиб юриб шикор қилганлар,
Қани Авазжонман сирдош бўлганлар,
Подшоликдан бедов сайлаб минганлар,

Олтин байдоқ, найза олиб юрганлар,
 Аваз банди, Чамбил элда қолганлар!
 Тараддудга тушинг, бегу султонлар!
 Инъом олган, беклар, сени синайин,
 Қани, беклар, мардлигингни билайин,
 Авазни излаб боргин, қани, кўрайин!
 Авазни излаб Исфиҳонга бормасанг,
 Каптар либосимни ўзим киярман,
 Бир соатда Ирам бориб келарман!
 Дев-парини булутдайин ёғдириб,
 Исфиҳон шоҳини ўзим ўлдириб,
 Борсам, амалдорнинг барин йиғлатиб,
 Уч оларман зўраворин сулатиб,
 Аваз учун Исфиҳонни тебратиб,
 Қавосатга юртини қимирлатиб,
 Қайтарман уларга сўзимни айтиб.
 Безовта бўлиб бунда Интизор,
 Маслаҳат бер катта-кичик муҳрдор,
 Хабар бер. Авазнинг иши не бўлар
 Борар-бормасингни айтгин амалдор.
 Ҳар қайсинг бир эр, Чамбил элнинг тўраси,
 Банди бўлган Гўрўғлининг боласи,
 Ҳаялласанг, излар мендай энаси.
 Авазнинг йўлида бошим берарман.
 Қайда бўлса болам, излаб борарман
 Маслаҳат бер катта-кичик амалдор
 Тоқатим йўқ, энди ўзим борарман,
 Авазимни мен ҳам топиб оларман,
 Бу ишларга ҳали ёниб куярман,
 Кетган Авазимдан мен беҳабарман.
 Сўзима қулоқ сол, амалдор, беклар,
 Бу сўзима жавоб бермоқлик даркор.
 Оға Юнус Авазидан беҳабар,
 Маслаҳат бер, катта-кичик амалдор!

Бу сўзни эшитиб, Холдорхон Оға Юнусга қараб бир
 сўз айтиб турган экан:

Авазим қолди деб бунда ғам ема,
 Одам бўлган билан барин бир дема,
 Қўл олган билан комил пир дема,
 Таваккал қил, Оға Юнус, ғам ема.
 Бизга бердинг бунда келиб хабарни,

Исфиҳонга биз қилармиз сафарни.
 Унгу сўлга биз ҳам хабар берайик,
 Лашкар кейин, биз илгари жўнайик,
 Исфиҳон устига излаб борайик.
 Йиғлаганда! мурод ҳосил бўлмайди,
 Йиғлаганинг Аваз унда билмайди.
 Эна, деб эшитиб сенга келмайди
 Исфиҳонда қолди Аваз болам деб
 Сочинг ёйиб, паризодлар, йиғлама
 Кетгин, Оға Юнус, хафа бўлмагин,
 Беҳуда ўзингни ўтга урмагин.
 Аваз учун не хизматлар қилармиз,
 Олов қўйса ўзимизни урамиз,
 Ҳар на хизмат бўлса қайтмай борармиз,
 Жон кетганча биз ҳам йўқлаб кўрамиз,
 Бугун оқшом маслаҳатни қилармиз.
 Ҳозир Аваз кўзингдан панади,
 Бидамиз юрагинг ўтдай ёнади.
 Аваз учун ақлинг кетиб боради,
 Ғам емагин нор йиғитлар боради
 Не ҳам бўлса Оға Юнус уйга бор.
 Бош-оёғин йиғиб саркарда беклар,
 Маслаҳатга катта-кичик йиғилар,
 Бир подшо қўлида Аваз қолибди
 Унга маслаҳатман бормоқлик даркор.
 Қайтиб мазгилингга сен ҳам бориб тур,
 Енгил бўлма, Оға Юнус, оғир бўл!

Холдорнинг гапиргани Оға Юнус парига тасалли бўлиб,
 ўрдага келиб ўтирди. Канизларни хизматга солиб, Инти-
 зорнинг ақлини олиб, гап билан кўнглини овлаб турди.
 Гўрўғли ҳамма амалдор бекларини йиғиб, қирқ йигити би-
 лан тонг отганча мажлисда ўтириб, маслаҳат қилиб, шу
 оқшомни ўтказди. Эртангисин чой вақти бўлди. Гўрўғли
 одамларига қараб бу сўзни айтиб турибди:

Беклар, эшит менинг айтган сўзимни,
 Изламоқчи бўлдим бек Авазимни,
 Менинг қўзим Исфиҳонда қолибди,
 Оти билан ёри бунда келибди,
 Билмадим, Авазим қандай бўлибди?
 Тараддуд қил, беклар, излаб борайик.
 Қараб қолмоқ уят гапдир, халойиқ!

Отлана бер, бирга-бирга жўнайик,
 Исфиҳон устига бизлар борайик,
 Бундан бориб Авазжонни сўрайик.
 Қолмай отлан, бирга юруш қилайик,
 Болам қандай бўлди, бориб кўрайик,
 Отлана бер, ҳаяллама, халойиқ!
 Чамбил элда баринг юрган азамат,
 Ҳозир Авазжонга бўлган қиёмат,
 Биз бормасак, душман сўйлар маломат,
 Авазнинг қолиши ажаб аломаг,
 Ҳамманг ҳам абзалаб мингин бедов от,
 Белларингга бойлаб Исфиҳон пўлат.
 Уйланмагин, баринг отлан бегизот!
 Душманнинг қўлида Авазим қолди,
 Қараб туриб, беклар, бизга не бўлди?
 Авазжондан шундай билиб хабарни.
 Исфиҳонга қилсак, дейман, сафарни,
 Ҳаяллама, отлан беклар, жўнайик!..
 Бундай ишлар мард бошида бўлади,
 Гана вақтда бандиликни кўради.
 Кези келса, қувиб ўлжа олади,
 Эшитмадим дема бу замон беклар,
 Гўрўғли барингга хабар беради.
 Аваз ўлмай, бизлар борсак Исфиҳон,
 Ҳозир устимизда бир ёмон туман
 Тирик деб қиламиз Аваздан гумон,
 Авазни излаб, биз жўнайик шу замон!
 Чамбил ўрдасига кепти хиромон
 Аваз келса бўлар бу ерда даврон,
 Шунда сўзни айтди Гўрўғли султон.
 Ҳаяллама, беклар ҳадаҳа отлан.
 Бу сўзларни айтди Гўрўғли султон.

Бу сўзни Гўрўғлидан эшитиб, ҳамма беклар, ботирман
 деган йигитлар жўнамоқ тараддудиди бўп ётди. Шунда Со-
 қибулбулни чақириб, Гўрўғли бир-икки оғиз сўз айтди:

Соқибулбул, эшит айтган додимни,
 Шипириб қашлагин тулпор отимни,
 Соқи эгарлагин Фиркўк отимни!
 Силаб Фирнинг кокилини тарайин,
 Йигитларга ўзим сардор бўлайин,
 Соқижон, абзалаб келтир Фиротни!

Ҳаялламай от белига минайин,
 Йигитларни ўзим олиб жўнайин.
 Соқибулбул, мендан кейин бор энди,
 Қолганларга сен ҳам сардор бўл энди.
 Аввал бизни жўнат Чамбил элидан,
 Сен ҳам жўна Чамбилнинг мазгилидан,
 Етиб боргин Гўрўғлининг кейнидан,
 Соқижон, абзалаб келтир Фиротни!
 Қолсин душманларнинг кўзи ёш бўлиб,
 Сен ҳам етгин, қолганларга бош бўлиб.
 Исфиҳонда бир-биримизга дуч бўлиб,
 Уруш қилсак, бориб аралаш бўлиб,
 Соқижон, абзалаб келтир Фиротни!
 Амалдорлар менинг сўзим эшитди,
 Тараддуд қилгани бариси кетди.
 Ҳадаҳа отлантир мендай бекзотни,
 Авазнинг қолгани мени тутантди.¹
 Ут тушгандай суягим ёниб кетди.
 Ҳортаниб Гўрўғли қилар ғайратни
 Соқижон, абзалаб келтир Фиротни!
 Ҳозир юрагимда бор менинг армон,
 Юрсам Аваз эди у менга дармон.
 Аваз учун юриш қилсам бу замон.
 Кўринарми тағи менга Авазжон,
 Кўрар кўзим, жону дилим фарзандим,
 Аваз бор обод-да Чамбилдай юртим,
 Аваз йўқдир, қолмас менинг қувватим,
 Тезроқ абзалаб келтир Фиротим.
 Соқибулбул, менинг сўзимни билгин,
 Ҳаяллама, сен ҳам ўрнингдан тургин,
 Маждумни Ҳасанга эгарлаб бергин,
 У Гаждум тулпорни сен ўзинг мингин,
 Ортимиздан ҳаялламай сен юргин,
 Сўнги жўнаганга саркарда бўлгин.
 Билмаганга неча сўзни билдиргин,
 Ҳаммага ҳам эшитдириб кўндиргин,
 Яёв бўлса, унга отлар миндиргин,
 Қолганларни олиб сен ҳам йўл юргин,
 Кеч қолма, ҳадаҳа тараддуд қилгин,
 Соқижон, абзалаб келтир Фиротни!
 Отим миниб, мен ҳам йўлга тушайин,

¹ Тутантирди.

Неча баланд тоғдан қичаб ошайин,
 Банди қилган зўрларга ёнашайин.
 Душман кўриб дарёдайн тошайин,
 Авазим деб бир бориб савашайин,
 Соқижон абзаллаб келтир Ғиротни!
 Исфиҳон устига айласам сафар,
 Сафарим бўлмасин йўлларда хатар.
 Учар қушдан улги олган отим бор,
 Ҳар ерга кўрсатган сиёсатим бор,
 Зарбимдан йиғлаган ул неча девлар,
 Ирам боғда бўлолмайин баробар
 Соқижон, абзалаб келтир Ғиротни,—
 Тайинлаб бу сўзни Гўрўғли айтди.

Гўрўғли бу сўзларни Соқига айтиб, Соқи таблага бо-
 риб, Ғиротни, Маждумкўкни эгарлаб, чоқлаб, Ҳасанхонни
 чақириб, Ҳасанхонга бу сўзларни айтиб турган экан:

Ҳасанжон, бу замон яқинлаб келгин,
 Сен учун абзалаб Маждум тулпорни,
 Бизга отанг шундай берган хабарни,
 Авазини излаб қилар сафарни,
 Сен ҳам миниб чиққин Маждум тулпорни.
 Исфиҳон юртига бирга борасан,
 Авазим деб яхши хизмат қиласан,
 Тирик бўлса Авазжонни кўрасан,
 Маждум отни миниб чиққин, Ҳасанжон,
 Бек отангинг айтганини қиласан,
 Авазжонни йўқлагувчи бўласан.
 Қулоқ солгин Соқибулбул тилига,
 Ҳаяллаб туриш йўқ Чамбил элига,
 Ҳадаҳа мин Маждумкўкнинг белига,
 Бек отангга йигитлигинг билдириб,
 Турсанг бўйми¹ хон отангни кулдириб,
 Янги ўспирин сен ҳам йигит боласан
 Чиқа қол Ҳасанхон Маждумни миниб;
 Мен ҳам отланаман ортингни олиб,
 Кейин қолганларга хабарни солиб,
 Жўнайик Чамбилдан шердайн бўлиб,
 Ҳаммаси Исфиҳон бормоққа толиб.

¹ Бўлмасми.

Соқи бу сўзни Ҳасанхонга тайинлаб қайтди. Ғиротни
 табладан чиқариб, етаклаб кетди, пойтахт остига етди. Гўр-
 ўғли уруш яроғини ғамлаб, совут кийимларини кийиб, қал-
 қонини олиб, найза-қиличларини ғамлаб, Ғиротнинг белига
 минди. Гўрўғлининг отланганини кўриб, йигитлар бурун-
 гидан сертараддуд бўлиб, от-анжомга тармашиб, отини
 эгарлашиб, бир-бирига хабарлашиб, ботирлар эрдай бўлиб,
 шердай бўлиб, ҳар яғринлари қирдай бўлиб, булар ҳам от
 эгарлаётир: «Гўрўғли билан борармиз, Авазни топиб
 олармиз. Исфиҳон шоҳини ҳам кўрармиз, унинг ҳам бо-
 тирлари майдонга кирса, баробар келармиз». Шу вақтда
 Сафо ўғли Чаққон от-анжомини шайлаб, чоғлангани келиб
 кўшилган, бир-бирига хабарлашиб турган, Гўрўғли Ғирот-
 ни минган, пойтахт устида отланиб турган: муртини бураб,
 узангига оёғини тираб, атрофига қараб, ҳар қайсисига сўй-
 лаб, лочиндай бўйлаб, кўп гапларни ўйлаб, ўтдай жайнаб,
 жуда зардаси қайнаб, не гапларни кўнглига жойлаб, «бўла-
 қолинглар»,— деб ҳайҳайлаб бу сўзларни айтиб турган
 экан:

Ҳадаҳа отлангин азамат эрлар,
 Тақал қилиб ҳаялламоқ не даркор?
 Яхши кунда ботирман деб юрганлар,
 Талашиб бекликда инъом олганлар.
 Кенг Чамбилда танҳо даврон сурганлар,
 Бу элатда эрлик даъво қилганлар,
 Мерган бўп дафтарга ўтиб юрганлар,
 Чоғи келса қуш кўзидан урганлар,
 Кенг Чамбилда чалқиб даврон сурганлар,
 Авазжоннинг қадрини [хўп] билганлар,
 Гўрўғлини сийлаб иззат қилганлар,
 Ҳадаҳа отланинг, қолмай полвонлар!
 Бизнинг билан келиб йўлдош бўлинглар,
 Олис йўлда, беклар, сирдош бўлинглар,
 Суҳбат бўлса бирга қурдош бўлинглар,
 Қани, беклар, бўл ҳадаҳа юринглар,
 Йўлга чиқди бунда Гўрўғли номдор,
 Ҳеч қолмасин Чамбил элда амалдор,
 Катта-кичик қолмай айланмоқ даркор,
 Эртароқ бўла қол саркарда беклар.
 Менинг айтган сўзим, беклар, бил энди,
 Ев-яроғи — асбобингни ол энди,
 Тургин беклар, тез отланиб кел энди.
 Ҳаммангдан қария бу бекни кўргин,

Сафо ўгли Чаққондан таълим олгин.
 Уруш деса дарров чоғланиб келгин.
 Эшитгандан бу ҳам ғамини еган,
 Мана, кўринг, Маждумкўкини миниб,
 Келаётир ярқиллаб бу Ҳасанжон,
 Қаватида йўлдош бўлди бу замон —
 Қора отни миниб энди Юсуфхон,
 Найзасин қўлига олиб шу замон
 Бўл!—деб йигитларга хабарни қилган,
 Яшил туғ кўтариб чиқди бу замон.
 Отлана бер, сира қолмай, бегу хон,
 Қайтиб келсак элда бўлади даврон,
 Авазжоннинг ҳурматида отланган,
 Соц шакаман, кўринг Асад ҳам Шодмон,
 Қанча йигит билан келиб қўшилган.
 От ўйнатиб энди келди Холдорхон.
 Йигитлар сардори бунда йиғилган,
 Гўрўғлининг қаватига жам бўлган,
 Эшмурод, Тошмурод янгитта келган,
 Жонназар, Хонназар келиб қўшилган.
 Эшмирза, Хушмирза бариси келган,
 Гўрўғли кўрикдан ўтказиб турган.
 Жунамакни энди таратди қилган.

Гўрўғли сардор йигитларини олиб, қолганига Соқибул-бул бош бўлиб, Гаждумкўк отни миниб, Гўрўғли билан дум-бадум йўлга кириб, Гўрўғлининг айтганини қилиб, қанча одамга бош бўлиб, Гўрўғли ўзини ҳаммадан илгари солиб, қирқ икки сардор бўлиб, кейин қолганлар етар, деб йўлга кириб, бу сўзларни айтиб кетиб бораётир:

Эр йигитлар, азаматлар,
 Шудир панди насиҳатлар:
 Остингизда бедов отлар,
 Ерни боссин сиёсатлар,
 Қистаб юринг валламатлар!
 Кетсин бу юракнинг чери,
 Аяманглар отнинг тери.
 Исфиҳонга юриш қилди,
 Ҳеч қолмайин ёшу қари.
 Қараманг отнинг бетига,
 Қамчи уринглар этига!
 Этишинг душман юртига!
 Ҳар иш келади қўлидан,

Чиқиб Чамбилнинг элидан
 Сатта қайсар йўл тортади,
 Жўнаб кетди мазгилидан.
 Ғиротига қамчи уриб,
 Эрлардан илгари юриб,
 Авазим деб хон Гўрўғли,
 Бораётир шердай бўлиб,
 Эр йигитлар бирдай бўлиб,
 Душман қолса ердай бўлиб.
 Қарагай найза сўлқиллаб,
 Яшил туғ қўлда пир-пирлаб,
 Бедротлар сувлиқ чайнаб,
 Ҳар замон дирқиллаб ўйнаб,
 Сатта тулпор суриб ташлаб,
 Не бекларнинг вақтин хушлаб,
 Гўрўғли олдин йўл бошлаб;
 Ҳасан ўғлон авут-авут,
 Устига кийгани мовут,
 Ҳар замонда от чопганда,
 Ярқиллайди олтин совут.
 Бари минган тубичоқни,
 Кўрингиз, сатта гуччоқни.
 От бошини қўйиб олар,
 Яқин қилмоққа узоқни.
 Остинда ўйнаган тулпор,
 Қандаҳор юртидан келиб,
 Тўлак деган навкар бўлиб.
 Йўлда кулги, шўхлик қилиб,
 Тўлаган кетиб боради
 Йигитларнинг бири бўлиб...
 Бўшроғига мазақ қилиб,
 Гўрўғлидан кейин юриб
 Бораётир ўйнаб-кулиб.
 Илгарида йўлни босиб,
 Енига пўлатин осиб,
 Ҳасан билан хон Гўрўғли,
 «Тез юр!»— дейди аҳалашиб:
 — Қистанг, Исфиҳон етайик,
 Мана тоғлардан ўтайик,
 Душманларни бўзлатайик
 Жигар-бағрин тузлатайик
 Авазни йўқлаб кетайик,
 Йўлда қичанглар, ҳалойиқ!

Кейин қолган эр йигитлар,
Гүрўғлига чопиб етар.
Кўринг назари Гиркўкни,
Узи кўриб келган йўлни —
Бошлади, Исфиҳон элни,
Илгаридан бу йўлларни
У ҳайвонзот юриб кўрди.
Шундай бўп кетиб боради:
Зоғ учмаган чўллардан
Босиб ўтиб боради.
Эрлар кўрмаган ерни
Илгари Гирот кўрди,
Бошлаб ўтиб боради
Гүрўғлининг кўнглини
Хушлаб ўтиб боради,
Не бир қия йўллардан
Елиб ўтиб боради.
Ҳар бир бузуқ зовларни,
Ёмон қия товларни
Кўриб ўтиб боради.
Гиротининг кўнглини
Билиб кетиб боради,
Йигитларни ияртиб,
Суриб кетиб боради.
Баланд-пастли ерларда
Буриб кетиб боради.
Султон тўғри йўлларда
Уриб кетиб боради.
Соқи кейин қолади.
Соқи одамин қичар:
Илгари кетди кўп қайсар,
Қистаб юринг, йигитлар,
Кейин қолмоқ не даркор.
Отга қамчи урайик,
Қорама-қора юрайик,
Бунда олисда қомайик,
Қистанглар, яқин борайик.
Кейин қолсак ёмон бўлар,
Хон кўнглига оғир олар,
Сизлар билан иши бўлмас
Беклар биздан гина қилар.
Тоғ ичига кириб кетди
Шу вақти Гүрўғли номдор

Аваз Тошотар полвоини —
Улдирган ерига етди.
Авазининг қилган ишин
Хон Гүрўғли билиб ўтди.
Отнинг изи билиниб,
Босган туёғи кўриниб,
Авазхоннинг ўлдиргани,
Шундай белгили бўлиб;
Авазининг ишин кўриб.
Бу сўзни Гүрўғли гапириб:
— Эр йигитлар, буни билинг,
Елғиз Аваз ишин кўринг
Фалакнинг гардишин кўринг.
Ширдондай бўп юмалаган
Бу эрнинг бошин кўринг,
Тепайдай бўп сулаб ётган,
Қанча ғажир овқат этган,
Тоғда жондорлар еб ётган
Бунинг гавда лошин кўринг.
Аваз ёлғиз ёш болади(р)
Қилган ишига тажриба қил
Кўп одамга бош бўлади.
Душман кўрса ғаш бўлади,
Душмандан ўчин олади.
Авазжон шундай болади(р).
Ҳали банди қолган Аваз —
Аҳволи қандай бўлади?
Кўкули тоғ дейди буни,
Биз агар тоққа чиқсак,
Нарёғи Арпали чўли,
Кўринар Исфиҳон эли,
Яқин қолди тоғнинг ўри,
Одам билан отнинг шўри,
Қандай бўлса қичаб юринг,
Бу ҳам тоғнинг бузуқ ери.
Неча кундир йўлни торгдик,
Дам бермаси қичаб кетдик.
Энди бир мазгилга етдик,
Энди тоққа чиқиб кетдик.
Нечовларин ақли шошиб,
Булдураб тоққа тармашиб,
Бузуқ ерда суринишиб,
От ўмганлаб уринишиб,

Тош шақирлаб пастга тушиб,
 Бир-бирига кўринишиб,
 Хон Гўрўғли илгариди
 Тоғ бошига чиқиб борди.
 Исфиҳон тарафга қараб,
 Кўрди ётган кўп лашкарни,
 Бурилиб, кейнига қараб:
 «Хайда!»— деб одамин сўраб,
 Отларига қамчи уриб,
 Не отлар базўр интилиб,
 Чиқиб борди ўрлаб юриб.

Тоғнинг бошида Гўрўғли кўрди: нарёғи Исфиҳон кўри-
 ниб турибди, минор-пештоқлар билиниб турибди. Тоғнинг
 этагида бир ёғи Арпали чўли, бир бетини Арпали кўли
 дейди; шундай ётган тўқайистон, қамишзор, хас босган,
 чўл бетида жангал, ҳар турли ёғочлар ўсган. Кўлни-чўлни
 босиб, оқ чодир, кўк чодир тикилиб, чодир чодирга чоти-
 либ, катта тўплар отилиб ётган. Бу ишларни кўриб, йигит-
 лар бир-бирига қараб, Гўрўғлининг кўзича сўз қотолмай,
 бир-бирига дардини айтолмай: «Бу Исфиҳонни кўп сер-
 яроқ деб эшитар эдик, фалокат босиб зўр ёвнинг устига
 етишиб келдик: энди ҳолимиз не бўлғай. Бу ададсиз, кўп
 лашкар экан, бунинг устига босиб от солмоқлик бир қаттиқ
 кун-да, Аваз деб келдик бунда. Авазнинг тиригини билма-
 сак, ўлигини билмасак; Аваз ҳали йўқ. Авазни излаб ке-
 либ, омон кетувимизга кўзимиз етмай қолди»,— деб бир-
 бирига бу сўзни шивирлаб айтиб, Исфиҳон лашкарининг
 сиёсатидан Гўрўғлининг одамлари қўрқиб сесканди. Йигит-
 ларнинг сесканганини Гўрўғли билиб, йигитларига мардо-
 налик бериб, бу сўзни айтиб турган экан:

Эр йигитлар, келдинг Чамбил элидан,
 Туз егансан Гўрўғлининг қўлидан,
 Юз қайтарма, беклар, бундай кунидан.
 Евни кўрса мард дарёдай тошади,
 Кўрса номардларнинг ақли шошади.
 Эр йигит майдонда жондан кечади,
 Маст бўлгандай оқ кўпиклар сочади,
 Душманларга кафан тўнин бичади,
 Ҳарба қилса, лак-лак киши қочади.
 Йигитларим, азаматим,
 Шудир панди насиҳатим:

Бўлмасга бўлгувчи бўлма!
 Бир ёқадан бош чиқаргин,
 Ҳар йўлга юргувчи бўлма!
 Бировинг от қўйган вақтда,
 Бўлагинг тургувчи бўлма!
 Сиз бир ёндин, биз бир ёндин,
 Эр йигитлар, кечинг жондин.
 Тўрт бир ёндин, беш бир ёндин,
 Қонлар оқсин бу майдондин;
 Қараманг баланд-пастига,
 Тушинг душманнинг қасдига.
 Сиз бир ёндин, биз бир ёндин,
 От солинг душман устига!
 От солганда бирдай бўлиб,
 Тоғда ақирган шердай бўлиб,
 Уйла, беклар, қандай замон.
 Сўз айтади Гўрўғлихон,
 Арпалини босиб душман,
 Уртада қолган Авазжон!
 Қилманг, беклар, ҳеч пушаймон.
 Кунлар айланиб ботганча,
 Тонг отган сўнг кун ботганча,
 Қиличда қонлар қотганча,
 Беклар сира юз қайтарманг,
 Аваз дарагин топганча.
 Ё ўлайик, ё қолайик!
 Ҳар тарафдан от солайик.
 Кўпни ўртага олайик,
 Аваз дарагин билайик.
 Душманга яқин турайик,
 Қувватин синаб кўрайик,
 Оралашиб биз, халойик,
 Ботирларни билайик;
 Чамбил юртда эшитганман,
 Эламасдай зўраворни,
 Тебратган неча шаҳарни,
 Бир ёй андоз мергандир,
 Авазни отган сардордир,
 Шундай полвонлари бордир.
 Бор деб улардан ғам ема,
 Султон Гўрўғлини кам дема,
 Жаҳонда сайр этиб юрдим,
 Неча урушларни кўрдим,

Эўр девларни ўлдирдим,
Бу лашкарлар нима лашкар!
Мен ҳам тортинмайин келдим.

Кейин қолган Соқибулбул етишиб келиб, Гўрўғлига қўшилиб, булар ҳам кўэга тушиб, анча бўлиб, Исфиҳон лашкари ҳам буларни кўриб, ҳар чодирга лашкарбошилар хабар бериб, анжомини созлаб, кўзғалиб, бу лашкарига рўпара бўлиб, шунда Ҳасанхон Гўрўғлига бир сўз айтиб турган экан:

Авазни излаб, ота, бунда келибмиз,
Исфиҳоннинг лашкарини кўрибмиз.
Кўп ўйланиб ҳазар қилиб турибмиз,
Ҳазар қилсак, бунда келмоқ не даркор?
От қўйиб топмасанг Аваздан хабар,
Тебранар қошингда неча амалдор,
От солишиб суриб бормоқлик даркор.
Ўйланиб тургандан бир иш бўларми?
Эўр келмасак Авазингни берарми?
Жовлик от қўййик душман устига!
Юз ўғирмай боринг душман устига!
Азаматлар келган отини шайлаб,
Турмасин бу ерда йўқ гапни ўйлаб,
Жобин олиб боринг душманни пойлаб,
Баримиз от қўйсак бунга айҳайлаб
Авазжонни йўқлаб бошни берармиз,
Насиб қилса бу лашкарни қирармиз,
От қўййик, ота, душман устига!
Шуйтиб Аваз хабарини билармиз,
Бу туришинг, ота, сенинг не бўлган
Чидай олмай турур ўғлинг Ҳасанхон,
Бу душман қўлида Авазхон қолган,
Эртароқ довулни ургин, отажон!
Аралашиб бизлар қолмайик кечга,
Қўл узатиб сопи олтин қиличга,
Борайик душманнинг ақлини олиб,
Ҳар қайсимиз тўш-тўшидан от солиб...
Излаган душманнинг йўлингда туриб(ди).
Қилич солай мен ҳам жазосин бериб,
Зарбимдан кетсин-да нечов инграниб,
Ҳасаннинг ишига қолсин тан бериб,
Довул ургин ота, майдонни қилиб.

Майдон қилиб чодирларни қарайик,
Бирди-яримини қўлга келтирсак
Банди қилсак Авазжонни сўрайик.
Бир эшитиб хабарини билайик,
Шу вақти от қўйсак қандай, халойиқ?!
Шу сўзни Ҳасанхондан эшитиб Гўрўғли бир сўз айтиб турган экан:

Шу сўзни Ҳасанхондан эшитиб Гўрўғли бир сўз айтиб турган экан:

Қулоқ солиб бунинг тингла, Ҳасанхон,
Такаббурлик сўйламагин, Ҳасанжон,
Мен сенга қиларман жонимни қурбон,
Такаббурлик билан, болам, от қўйиб,
Душманнинг ўқига бўлмагин дучор,
Ўйлаб бу майдонга тушмоқлик даркор!
Бу сўзларни айтар мендай султонинг,
Лоф урмагин сендай кўзим, Ҳасаним...
Титраб турур бу замон ширин жоним,
Такаббурлик қилма нодон Ҳасаним.
Халойиқлар ўзини синаб кўрсин,
Исфиҳон лашкари не чоқли билсин.
Амалдорлар синаб билади мени,
Бу сўзингга яхши демайди сени.
Уруш деган бир жонбозлик бўлади,
Жон шириндир ҳаммага кўринади,
Бундай сўйлаб турма, болам, Ҳасаним,
Эрларнинг кўнглига кўп гап келади,
«Ошиқмоқ шайтоннинг иши», жон болам
Чақмоқ урсанг, олов чиқар ҳар тошдан,
Айрилмагин беклар айтган кенгашдан.
Шошмасанг яқинлаб келади душман,
Сўнгра, болам, от сола бер Ҳасанжон.
Қолгандай бўп қилма, болам, пушаймон.
Келаётир Исфиҳоннинг лашкари,
Сесканиб кейинга қайтмайди бари,
Қара, бизни одамдайин билмайди,
Бизлардан ийманиб, ҳадик олмайди.
Юришига қара, писанд қилмайди,
Ҳаммаси турмайин кўзғолган бари,
Қара, болам, қанча бордир лашкари,
Аламлар ялпилаб йўлга кирибди,
Арпа чўли кўп лашкарга тўлибди,
Бариси мавж уриб саф-саф бўлибди.

Булар бизни ўлжа қилмоқ бўлибди,
Отасининг сўзин Ҳасанхон билиб,
Отни тортиб, кейин солди иркилиб,
Гўрўғлидан кейин турди уялиб.
Гўрўғли лашкари бунда жам бўлиб,
Лашкар яқинлади, Гўрўғли билди,
Одамига энди хабарни қилди:
— От-айилни маҳкам қилиб тортинглар,
Араби тулпорни сошлаб мининглар.
Ёв яқинлаб келди, буни билинглар,
Баҳодирлар илгари ўтиб туринглар!
Остида иргийди тулпор бедови,
Олтин найза қўлда, гулгун яловли.
Майдонга кирганда оғзи оловли
Юсуфсултон илгарига кел энди!
Остингда бедовинг ҳаллослар қушдай,
Аччиғинг чиллали музлагай қишдай,
Норқалла келгансан чўйда қўш мушдай,
Асад, Шодмон, бу майдонга кел энди.
Олтин байдоқ билан отни сайлаган
Чорвадорлар Асқар тоғин яйлаган,
Мудом юриб душманларни ўйлаган,
Душман билан мудом тараф бўп юрган.
Чаман ўғли Алибекхон, кел энди!
Ҳар ким кўриб қойил бўлган,
Ҳар ғазода ўлжа олган,
Сипоҳи гузара бўлган
Сафо ўғли келинг Чаққон!
Душманларни яксон этган,
Ўқи нишонга етган,
Не чинорларни қулатган,
Хосиятли сен Холдорхон!

Баҳодирлар барин чақириб турди,
Гўрўғлиман бори бир сафда турди,
Баҳодирлар илгариди саф тортди,
Ёвга шундай отнинг бошин қаратди.
Исфиҳон лашкари яқинлаб кепти.
Омин,— дер Гўрўғли султон,
Сира қайтма, марди майдон!
Гўрўғли урди довулни,
Аввал Гўрўғли от қўйди
Юлдуз учгандайин бўлиб,

Кейнидан лашкар от қўйди
Карвон кўчгандайин бўлиб,
Найза, қилич алаб-ялаб,
Икки лашкар қилиб талаб,
Икки ёқдан от қўйишди.
Икки ёв бир-бирга қараб,
От чопиб шундай етишди,
Икки лашкар аралашди.
Бир аломат урушди,
Милтиқ отилмай орада,
Бир-бириман найзалашди.
Арқираган эрдай бўлиб,
Тоғда юрган шердай бўлиб,
Баҳодирлар от солади,
Гўрўғлиман бирдай бўлиб,
Кейнидан лашкар интилиб,
Бир-бирига ёри бериб,
Арпалида уруш бўлди,
Шундайғачоқ туриш бўлди.
Бир-бирига қарамайди,
Сен кимсан деб сўрамайди,
Икки лашкар аралашди,
Йўлиққанни аямайди.
Баҳодирлар отни чопиб,
Нечовлар жазосин топиб,
Найзабозлик бўлгандан кей!¹
Бир хиллари қолди оғиб,
Бир нечага найза солар,
Қайтмайди Гўрўғли қайсар.
Унгу сўлни олиб туман,
Йўлиққанлар қолмас омон,
Бошланди ажаб майдон,
Исфиҳоннинг ботирлари
Ҳар тарафдан от солади,
Бу келган қандай балоди.
Сен кимсан деб сўрамайди,
Найзани қўлга олади.
Бунинг кўнглин не билади.
Ёвлиги маълум бўлади,
Исфиҳоннинг ботирлари
Бир-бириман сўзлашади:

¹ Кейин.

Одамга аямай солади.
Ким эканин киши билмас,
Йўлиққан одам ўлади,
Бу урушда ғам емайди,
Узгани одам демайди;
Озроқман — кам демайди,
Биздай кўпдан дам емайди,
Йўлиққан омон қолмайди.
Жондан кечиб бунда келган,
Ҳеч гаплашиб сўрамадик —
Қайси элдан парвоз қилган?
Бизлар Чамбил бормоқ бўлиб,
Лашкар жойидан қўзғолиб,
Буларга бизлар қўй бўлиб,
Жовлик бизга от солади,
Ҳаммаси қашқирдай бўлиб.
Билмам қайси юртдан келган,
Урушни булар ов деган,
Минган отин бедов деган,
Бу сўзни айтиб кенгашди.
Хон Гўрўглининг зарбидан
Кўп лашкарнинг ақли шошди.
Қилич келар ялаб-ялаб,
Олтин коса, гулгун шароб —
Ичилар майдон ичинда.
От чопади алвон-алвон,
Тоғ бошини чалди туман,
Тикилганга бермай омон,
Ҳар замон айтар, Авазжон!
Бу лашкарга бермай омон,
Шу сифатда Гўрўгли хон
Чалқийди майдон ичинда.
Қабатида ул Холдорхон,
Гўрўглига бўлиб ҳамдам
Наъра тортади у замон,
Бирга юриб, бериб ёрдам
Кўринг энди Юсуфсултон,
Нечовларга найза солган,
Нечовлар ярадор бўлган,
Нечалари тоза ўлган,
Арпалида қон тўкилган,
Ҳамиша урушни кўрган,
Сафо ўғли, кўринг Чаққон

Шундайин юришни кўрган,
Майдонда туришни кўрган,
Нечовларнинг бошин олган.
Майдон жуда қизиби ётир,
Айҳайлашиб сагга ботир
Оғир сафни бузиб ётир.
Майдонда турган қўрқоқлар
Жондан умид узиб ётир.
Бир-бирдан хабар олмас,
Дўст-душманни ҳеч ким билмас,
Бўлиб қолди ажаб замон,
Арпали чангиган тўзон.
Хон Гўрўгли зўраворди,
Ҳар замон қичар тулпорди,
Бузади оғир сафларни,
Қўйдай ҳайдаб изиллатар,
Олдига соп кўп лашкарни,
Исфиҳондан кўп амалдор,
Лашкарнинг четида турган,
Булар қўлга қилич олган,
«Кейин қайтма, ўларсан!» — деб,
Лашкарига шиддат берган.
Бир-бириман сўрашмаган,
Танимас бундай кишини,
Бурун-суғун кўрган йўқди(р)
Исфиҳоннинг ботирлари
Бундай қаттиқ сабошини,
Кўрди бу ознинг ишини,
Кўп ҳам бўлса ақли шошиб,
Ота-боладан адашиб,
Ярадорлар отдан оғиб,
Йиқилади юмалашиб.
Бир нечалар кўнглин бузиб,
Не ботирлар бағрин эзиб,
Амалдорни чопиб ташлар,
Неча катта сафни бузиб:
Ярадорлар қақришиб,
Бир-бирига бақришиб,
— Бизлик одам борми, — дейди,
— Мен ўртада қолдим, — дейди.
Найза тегиб ўлдим, — дейди
Мен жазомни кўрдим, — дейди
Қўрқоқларда кўпдир армон,

Қолмайди ёзганда дармон,
 Чет ёқада қочиб юрган.
 Кўринг, Сафо ўғли Чаққон
 Четлаганга қувиб етган,
 Нечовларни бўзлатган.
 Аламдор устига қайтмай
 Минган отини тиклатган,
 От солар кўринг, Холдорхон.
 Баҳодир ғайрати тошган,
 Кўринмайди еру осмон,
 Қора отга қамчи уриб.
 Кўринг энди Алибекни.
 Шердай бўлиб тўпга етди,
 Нечовларни изиллатди
 Бу майдонда Юсуфсултон
 Тўзон тумандайин бўлган.
 Оғир лашкарнинг ичида
 Қиргин қилиб хўп мавж урган.
 Ғиротига қамчи уриб,
 Авазхондан дарак билмай,
 Хон Гўрўғли дилтанг бўлиб,
 Кўп душманга босим келиб
 Бунда ажаб уруш бўлди,
 Арпалида қон тўкилди.
 Муҳрланган тилла карнай,
 Шу вақтида тортилди.
 Энди уруш охир бўлди.

Уруш тарқаб ўз қўшхонасига қараб икки лашкар қайтди. Бир нечалар ўлган, адавур одам ярадор бўлган; Исфиҳон лашкари кўпроқ қирилган. Гўрўғли «кўп лашкар экан, бугун шунча иш қилдик, агар эртан шундай ғайрат қилсак, бу лашкари оламиз, ўзимизга тобе қиламиз»,— деб ўз қўшхонасига тушиб, ош-об қилиб ўтирди. Исфиҳон мамлакати­нинг лашкари билмайди, бу лашкар қаёқдан бўлган, катта-кичик йиғилиб маслаҳат қилган: «Бу ким бўлса, бугун шундай иш қилди, агар эртан ҳам шундай уруш бўлса, бундан одам қутулмай ҳалок бўлади, урушсанг урушмасанг ҳам Исфиҳон мамлакати­ни олади, бунга тоб бермайди, қочган билан қутулмайди, ўлдирмай қўймайди. Бунга бир ҳийла қилиб кўрайик,— деди.

Ҳийла қилмоқчи бўлиб, уруш қиладиган ерга яқинлаб келиб кўп ерни ғалвир қилиб, оқшоми билан чуқур-чоқ

қаздириб, устини кас-пўш қилиб, илгаригидан ҳам тўқайистон, кас ўралиб ётган ер эди, оқшоми билан ишлаб, бу ҳийлаларни битириб чиқди. Эрта-мертан тонг отди, овқатланиб, икки ёқ лашкари қўзғалиб от-анжомга тараддуд қилиб, Гўрўғлининг одамлари ҳам отининг айтил-пуштанларини қаттиқ тортиб, уруш яроғини ғамлаб, отланмоққа тараддуд қилиб турди. Исфиҳон лашкари, ёв-яроғини олиб, чаққон бўлиб, бағанаги қазиган чоҳнинг қошига келиб, Гўрўғлининг рўпарасида туриб, Эламас полвон лашкарлар ичида туриб, Гўрўғлини қизиқтириб, довуш қилиб чақириб, бу сўзларни айтиб турди:

Кеча бунда уруш бўпти
 Эламас беҳабар қопти,
 Қанча одам қиргин топди,
 Баҳодирлар, кел майдонга!
 Мендай полвон бугун кепти,
 Билмайман сен қандай ёвсан,
 Кўп эмас-ку, ўзинг озсан.
 Оз ҳам бўлсанг шағалмассан,
 Бу Эламас бугун келди,
 Сен мандан омон қолмассан.
 Майдонда Эламас иши,
 Урушолмайди лак-лак киши,
 Ҳар ким билмай тўғри келса.
 Кесилади унинг боши,
 Ғажирлар овқати гўши.
 Эламасга тўғри бўлмоқ —
 От устида келиб ўлмоқ,
 Кимсан, энди кел майдонга!
 Мандан йўқ сенга қутулмоқ.
 Баҳодирлар келгин майдон,
 Омон кетмайсан қўлимдан,
 Айрилдинг ўсган элингдан;
 Юрагингга солмай армон,
 Танингдан қурутиб дармон;
 Ҳар на борингни қирарман,
 Зўрлигим маълум қиларман.
 Ботир бўлсанг кел майдонга
 Барингга жавоб берарман;
 Уруш излаб бунда келган
 Ботирларни чақирарман.

Патар-сатарни ўлдирган
Менинг билан қилгин майдон...

Бу сўзни эшитиб, Гўрўғлига ботиб, ғайрати тошиб, ўт-
дай туташиб, йигитларига қараб Гўрўғли:

Қирқ йигитим бўлинг йўлдош,
Мен билмадим қандай довуш.
Лашкар ичида лоф урган,
Ўзини мисли тоғ билган,
Бу одамни кўзга илмай,
Биров турур писанд қилмай,
Келди қўшин даста-даста,
У беҳабар қолган экан.
Урушмоққа кўп ҳавасда.
От қўйинглар чапа-раста,
Катта сўзини билингла,
Эламас деб сўз айтади,
Шунинг ҳисобин қилингла,
Аввал шунга тикилингла.¹
Ўртага олиб Эламасни,
Аввал ўлдир ғам емасни,
Унгани² дам демасни,
От устидан олинг бошин,
Аввал қилинг бунинг ишин.
Хулкардай бўп отланингла,
Бедовга қамчи урингла!
Ўнгу сўлга қарамангла,
Катта гапдан хавф олмангла,
Кейинда сира қолмангла,
Аҳмоқ сўзга мард билмангла.

Бу сўзни айтиб хон Гўрўғли,
От қўйди қирқ икки сардор,
Ҳар қайси³ мисли аждаҳор.
Гўрўғли от қўйган вақтда,
Чувиллаб қочди кўп лашкар,
«Мана, тағи келди, дейишиб,

Турган одам ўлди» дейишиб,
Қочганин Гўрўғли билди,
Бари бирдай қувиб берди,
Бедовларга қамчи урди,
Хаспўшининг устига борди,
Бари билмас текис ерди(р)
Хаспўшга отини солди.
Ҳаммаси чоҳга йиқилди.
От чопиб қирқ икки сардор,
Бу чоҳга бўлди гирифтор.
Бу ҳийлани сира билмай,
Бекларнинг кўнглига келмай,
Қирқ иккиси чоҳга тушиб,
Энди қолдик деб қутулмай,
Қочган лашкар жовлик қайтди,
Чоҳнинг атрофини опти.
От-анжоми билан беклар
Чоҳга тушиб банди бўпти,
Гўрўғли пушаймон қилди,
Билмай қолди, қандай кунди(р),
Такаббурлик бундан ўтиб,
Билмайди ҳоли не бўлди.
Қилич, найза яланғочлаб.
Ифтихон лашкари бошлаб,
Бари чоҳга келди.
Хон Гўрўғли одамиман,
Қилич-найзасини ташлаб,
Таваккал қип бунда турди.
Гўрўғлини одами билан,
Ҳаммасини бойлаб олди.
Исфиҳоннинг лашкарига
Хон Гўрўғли банди бўлди.
Барини чоҳдан чиқарди.
Кўринг, булар банди бўпти,
От чопилиб Исфиҳонга,
Шу замонда хабар кетди.

Шоҳга хабар берайик, деб,
Хоннинг амрин билайик, деб,
Ўлдирсин деб амр қилса,
Тандан бошин юлайик, деб,
Аввал бир подшодан сўраб
Нима деса, қилайик, деб,

¹ Қўлсэмада тингилингла.

² Унга — ўзга.

³ Ҳар қайсиси.

Қирқ иккисин бойлаб олди,
Бу иш жуда ёмон бўлди.

Чопагончи Исфиҳон шоҳининг давлатхонасига бориб,
подшога тўғри бўлиб, бўлган ишларни билдириб, бу сўз-
ларни айтиб турган экан:

Ҳар на деган сўзингизни эшитдик,
Сизнинг амрингизни қулоққа тутдик,
Арпалидан кетмай кўп лашкар ётди,
Юборган хатингиз барча билибди.
Лашкар қўшиб Чамбил бормоқ бўлибди.
Чамбил қараб лашкар юриш қилган сўнг,
Бир бўлак бедов отли келибди.
Аввал келиб тоғнинг бошида турди,
Қўймади, ўзини лашкарга урди.
Бари шердай экан урушда турди,
Қайтмай кўп одамларни қирди,
Олис эмас, бир яқин уруш бўлди,
Карнай тортиб икки ёққа айрилди.
Тонг отиб шу бугун уруш бошланди,
Келгандан қирқ иккиси ушланди.
Ҳийла билан банди бўлиб қолганди,
Ев-яроғи, оти ўлжа бўлганди.
Ҳозир кўзи тўрт бўп унда турганди,
Эр полвонлар ён-ёғини олганди.
Шу сабабдан сизга хабар келганди.
Қандай одам эканини билмадик,
Банди қилдик, бизлар сўраб кўрмадик.
Ғуноҳкорлар банди бўлиб туради,
Катталарнинг бари сиздан сўради,
Орангизга элчи қатнаб туради.
Ғуноҳкор ҳисоби қандай бўлади?
Не десангиз айтганингиз бўлади,
Шу сабабдан сизга одам келади,
Шоҳим бандиларни нима қилади?

Бу сўзни эшитиб, Исфиҳон шоҳи бир сўз айтиб турган
экан:

Улдирмасин, амалдорлар юборсин,
Улар кимдир биз ҳам ундан сўрайик,
Қандай одам эканини билайик,

Урушли кунларда шундай бўлади,
Гоҳ қочириб, гоҳ одам қиради.
Кези келса, банди бўлиб қолади,
Улдирмоқлик жуда айб бўлади,
Эшитган подшолар гина қилади,
Улдирсак, ҳар ким ҳам бизга кулади,
Уларни сўраб бир билмоқлик даркор,
Ҳали қўлларингга бўлса гирифтор,
Албатта унда ҳам эли-халқи бор,
Тағи ҳам кейнидан сўровчи келар,
Улдирмоқлик ўзи ёмон иш бўлар.
Ким эканин биз ҳам сўраб билайик,
Чамбил элга кетган болам Интизор,
Ҳали бу ишлардан бизлар беҳабар.
Авазнинг қолгани рост бўп юрмасин,
Авазни излаб у Ғўрўғли келмасин,
У ерда турғизиб ташвиш бермасин,
Бандиларни Исфиҳонга юборсин.
Оти, анжомини олиб қолмасин.
Келган элчи, қулоқ солгин тилима,
Хат қилиб муҳраб берай қўлингга,
Хатни бергин, катталарнинг қўлига!

Бу сўзни султони ул замон айтди,
Хатни битиб тамом қилиб узатди.
Исфиҳондан хат кўтариб бу қайтди,
От чопиб Арпали чўлига етди.
Хатни онкеп амалдорларга тутди,
Бу хатни ўқиди, бари эшитди,
Бу бекларнинг қўлини ечиб бўшатди.
От-анжоми билан энди бу замон,
Исфиҳон шоҳига қараб ҳайдатди.
Ғўрўғли ҳайдалиб Исфиҳон борди,
Исфиҳон подшоси буларни кўрди,
Кўргандан Ғўрўғли эканин билди.
«Бу бекларга сира ташвиш бермай» деб.
Аввал туриб яхши жойга буюрди,
Отли ҳайдаб борган бунинг барисин,
Яхши, орастали жойга туширган,
Нечовлар олдида хизматни қилган.
Ғўрўғли деб ҳозир гумон қиб турган.
Подшо биздан фароғатни қилсин, деб,
Азоб кўрмай, у роҳатда турсин, деб,

Менинг бунда катталигим билсин, деб,
Сўнгра мен ҳам бир қошига борарман,
Гапни сўраб кўнглидагин биларман,
Емон бўлса, ўлдириб юборарман,
Сўйлашган сўнг қувватини биларман.
Ҳозир банди бўпти менинг қўлима,
Нима қилсам, ихтиёрим, қиларман.

Буларни сўраб, сўнгра ким эканини билармиз, таниб олармиз, ҳозир қўлингда турибди, қанча қирса ҳам биздан енгилибди, қовунга келган болани ушлаб олгандай, тағи ҳам келасанми дегандай қилиб, буларни ҳадаҳа қошимизга чақириб сўрай берганимиз яхши эмас. Беш-тўрт кун орадан ўтсин, ундан кейин сўраб билармиз, юришига ярашиқ иш қилармиз,— деб булар бунда турди.

Соқибулбул тоғнинг бошида буларнинг банди бўлганини билди: «Қандай бўлса мен Чамбил бориб келайин, қолган-қутганга хабар берайин, одам йиғиб келайин». Бу одамларга тайин қилди: «Қора кўрсатиб туринглар, бизнинг бошимиз кетди, ҳозир урушга кирманглар, бекорга сизлар ҳам банди бўлиб турманглар!»— деб бу сўзларни айтиб Чамбилга жўнаб бораётган ери:

Гаждумнинг белига Соқи минади,
«Чўҳ!»— деб Гаждум отга қамчи уради.
Соқи қарамайди ўнгу сўлига,
Хабар етқарайин деб Чамбил элига,
От терлатиб чўлда қичаб юради,
Жабр қилиб бедовининг жонига,
Қамчи уриб, гўшт кўтарган сонига,
«Не кулфатлар тушди Чамбил хонига,
Банди бўлди Исфиҳоннинг элида,
Остима минганим Гаждумкўк эди,
Ҳеч юрт бориб банди бўлган йўқ эди.
Яқин эди олис турган шаҳарлар!
Ҳийла билан банди қилди баччағар,
Армон билан бўлиб қолди гирифтор,
Чўҳ, жонивор, мени Чамбилга етқар!
Банди бўлган марднинг кўнгли чўкмасин.
«Э аттанг!»— деб кўздан ёшин тўкмасин,
Ҳайф менинг ошу ноним демасин,
Чамбилнинг беклари бунда қолмасин,

Душман-да бекларга азоб бермасин,
Исфиҳонда бандиликда ўлмасин.
Шу туришда ўтиб кетса Гўрўгли,
Бекнинг Чамбил юрти вайрон бўлади».
Бу сўзни айтиб уриб кетиб боради,
Оқшом ётса, кундуз қичаб йўл тортди,
Оти чачасидан бу ерга ботди,
Бу минган отига тер жуда қотди,
Кеча-кундуз тинмай Соқи йўл тортди.
Кўз юбортиб Соқи энди қаради,
Ярқиллаб кўринди Чамбил қаласи,
Чамбил юртин кўриб кўнгли бузилди,—
Э, аттанг, деб бекнинг бағри эзилди...
«Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Не кунларни кўриб султоним унда,
Бу кўринган юртлар хонимнинг жойи,
Не давронлар суриб ўтирган бунда.
Бунда қолган киши нима билади,
Гўрўглини келади деб туради.
Мен ёлғиз кириб борсам Чамбилга,
Чамбил эли бир тўполон бўлади.
Балки бузилгудай довриқ бўлади,
Бекнинг банди бўлганини сўраса,
Ҳаммаси эшитиб мenden билади,
Мен билмайман, қандай гаплар бўлади?
Бундай кунлар бизга ажаб замонда.
Банди қолди, бўлиб турсин омонда,
Бандиларга ҳеч гап эмас-да унда,
Қиёмат кун бўлар энди Чамбилда».

Соқи Чамбил кириб борди. Соқини Оға Юнус кўриб Авазни, бекларни сўраб: «Нима ишда қайтдинг?»— деб бу сўзни айтиб турган экан:

Соқи келдинг, сенинг бекларинг қани?
Аваздан хабар бер, билайин они.
Боринг билла Исфиҳонга бордингми?
Авазни эшитиб, Соқи билдингми?
Соқи, сўйла, Авазжонни кўрдингми?
Ё бўлмаса йўлдан қайтиб келдингми?
Менинг қўзим хабарини билдингми?
Соқи нега отга қамчи урибсан,

Олис йўлни бунда яқин қилибсан,
 Отинг терлаб, Соқи қичаб келибсан,
 Не сабабдан бундай бўлиб юрибсан?
 Авазжонга бирор шикаст бўлдими,
 Авазнинг хабарин билиб келдингми?
 Бир ишнинг бошида элчи бўлдингми,
 Не сабабдан от терлатиб келасан?
 Ажал келса, титрайди танда бу жон,
 Оға Юнус савол сўрар бу замон,
 Не сабабдан, Соқи ёлғиз келасан?
 Бўлган ишдан сен ҳам билдиргин маған.¹
 Сени кўриб, куйиб ёнади жоним
 Келган йўқдир билла кетган султоним,
 Қандай бўпти менинг Аваз ўғлоним?
 Ярашиққа ловдон рўмол ўрайман,
 Шикор кетган бекларимни сўрайман,
 Кўзим тўрт бўб мен йўлига қарайман,
 Бирга кетган менинг шунқорим қани?
 Нега ёлғиз бунда юборди сени?
 Сен қилган ишингдан эшиткиз маған,
 Билганингни гапир энди бу замон,
 Исфиҳонни эшитганман, Соқижон,
 Одамнинг бари эмиш шакаман,
 Гапир, Соқи, беклар бўлсин-да омон.

Бу сўзни эшитиб, Соқи ҳам бўлган сўзни билдириб, бу сўзни айтиб турган экан:

.....
 Тил боринда беш-олти оғиз сўйлайин,
 Бирга кетган беклардан баён айлайин,
 Бирга-бирга Исфиҳонга борганмиз,
 Арпала чўлида уруш қилганмиз.
 Борганда беклар банди бўб кетди,
 Тулки, шақал кулар марднинг ҳолига,
 Банди бўлди Исфиҳон аскарига
 Гўрўғлиман бирга борган сардори
 Қирқ икки бек тушиб қолди қўлига,
 Исфиҳоннинг подшосининг қўлига.
 Билмадим аҳволи қандайин бўлди?

¹ Менга.

Лочин эди ҳозир бир тўрда қолди,
 Оту яроғ, асбобидан айрилди.
 Билмадим, бекларим ҳоли не бўлди?
 Авазжондан қайда бизга хабар деб,
 Хатарли бўлди бу юрган сафар деб,
 Мен элга етказай бунда хабар деб,
 Мен суяниб бунда Чамбилга келдим.
 Чамбилнинг дингкамон Кўлбари бор деб,
 Ҳасан Кўлбар қайда? Хабар берайин,
 Кўп турмай Чамбилда, бундан жўнайин,
 У Ҳасан бобомдан хабар олайин,
 Сўзим сўйлаб бирга олиб жўнайин,
 Бир билак Кўлбарим борди Чамбилда,
 Бўлган сўзни унга маълум қилайин,
 Ҳадаҳа Исфиҳон олиб жўнайин.
 Бизга йўқдир билинг тинчлигу роҳат,
 Ажаб савдо бошимизда аросат,
 Банди бўлиб кетган амалдор бекзод,
 Уйласак бизларга ҳозир қиёмат,
 Хон Гўрўғли унда банди қолибди,
 Билмаймиз аҳволи қандай бўлибди,
 Авазжондан хабаримиз йўқ бизнинг,
 У дарднинг устига бу дард бўлибди,
 Лочин қўнган ерга қарға қўнибди,
 Оти, яроғини қўлдан берибди,
 Қирқ икки азамат банди қолибди,
 Соқи бунда хабар олиб келибди,
 Қичов билан етказди мени Гаждум от,
 Оға Юнус беринг энди маслаҳат.
 Соқининг сўзини у замон билди,
 Мисқол пари тағи қошига келди,
 Гўрўғлиман бирга кетган бекларнинг
 Хотин-болалари бунинг йиғилди,
 Бу гапни эшитди, жуда қийинди.
 Бу тала-тўп бўлиб ётган шовқинни
 Шу вақтда Ҳасан Кўлбар эшитди.
 Ҳасаннинг кўнглига бу сўзлар келди:
 «Туркман халқда бир катта тўй бўлибди,
 Гўрўғли одамиман тўйга борибди,
 Хотинларни тўйга айтиб кетгани,
 Хабарчи бўп Соқибулбул келибди,
 Тўйга айтиб ҳаммасини йиғибди,
 Бари чувлаб адрас, кимхоб кийибди.

Ошни еб қўяр деб менга айтмаган»,
Гўрўғлидан кўп ўпкани қилибди.

Шуларнинг жўнаганини кўрмайин деб ёнбошлаб, онг-ниб ётди. Оға Юнус билан Соқибулбул бориб Ҳасан Кўлбарга рўпара бўлди. Буларни Ҳасан Кўлбар кўриб, ўрнидан туриб ўтирди: «Чоқдан Гўрўғли «бобомни ҳам тўйга айтиб кел»,— деган, булар тўйга айтгани келаётир, энди булар айтса, борайин, бориб қозонигачайин қанча оши бўлса қуриб, еб келайин»,— деб бу сўз кўнглига ўтиб туради. Соқи бориб бу сўзни айтиб турди:

Ҳасан бобо, сенга айтар арзим бор,
Сўлиб келган гулдай менинг тарзим бор,
Исфиҳон юртига қилганди сафар,—
Авазхоннинг сизга айтган сўзи бор.
Сизнинг учун Аваз бўлган хизматкор,
Аммасини излаб юрган муқаррар,
Қани Гуржистондан мен ҳам жўнай деб,
Аммамни бобомга элиб берай деб,
Аммасин миндириб Аваздай қўчқор,
Йўлда келаётса шундайин шунқор,
Исфиҳон лашкарига бўлибди дучор.
Аваз ёлғиз, лашкар ўраб олибди,
Исфиҳонда Аваз банди бўлибди,
Сизга деган аммаси унда қолибди,
Бу хабари Гўрўғлига келибди,
Йигитлари билан, билсанг, Гўрўғли,
Излаб бориб, бу ҳам банди бўлибди.
Бу хизмат, бобожон, сенга қолибди,
Келиб Соқи сенга хабар берибди.
Бе эга бўп билсанг Исфиҳон элда,
Авазнинг аммаси — ёринг юрибди,
Бу ишларнинг бари сендан бўлибди.
Жон боринда ғайрат қилсанг бўлмасми,
Қани бориб хабар олсанг бўлмасми,
Сен бормасанг ҳамма унда қолмасми,
Хотин олмай, бобо, ўлсанг бўлмасми?
Эртароқ, бобожон, ғайрат қилмасанг,
Банди беклар ҳоли қандай бўлади,
Авазнинг аммасин биров олади,
Авазнинг хизмати бекор бўлади,
Тағи бурунгидай бўлиб қолади.

Билмам, бобо, қандай замон бўлади?
Менинг пандим энди қулоққа олгин,
Бобожон, мен билан сен бирга боргин!
Юр, бобо, Исфиҳон олиб жўнайин,
Гўрўғли, Авазни озод қилайин,
Кўрсатиб, ёрингни олиб борайин.
Ҳозир бизлар, бобо, жуда дардманд-а,
Бундай бўлиб қолмайик-да армонда.
Исфиҳон устига борарим бор-да,
Бандилардан хабар оларим бор-да.

Бу сўзни Соқидан эшитиб, Ҳасан Кўлбар: «Оббо, Аваз йўлин чап солмай, Исфиҳон устида унга нима бор?! Мен бормасам, унга эр қурибдим, Исфиҳон юртида биров топилар, биров олар, тағи мен боякиш селтайиб қолар, албатта менинг бормоғим даркор. Бу касофат бари мендан бўлган экан, мен уйланмай жўн юрсам, бу ишлар бўлмас эди. Энди ҳар гап бўлса борайин, Аваз, Гўрўғлини бандиликдан ажратайин, ҳам хотинимни топиб олиб келайин»,— деб, Соқига бу сўзни айтиб турган экан:

Соқи, турма бу ерларда ўйланиб,
Ҳадаҳа жўнагин отингни миниб,
Мендан бурун сен ҳам жойингга бориб,
Менинг учун яхши тарадуд қилиб.
Қичаб боргин кеча-кундуз йўл олиб,
Қозон осгин, бориб ўчоқ ўйдириб,
Оз бўлмасин, тўқсон қўйни сўйдириб,
Тўқсон ботмон гурунч ғамла у ерга,
Тасма полов қилиб созла, Соқижон,
Тағи қўйма сен тагини куйдириб,
Шу хизматим, боргин ўрин қилдириб,
Менинг айтган сўзим Соқи, тиндириб,
Кеча қолмай мен ҳам етиб борарман,
Қанча бўлса мен ҳам бангни тортарман,
Исфиҳон шаҳрини яқсон этарман.
Бу сўзни шу замон Кўлбар айтди,
Кўлбарнинг сўзини қулоққа тутди,
Соқи турмай бундан жўнади-кетди,
Ҳар на деган сўзин бунини эшитди.
Бу бобомнинг хизматини қилай деб,
Бир озроқ нарса ғамлаб турай деб,

Бу Кўлбардан мен ҳам бурун борай деб,
 Бу сўзни ўйлаб Соқи энди йўл тортди.
 Ҳасан Кўлбар жўнамоқчи бўлибди,
 Оқшердев эшагин олиб ҳам келди,
 Шу замон устига тўқимин солди.
 Айилини маҳкам тортиб белидан,
 Ҳасан жўнамоқчи Чамбил элидан,
 Ҳеч кимнинг гапига қулоқ солмайди,
 Биров берган насихатни олмайди.
 Бир нечани сира писанд қилмайди,
 Қурғур Кўлбар одамдайин кўрмайди.
 Эшитган гапини ўйлаб билади,
 Ҳар калтаги беш юз ботмон келади.
 Икки калтагини тенглаб бу Кўлбар
 Эшагига ортиб бундан жўнади.

Ҳасан Кўлбарнинг жўнаганини Юнус, Мисқол, қирқ
 йигитнинг хотини кўриб: «Не бўлса, Ҳасан Кўлбар кетди,
 Соқибулбул Ҳасан бобосининг айтган сўзини ўрин қилса,
 димоғини чоқлаб олса қанча лашкар бўлса қирар, бу билан
 ким баробар бўлар»,— деб кўнглини кўтариб турди. Ҳа-
 сан Кўлбар эшагини ҳайдаб йўлга солиб, халачўпи қолиб,
 у ёқ-бу ёқ қараб, йўл устида бир жувозранг жувози но-
 соз бўлиб уста олиб келиб созлаётди эди, ўқини далага
 чиқариб қўйган эди, Ҳасан Кўлбарнинг кўзи тушиб: бу
 ҳам менинг халачўпимдай халачўп экан, учини чиқариб,
 созлаб қўйган экан, одам ушлайдиган ёғини мойлаб, шир-
 ғай қилган экан: мендан бўлак ҳам эшак миниб юрган
 одам бор экан, мен бу халачўпни олайин, нима ҳам бўлса,
 бурилиб йўлдан қолмайин, зарур бўлса, менинг халачў-
 пимни олар»,— деб олиб эшагига халачўп қилиб кетди.
 Шунда не фурсат ўтди; уста жувозни созлаб, энди ўқни
 солиб кўрайик, деб хабар олса, ўқи йўқ, чопқиллаб ундан-
 бундан: «Бизнинг жувоз ўқни қандай одам олиб кет-
 ди?»— деб сўради. Келаётган бир йўловчи:— Э жувоз-
 ранг, бекор югуриб ўзингни ҳалак қилма. Ҳасан Кўлбар
 бир жувоз ўқни халачўп қилиб, эшагини чўқалаб кетиб
 борапти. Унга сен югуриб етолмайсан ҳам, етганингда
 сенга берарми? У сенинг гапингга қулоқ соларми? Ку-
 йиб-пишиб юрганча бўлак гапингни қила бер. Энди ундан
 умид қилма, унинг кейнидан борма,— деди. Бу сўзни
 эшитиб: «Баччағар Ҳасан Кўлбар»,— деб бир сўз айтиб
 турган экан:

Аввал бошдан қилган ишим бўш келди,
 Жувоз ўққа Ҳасан Кўлбар дуч келди.
 «Далага чиқар» деб устадан бўлди.
 Кўлбарнинг бир ёққа юриши борди(р),
 Биз билмаймиз нега қилган сафарди.
 Кўлбарнинг гузари шу ердан тушиб,
 Қайси гўрдан жувоз ўқимни кўрди?!
 Қайтиб келса, менинг ўқим берар, деб.
 Эси бўлса Кўлбар ўзи билар деб,
 Онгниб турсам тағи айланиб келар деб,
 Куйиб-пишиб бунда жувозранг қолди.

Оқшердевга Кўлбар халани урди.
 «Қистаб юр!»— деб жуда сиёсат қилди.
 «Соқи кетди, мен кейнидан борайин,
 Қистаб юргин мен ҳам етиб олайин!»
 Гоҳ ерда йўрғалаб, гоҳ ерда йўртиб,
 Минг ботмон калтакни устига ортиб,
 «Менинг ишим кечга тортиб қолмасин!
 Исфиҳонда менинг ёрим қолибди,
 Мендай биров чиқиб уни олмасин
 Менинг бу ишларим бекор бўлмасин
 Қистаб юргин, вақти ўтиб қолмасин.
 Биз борамиз Исфиҳоннинг элига,
 Ут қўярман шоҳининг мазгилига
 Менинг ёрим қопти душман қўлида,
 Меҳнат қиб борарман ёрнинг йўлига,
 Топиб олсам, Чамбил олиб келаман,
 Кийик гўшти бериб боқиб кўраман.
 Ёрим ёшдир, юз йигирмага кирган,
 Ҳасан бобонг хуштор бўлиб югурган.
 Ҳасан Кўлбар дейди бунни, зўрабор,
 Эшак кетар ўру қирга баробар.
 Шундай қичаб Ҳасан Кўлбар йўл тортар.
 Бораётир неча беллардан ошиб,
 Борсам, дейди ул Соқига ёнашиб,
 Бораётир неча сўзларни ўйлаб,
 Кийимнинг сиртидан белини бойлаб,
 Гоҳда яёв юрар эшагин ҳайдаб.
 Неча муддат Ҳасан Кўлбар йўл тортди.
 Соқи ётган тоққа Ҳасан ҳам етди,
 Тоғни ўрлаб шу замон чиқиб кетди.
 Қарамади Ҳасан баланд-пастига,

Чиқсам, дейди энди тоғнинг устига.
Соқибулбул Ҳасан сўзин билибди,
Кўрди: Кўлбар яқин ерга келибди.
Банги-наша бу пишитиб турибди,
Одамларни ҳар хизматга солибди.
Ҳасан учун кўп тараддуд қилибди,
Ҳасаннинг раъйини топмоқ бўлибди,
Шу вақтида Ҳасан яқин келибди,
Айтганини Соқи ҳозир қилибди.
Соқининг қошига етиб келибди.

Соқиға қараб, Ҳасан Кўлбар бу сўзни айтиб турган
экан:

Соқижон, ўхшатиб пишитгин бангди,
Ҳасан келди душманнинг боши гангди(р).
Ошга тўйғиз, Ҳасан Кўлбар бобонгди,
Эшагини ҳайдаб янгитга келди.
Ҳасан бобонг қайтмай қилар сабошни,
Мойли қип ўхшатгин бу замон ошни.
Ҳасан бобонг келгани маълум бўлса,
Номини эшитган душманлар қочди,
Сархонага пишитиб солгин бангди,
Кўринг, Соқи бангни пишитиб бўлди.
Утириб шу замон бангни ийлади,
Катта сархонага буни жойлади.
Устига чўғ босиб бангни тортди,
Тоғнинг газалари тутун бўп кетди,
Бу тутуннинг иси ҳар ерга етди.
Бангнинг иси ётган лашкарга борди,
Исфиҳон лашкари қилпиллаб қолди.
«Чамбилнинг Кўлбари бунда келди» деб,
Эшитганлар бунда гумон қип қолди.
Ҳар тортганда банги ловуллаб энди,
Банг чекиб ўтириб, Кўлбар беғамди(р),
Қанча бангни бу куйдириб юборди,
Ҳеч ким бермас душманларга хабарди,
Тутуни бурқираб Исфиҳон борди,
Ҳар шаҳарга номи кетган Кўлбарди(р),
Ҳадик олиб тебранган кўп лашкарди(р).
Кўлбар келса, нима илож қилади?
Арпакўлда турган одам ўлади.
Ҳасан Кўлбар банги тортиб бўлади.
Суза қолгин ошинг пишиб қолади.

Бангнинг устидан неча ботмон гурунчининг ошини еб,
қанча гўштини еб, Ҳасан Кўлбар тўяр-тўймас бўлиб, Со-
қиға ўпка қилиб:— Соқи, қўйнинг ориғидан сўйибсан, кам
тошлар билан гурунчини тортиб солибсан, яхши ош қилиб-
сан, озлик қилганини ўзинг ҳам билиб турибсан,— деб бу
сўзларни айтиб, Ҳасан Кўлбар урушга юзланиб бораётган
ери дейди:

Хизмат қилай бу ошингга яраша,
Мен борайин душманларга ёнаша.
Тоғдан тушма, сен ҳам кўргин томоша!
Менинг қабатимга яқин бормагин,
Урушга жўнадим ёрдам бермагин,
Душмандай бўп тағи сен ҳам ўлмагин.
Қулоқ солгин, Соқи, менинг сўзима,
Калтагимни олиб майдонга кирсам,
Дўсту душман кўринмайди кўзима,
Икки калтагимни олсам қўлима,
Чиққан душман омон қолмас йўлима,
Одамларинг билан бу ерда тургин,
Менинг эшагимни боқиб ўлтирбун.
Одамларинг билан сен Соқибулбул,
Тоғ бошида менинг ишимни кўргин!
Бу ишимни кўриб сен ҳам тан бергин.

Бу сўзларни айтиб чопонин кийди,
Чопон кийиб, энди белини бўғди.
Икки ўнгири белбоғига қайтариб,
Кўлбарини олди эғнига танғиб,
Бу урушда танҳо ўзим юраман,
Исфиҳон лашкарин ёлғиз қираман.
Мен сизларни қўйиб тоғнинг бошига,
Лашкарга юзланиб кетиб бораман,
Ҳар хизматни ўзим ўрин қиламан.

Пастга тушиб кетди, у замон Кўлбар,
Кўлнинг ёқасида катта чинор бор,
Бу чинор илгари замондан қолган,
Шохалаб сояси кўп ерга борган.
Ҳасан Кўлбар ушлаб чинорни тортди.
Қўлига шувоқдай суғуриб опти,
Тўлғаб айлантриб лашкарга отди,
Бангнинг кайфи билан маст бўлиб кетди
Чинорнинг остида қанча аскардан,

Беш юз одам қолиб ўлди бу замон,
 Ҳасаннинг ишини кўп лашкар кўрди,
 Қочиб қутулмоқни ганимат билди.
 Ҳасаннинг ишини кўп ёмон билди,
 Боз устига энди калтагин отди,
 Беш юз ботмон чўян калтак шу замон
 Қолган аскарини оралаб ўтди.
 Жўхори поядайин шиқирлатди,
 Калтак тегиб қанча аскарни йиқитди.
 Бу калтакка Ҳасан яқинлаб етди,
 Қўлидаги калтакнинг навбати кепти,
 У калтакни олиб, бунисин отди,
 Улик деган боғдай қийраб қолибди.
 Бу Кўлбарга кимлар туриш беради?
 Яроғ ушлаб туриб нима қилади?
 Тағи бир навбатда тайин ўлади,
 Чодир чаман бу беғга қолади.
 Уз бошига ҳар ким қочиб боради,
 Тирик жондор Арпачўлда қолмади.
 Аслаҳа-анжомга қарамади.
 Ҳасан Кўлбар бало келди,
 Исфиҳонга жала келди,
 Бунда турган қолмай ўлди.
 Қолганлар бошини олиб,
 Қочгунча тополмай йўлни,
 Ҳасан Кўлбар ишни қилди,
 Чодирларга етиб борди.
 Ётган кўп ўлжани кўрди,
 «Одамингман таший бер!»— деб,
 Соқибулбулни чақирди.
 Ҳасан Кўлбар калтак олиб,
 Қочқинчини йўлга солиб,
 Пода ҳайдагандай бўлиб,
 Исфиҳонга ҳайдаб кетди.
 Ҳасаннинг чақирган довушин
 У Соқибулбул эшитди.
 Одами билан кўп ўлжани
 Тоғ бошига ташиб ётди.
 — Гўрўглиман подшони
 Бобом созлаштириб келар
 Қилич, найза, милтиқ-яроғ
 Бари подшоликка керак,
 Беғга ётибди сулаб:

Неча тўпу тўпхоналар
 Қуруғли қолибди қараб.
 Соқи бундай ишни қилди,
 Кўп одамман ташиб кўрди,
 Ҳасан Кўлбар бундан кетди,
 Исфиҳонга яқин етди;
 Исфиҳоннинг қочқинчиси,
 Шоҳ қошига бориб қопти.

— Шоҳим, сиз ҳам беҳабарди(р),
 Чамбилдан келган Кўлбарди(р),
 Бангин иси аввал келиб,
 Кўп одамлар уни билиб,
 Билса ҳам беҳуда туриб,
 Бангни чекиб етиб келди.
 Шоҳ, лашкаринг тоза ўлди,
 Сўзингга қулоқ солмайди,
 Одамга яқин келмайди.
 Лашкар тоза қолмади,
 Қочқинчи шаҳарга келди
 Сендайин шоҳим беҳабар,
 Дамба-дамда бунда келар.
 Исфиҳонни вайрон қилар.
 Подшо деб ҳурмат қилмайди,
 Сизни ҳам уриб ўлдирар.

Бу сўзни эшитиб Исфиҳон шоҳи ҳайрон бўлиб:—
 Биз эшитганмиз, Гўрўглининг шундай Ҳасан деган кўл-
 барлари бор эмиш; бу келган Гўрўглининг одами. Сизлар
 қўлга туширган саркардалар билан Гўрўглининг ўзи, бун-
 дан чиқади, шу юртда қолган экан Авази. Аваз қолмаса
 бундай келмас эди, бизга тегинмас эди. Агар Гўрўгли
 бўлса, бувиш Интизор буларнинг қўлида. Биз тиг тортиб
 бу билан урушмоғимиз яхши эмас. Гўрўглининг кўнгли
 биздан оғримаса тузук, биздан жабр кўргани йўқ. Гўрўг-
 лини одамлари билан айтиб келинглр,— деб буюрди. Маҳ-
 рамлар бориб айтиб келди. Гўрўгли сардорлари билан
 келди. Ҳасан Кўлбарнинг келганидан Гўрўглининг хабари
 йўқ. Исфиҳон шоҳи билан кўришиб тахтига ишорат қилиб,
 Гўрўғлига бу сўзни айтиб турган экан:

Не сабабдан келиб урушни қилдинг?
 Биздан сен қай вақти бир зулм кўрдинг?

Подшо бўлиб ҳозир сўлган тарзим бор,
Неча алвон сенга айтар сўзим бор.
Чамбил кетган Интизордай қизим бор,
Бундай уруш, ўйла бизга не даркор?
Сенинг қўлингда у мунглиғ Интизор,
Бу ишингни ўйла, Гўрўғли номдор,
Асли уруш бошламоғинг, бил бекор,
Кўнгил қора бундай ишлар не даркор?

Бу сўзни эшитиб Гўрўғли ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Аё, шоҳим сизга етгайда сўзим,
Бу шаҳарда қолган менинг Авазим.
Авазни излаб Исфиҳонга келибман,
Йўл устида кўп лашкарни кўрибман.
Аваз бор деб, билмай уруш қилибман.
Уз элимда шоҳлик ғамин еб эдим,
Авазжонни топиб олай деб эдим,
Авазни излаб ўзим банди бўп эдим.
Авазим йўқ, кўринмайди ҳеч роҳат,
Авазни излаб ҳозир менга қиёмат,
Подшоҳим, Авазни сиздан сўрайман.
Ғирот билан бувиш Интизор борди,
Билмайман Авазим қаерда қолди?
Суянган қўзимнинг ҳоли не бўлди?
У сабадан излаб отаси келди.

Бу сўзларни булар бир-бирига ўпкалаб айтиб ўтирди. Ҳасан Кўлбар шаҳарга яқинлаб келди. «Бу шаҳарда жонзод қолмайдиган бўлди»,— деб тала-тўп бўла берди. Бу гаплар Абжўш кампирнинг қулогига тегди. «Мен ҳам бир чиқиб кўрайин»,— деб кўчага чиқди, битта-яримтадан сўради. Бир хили: «Билмаймиз»,— деди, бир хили: «Нимасини сўрайсан? Чамбилдан бир Ҳасан Кўлбар деган келибди, Исфиҳон юрти бузиладиган бўлди,— деб ҳамма шундай чопиб юрибди. Исфиҳон лашкарини қириб ода қилайин дебди». Бу сўзни эшитиб, қандай одам экан, мен бир кўрайин, деб чиқиб, Абжўш кампир Ҳасан Кўлбарга рўзгара бўлди. Ҳасан Кўлбар Абжўш кампирни кўриб: «Икки бошдан Авазнинг аммаси шу-да».— Сен юрибсан, Аваз қани?— деди. Абжўш кампир онг-тонг бўлиб, билмай турди. Ҳасан Кўлбар айтди:— Мен Чамбил элидан сенинг учун келиб, подшоҳингнинг қанча лашкарини ўлди-

риб, сени излаб келаётиб эдим, мен Авазни сенинг учун буюрган эдим. «Йўли бўлган йигитнинг янгаси олдидан чиқади» деган гап бор, сендан бўлақда менинг нима ишим бор, деб билагидан ушлаб,— энди бизнинг ишимиз битди,— деб Абжўш кампирни олиб, кўлбарига солиб,— ўзим сени Чамбилга олиб бориб, кийик гўшти бериб, кўтариб катта қилиб оламан. Аваз қаерда бўлса, ўзи борар,— деб калтакни эгнига солиб, Соқибулбулга қараб жўнади.

Аваз шунча замондан бери таги заминда Сардорнинг қўлида ётиб эди. Авазнинг яралари битган. Энди Сардор Авазхонга айтди:—Отанг Гўрўғли келибди. Исфиҳон шоҳи бир гумон сўз билан мени бир даража кейин ташлади, энди сен юзага чиққин, Сардорникида эдим, деб менинг сиримни фош қилма, Исфиҳон шоҳига гапирма; меникидан чиққанинг маълум бўлса, шоҳларнинг олдида менинг сўзим безътибор бўлади,— деб, вақтини топиб, шаҳардан Авазни чиқариб, уруш бўлиб ётган ерга олиб келиб қўйиб кетди. Бу ишларнинг бўлганини эшитиб ётса ҳам кўргани йўқ. Аваз Соқибулбулнинг қошига борди. Авазни кўриб, буларнинг ҳам димоғи чоғ бўлди. Авазхон ёв-яроқ олиб, Гаждумкўкни миниб, Исфиҳон шаҳрига равона бўлиб келди. Келса, Исфиҳон юрти ҳали ҳам тўполон бўлиб, «Ҳасан Кўлбар келиб қолар» деб бир-бирига ёнашмай, ортиқ-камини ҳисоблашмай, биров-бирови билан сўйлашмай юрибди. Авазхон пойтахт қараб ўтиб кетди. Исфиҳоннинг подшоси, Гўрўғли номдор, қирқ икки сардор— бари ўтирибди. Исфиҳон одами Авазни танимайди, Гўрўғлининг кўзи Авазга тушди, шундай қараб, Аваз эканини таниб, Авазга қараб бу сўзни айтиб келаётган экан:

Майдон бўлса сотилади ширин жон,
Олмасимдан мудом қўйдим қирмиз қон.
Сени излаб келиб бўлдим мен сарсон.
Қаерларда умринг кечди, Авазжон?
Кўрар кўзим, Аваз болам, бормисан?!
Келдим Исфиҳонга Аваз деб излаб,
Гоҳ вақтларда кетдим бўтадай бўзлаб,
Кўрар кўзим, Аваз болам, бормисан?
Еринг билан отинг борди Чамбилга,
Хабаринг бормади у ёқда элга,
Авазжон, юрувдинг ким билан бирга?
Банди бўб қолдингми Исфиҳон элга?

Сен қачон йўлиқдинг Соқибулбулга?
Авоб билан бунда умрим кечилиб,
Сен борида гулгун шароб ичилиб,
Шунқоримни мен Чамбилдан учириб,
Сен йўлиқдинг, болам, қандай зўрига?
Келиб тушдинг қайси сайёд тўрига?

Авазга бу сўзни Гўрўғли айтди,
Турган сипоҳилар барча эшитди.
Югуриб Авазнинг отини ушлаб,
Мажлисга шу замон Авазни бошлаб,
Барча сипоҳилар ўрнидан турди,
Авазни таниди, ҳаммаси билди.
Авазхоннинг ҳусни жамолин кўриб,
Исфиҳон шоҳининг кўнгли тинди.
Бир нечага билдирмайин суюнди,
Омон-омон деди, юртга чақирди,
Ҳар ким ўз жойида тинчликда турди.
Турли таом ўрталикка тўкилди,
Қават-қават зарбоф сарполар ёпди.
Томирлик шаънини булар қилибди,
Интизорнинг қолган қанча канизи,
Шоҳ қошига булар ҳозир бўлибди.
Беш юз канизидан қирқ қиз айрилиб,
«Бувишимиз кўрсак» дейишиб юрибди.
Бу айтган сўзини подшо билибди,
Қирқ канизни подшо айриб олибди,
Қирқта қизни маофага солибди,
Интизорни Гўрўғлига топшириб,
Борсин, булар сизларга ҳамроҳ бўлиб,
Неча саркорларни йўлдош қилиб.
Ҳаммасига от абзалаб миндириб,
Бир-бири билан хўшлашиб жўнади.
Подшо тушиб пойтахтдан бу замон;
— Келиб-кетинг, яқин турар Исфиҳон.
Боламини топширдим, Гўрўғли султон!
Шундай қилиб бекларни йўлга солди,
Интизор канизин у бирга олди.
Саркарда беклари йўлни бошқарди,
Арпачўлдан ўтиб энди шу замон,
Соқининг қошига келди беғу хон,
Адашганлар бир-бириман топишиб,
Отланишиб йўлга равона бўлган,

Ўз юртим деб қичаб энди йўл юрган.
Хон Гўрўғли тушиб беклар олдига,
Чамбил элга бошлаб кетиб боради.
Ҳасан Кўлбар калтагин ортиб олган,
Бу ҳам беклар билан кетиб боради,
Бу ҳам ёрини Кўлбарга солган
Беклар шундай неча кунлар йўл тортди,
Чамбилни қоралаб яқинлаб етди.
Чопағончи борди неча ясовул,
Юнус, Мисқолга хабарни обкетди.
У жувозранг Ҳасан Кўлбарни кўрди,
Миннатдор бўп бу ҳам ўқини олди,
Пойтахт остига беклар етишди,
Шу замонда бари отидан тушди,
Аваз билан Юнус, Мисқол кўришди.
Қирқ канизни бу замонда айириб,
Паризодлар шундай ўрдага бориб
Олди канизларни энди тушириб,
Бувиш Интизорни қизлари кўриб,
Қучоқлашиб қолди бунда кўришиб,
Бир-бирининг шакар лабин сўришиб,
Омон-эсон ўлмади бунда чопишиб,
Бир-бириман эбранишиб-ёпишиб.
Ота-онасини, ўсган юртини,
Интизор сўрайди мамлакатини,
Тенги-тўши, қавму қариндошини —
Сўрай турур бирга келган кишини.
Гўрўғли бек тахт устида ўтирди,
Шу оқшомни суҳбат билан ўткизди;
Оғир ишни юриш қилиб биткизди,
Авазини эсон-омон етकिзди.
Эрта-мертан туриб карнай қўяди,
Катта-кичик халойиқни йиғади,
Қанча сўқим, қанча қўйлар сўяди,
Хон Гўрўғли тўй бошлади Чамбилда,
Беваю бечора келиб тўяди.
Элу халққа айтувчинини юборди,
Ҳар уруққа эшитдирди хабарди,
Ҳар элатдан бунда одамлар келди,
Катта-кичик барча қолмай йиғилди.
Гўрўғлига «қутли бўлсин» сўз айтиб,
Хонни дуо қилиб халқи ўтирди,
Элу халққа шундай қилиб ош берди.

Шу вақт тўйнинг устида Гўрўғлининг қошига Ҳасан
Кўлбар келиб бу сўзни айтиб турибди:

— Хон Гўрўғли, мен ҳам Исфиҳон бордим,
Неча кунлар мен ҳам хизматда бўлдим.
Авазнинг аммаси дилбар ёримни,
Исфиҳондан мен ҳам топиб опкелдим.
Сайр этиб мард йигит дунёни кўргин,
Хон Гўрўғли, менинг ишимни билгин,
Кўлбардан чиқарай, ёримни кўргин.

Ҳасан туриб бунда шундай сўз айтди,
Кўлбардан чиқариб Абжўш кампирни,
Шунча турган халойиққа кўрсатди,
Кўриб улар чақ-чақ этиб кулади:
— Балли, бобом, хўп ўлжали бўлади.
Ҳасан бобом хўп бир хизмат қилди деб,
Авазнинг аммасин топиб олди деб;
Авазман қўшилиб тўйни қилди деб,
Ҳасан бобом яхши хизмат қилди деб,
Ўзининг тенгини топиб олди деб,
Абжўшни Ҳасаннинг ўзига берди,
Неча кун Чамбилда тўй бериб ётди,
Тўй тарқаб бир неча уйига кетди.
Неча беклар билан у бирга бўлиб,
Авазхон шу замон ўрдага бориб,
Кўп азоблар ўтиб кетиб орада
Келиб кўрди бунда Чамбил шаҳрини.
Хизмат қилган унда канизларини
Исфиҳондан келган Интизорини —
Никоҳ қилиб олди дилбар ёрини
Чиқариб кўнглидан кўп ғуборини,
Шуйтиб топди мурод-мақсадларини.

ҚИСКАЧА ЛУГАТ

Абжўш — қуйма. Тожиқча *хафт жўш* — етти әрима.

Адавур — анча, талай, кўп.

Айвон — қаср, сарой.

Айролик — айрилиқ, ҳижрон.

Айтувчи — хабарчи.

Алам — байроқ. *Аламдор* — байроқдор.

Ангармоқ — пайқамоқ; айтиб бермоқ.

Ангинмоқ — зийрақлик билан таъқиб өтмоқ, кузатмоқ, пойламоқ.

Арна — дарёдан ажралган кўл; канал; сел ювган сой.

Ақирмоқ — қичқирмоқ, бақирмоқ.

Байдоқ — байроқ.

Беллик — отнинг белини эгар урмаслик учун бел чўққисининг икки ёнбошидан қўйиладиган кигиз ёки мато.

Берман — бери томон.

Бизлик — бизга тегишли; бизга яқин.

Бирич — бронза.

Босилмоқ — кўринмоқ; сезилмоқ, ташланмоқ. *Иссиқ босилмоқ* — куш кўринмоқ, ёқмоқ, ёқимли кўринмоқ.

Булдирамоқ — милдирамоқ.

Букуш — букчайган; қампайган.

Бугдойиқ — бугдойзор, бугдойлик.

Газа — икки чўққи ораси.

Гачча — галча

Дава — даво, уруш, жанжал.

Давир — диккак, отнинг белидан сағрисиғача ўртиладиган қим-матбаҳо ёпиқ.

Дарбанд — икки тоғ орасидаги тор йўл.

Дархон — эркин, эркли.

Дингамон — баҳайбат.

Дот баҳо — юксак баҳо.

Дустаман — мукка, муккаси билан.

Дўнмоқ — айланмоқ; қайтмоқ.

Ёзган — ёзиқ, ёзиқли, кулфатли.

Жайнамоқ — яшнамоқ.

Жалағи — қатра-қатра.

Жаноқ — қия.

Жарғи — жарима. *Жарғи урмоқ* — гуноҳкор қилмоқ; гуноҳкор қилиб жарима солмоқ.

Желак — Бола тўни катталигидаги чопонсимон аёллар ёпинғичи.

Жингил, жингил, — дарё бўйида ўсадиган майда дарахт, юлғун.

Жобин олмақ, — Душман устига тўкилмақ, ҳужум билан босим юриш қилмоқ.

Жомилмоқ — ёпинмоқ, ўртинмоқ.

Жувозранг, жувозрон — жувоз ҳайдовчи.

Жуммоқламоқ — калавасимон қилиб ўраб бойламоқ.

Жумийтмоқ — қулоқни чимириб орқа томонга қия қилмоқ.

Жўрчи кал, — Жўрчи, кал Жўрчи — йиртқич қушлар туркумидан ўлимтик ва ташландиқлар билан кун кўрувчи қуш. Стервятник.

Жўя — жўяк.

Замламоқ — орттирмоқ, қўшмоқ, кўпайтирмоқ.

Заргизланмоқ — тўпланмоқ; аниқлаб бўлмайдиган даражада кўзга ташланмоқ.

Зилванг — зил-зил, оғир.

Зинграймоқ — тиккаймоқ.

Зинкиймоқ — қад кўтариб, тик турмоқ.

Зулфак — зулф, кокил.

Ийсинмоқ — иймоқ, елинга сут тўлмоқ.

Илкис — тўсат; илкистдан — тўсатдан, туюқсиндан.

Иркилмоқ — тўхталмоқ; тортинмоқ.

Иркмоқ — тўхтатмоқ, бир ерда турғизиб қўймоқ.

Исфиҳон — 1. Эронда тарихий марказлардан машҳур. Исфаҳон шаҳри. 2. Кескир тиг, қилч, ханжар. 3. Исфиҳоний

Ияртмоқ — эргаштирмоқ.

Каж — эгри, тескари, терс.

Калтабақай — оёғи қисқа. *Бақай* — бақалоқ.

Карк — 1. Каркидон, 2. Еввойи туя.

Кашмирли — Кашмири, айёрлик, найрангбозлик.

Келбат — 1. Қомат, қадди-қомат, 2. Кўриниш, шакл. *Келбат бермоқ* — шаклан ўхшамоқ.

Киш — 1. Сусар (хайвон), 2. Сусар мўйнаси, сусар териси.

Куйик — дард, қайғу. *Куйиккан* — дардли, қайғули.

Кўктош — қабр тоши.

Лангу лаванд — уқувсиз, шалвираган, ландовур; бебош. *Ланг* — чўлоқ, *лаванд* — лаванг.

Ловдон рўмол — қизил ипак рўмол.

Ловзанбой — содда, бўшанг.

Лоловлашмоқ — чувиллашмоқ.

Лўк — эркак ёш туя.

Луқ — лух — якан, қовға (тўқай ва ботқоқликда ўсадиган ўсимлик).

Марди соли — йўловчи. *Соли тожикча солик* — кезувчи, сайёҳ.

Мегажин — ургочи чўчқа.

Моча — мода, ургочи. *Мочаи хар* — ургочи эшак.

Музтар бўлмоқ — ҳайратда қолмоқ, тинчсизланмоқ, азоб чекмоқ.

Наза қилмоқ — кўнгил чўктирмоқ, кўнгил қолдирмоқ.

Намасима — бекорчи овоза. *Намасима қилмоқ* — хабарни ҳазилга йўймоқ. *Нағма симоё* — овоза, миш-миш.

Нам тортмоқ — хижолат бўлмоқ.

Носазо — нолойиқ, номуносиб. *Сазо* — лойиқ, муносиб.

Нуктадон — назик фаҳм, сўзнинг маъносини чуқур фаҳмловчи.

Овут-овут — тенгсала-тенгсала, чайқала-чайқала, гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа, оға-оға.

Одам нави — мифологик сув одами. *Нави* — нови — сувчи, денгизчи.

Онз — ов, овланадиган хайвон, қуш.

Оша — узоқ, олис; ёт. *Оша эл* — олис юрт; ёт эл.

Ошқинламоқ — зўраймоқ, улғаймоқ (яра ҳақида)

Оқ камар — сувнинг оқуви томон тез чиқиб кетиш мумкин бўлган камар.

Оқшом саҳар — тонг қоронғуси, эрта саҳар.

Парт — суюнч, қувонч. *Парт бўлмоқ* — қувонмоқ.

Парқин — 1. От қўлтиғи, тулпор қўлтиғи. 2. Афсонавий от қаноти ва қанот жойлашган ер.

Патар-сатар — ёмон-юмон; бўлар-бўлмас.

Понза рўмол — юпка ипак рўмол; қимматбаҳо рўмол.¹

Сала — тармоқ.

Сангсор — тошбўрон.

Селтаймоқ — қуруқ қолмоқ, маҳрум бўлмоқ; бўйдоқ ўтмоқ.

Сиёқ — бичим, ташқи кўриниш (инсон ҳақида). *Сиёқли* —

1. хуш бичим. Қиёфаси келишган. 2. Ухшаш.

Синасоп — жимжит, осойишта.

Сипоҳи — жангчи. *Сипоҳи гузара* — иш кўрган жангчи.

Суй — жинс, турқ, насл.

Сўров — дарак.

Сўтилмоқ — сўкнимоқ, ешилмоқ.

Табар — 1. Болта, 2. Ярим доира шаклидаги болтасимон яроқ (уруш қуроли).

Таги вагин — зиндон.

Тама — ўзбек уруғларидан бирининг номи.

Танқа — кўзга кўринарли белги.

Тақол қилмоқ — кейинга ташланмоқ, кечикмоқ.

Тетилмоқ — тетикланмоқ, бақувватланмоқ.

Тир — эй ўки. *Тиру табар* — қурол-яроқ.

Том — 1. Пахса ёки синч девор билан ўралиб, усти ёпилган уй.

2. Девор.

Томашамон — томошабин.

Топиш қилмоқ — топширмоқ.

Тараф — душман, рақиб.

Таркаш — пиёла ва косани сафарда синишдан сақлаш учун теридан ёки ёғочдан қубба шаклида ишланган ғилоф. (Футляр.)

Тенгсалмоқ — тебранмоқ, чайқалмоқ.

Тортимли — ёқимли, ёқимтой.

Тувламоқ — ўйноқламоқ.

Хаса — сара, насли. *Хаса тулпор* — сара тулпор.

Чача — от ва мол оёғининг пастки қисмида туёққа томон ўсган сочоқ қил.

¹ Бу термин Россиянинг Пенза шаҳри хунароманд аёллари тўқиб чиқарган гулдор тивит рўмолнинг тарқалиши билан пайдо бўлган бўлса керак.

Чер — дард, алам, қайғу, ғусса.

Черик — қўшин.

Чийир — из (оёқ, туёқ изи).

Чирги — от белига ағар остидан солинадиган тўқим.

Чопогончи — чопар, узоққа хабар алувчи.

Чорак — тахминан икки килограмм, 5 қадоқ. *Катта чорак* — икки чорак — ўн қадоқ.

Чуймоқ — қуш солмоқ, ов қушини овладидиган қуш ёки майда ҳайвонга йўлламоқ.

Чўбир — оддий от, хашаки от.

Чўпчаламоқ — тизза билан эмакламоқ.

Чўртта — ҳеч, мутлақо, бутунлай.

Шабир — кечалаб юриш. *Шабир тортмоқ* — тун бўйи юрмоқ.

Шакаман — қирағай мерган.

Шағал мас — жўшқин.

Шилчиқ — ботқоқ.

Шобир — шовур; шарпа.

Шопар — қанот.

Шуйқон — қирғин.

Эбранишмоқ — меҳрсинишмоқ.

Этана бўлмоқ — шошмоқ.

Ялпиламоқ — чайқалмоқ.

Ялпиратмоқ — селкилатмоқ, шалвиратмоқ.

Удара — ўтаға, бошлиқ.

Умган — кўкс, кўкрак. *Умганлатмоқ* — отни баландликка қараб тик солмоқ.

Унга — ўзга, бошқа.

Қаба — 1. Қаттиқ, бераҳм, 2. Юксак.

Қадим — қадам, одим.

Қалпоқ — дўппи.

Қалтангламоқ — 1. Қалтирамоқ, 2. Шошиб қолмоқ; ўзни йўқотиб қўймоқ.

Қамсамоқ — ўрамоқ, ўраб олмоқ.

Қанжиға — ағарнинг орқасига ёки олдиға бирор нарсани танғиш учун махсус боғлаб қўйилган тасма. *Қанжиғаламоқ* — бирор нарсани ағарнинг орқасига, ёниға ёки қошиға танғиб боғламоқ.

Қилпиламоқ — 1. Титрамоқ, қалтирамоқ; 2. Ҳаяжонға тушмоқ.

Қирғи — ранда.

Қочиртмоқ — ҳаддан ортиқ баҳо айтмоқ.

Қулон — ёввойи ашак.

Қўйинди — мазор; қабристон.

Қўш — чўпонлар яшайдиган уч оёқ қапа.

Ғажир — ўлимтик ейдиган йиртқич қуш, қорақуш.

Ғаним — душман.

Ғўччоқ — азамат.

Ҳайкишламоқ — отнинг юришини тезлатиш учун қичқириб шидат бермоқ.

Ҳил — иссиқлик, ҳарорат, тафт; ўт, аланга, кўчма маънода ишқ ўти.

Тузувчи **ҲОДИ ЗАРИФ**